

član skupine Sandoz

Poročilo o trajnostnem
razvoju družbe Lek d.d.
za leto 2015

KAZALO

POUDARKI 2015	3
PISMO PREDSEDNIKA UPRAVE	4
1. PROFIL DRUŽBE	6
1.1 Leto 2015 v ključnih podatkih	7
1.2 O nas	13
1.3 Razvoj in okviri poročanja	25
1.4 Vodenje, zaveze, vključevanje	26
2. OKOLJE	36
2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike	39
2.2 Surovine in naravni viri	41
2.3 Energija	44
2.4 Voda	47
2.5 Odpadki	48
2.6 Emisije v zrak	51
2.7 Izpusti v vode	53
2.8 Drugi okoljski vplivi	58
2.9 Varnost	59
3. DELO	64
3.1 Kadrovska politika	64
3.2 Zaposlovanje	65
3.3 Zdravje in varnost pri delu	66
3.4. Usposabljanje in izobraževanje	72
4. IZDELKI	73
5. ČLOVEKOVE PRAVICE IN VARSTVO KONKURENCE	74
6. DOBAVITELJI	76
6.1 Nabavna politika	76
6.2 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev	77
VSEBINSKO KAZALO PO SMERNICAH POROČANJA GRI G4	78
SLOVAR POMEMBNIH IZRAZOV	83

Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2015

Založnik: Lek d.d.

Besedilo: Mojca Bernik, Lek d.d.

Uredništvo in svetovanje: Studio Kernel d.o.o.

Oblikovanje: Intesa RD d.o.o.

Fotografije: Arhiv Lek d.d., Fotolia

Na naslovnici: Novartisov Dan sodelovanja z lokalno skupnostjo, kjer so naši sodelavci pleskali zidove v Centru Janeza Levca v Ljubljani.

Tisk: Silveco d.o.o.

Natisnjenih izvodov: 500

Ljubljana, avgust 2016

Poročilo je tiskano na okolju prijaznem, 100 % recikliranem nepremaznem papirju CocoonOffset. Narejen je iz 100 % popotrošnih (post-consumer) vlaken, brez uporabe klorja (PCF - Process Chlorine Free). Pridobljen ima certifikat EU Ecolabel (No. FR/011/03)* in certifikat o odsotnosti težkih kovin (Heavy metal absence). Papir je izdelan v papirnici, certificirani po okoljskem standardu ISO 14001. Ogljični odtis proizvajalca Arjowiggins Graphic je 602 kg CO₂/t papirja (Bilan Carbone® methodology).

* Znak za okolje Evropske unije (Ecolabel flower oziroma Okoljska marjetica)

pomeni zavezo proizvajalca k okoljskim izboljšavam.

POUDARKI 2015

Farmacevtska družba Lek je eden ključnih stebrov Sandoza, generične divizije farmacevtske skupine Novartis, pionirja na področju podobnih bioloških zdravil in druge največje generične farmacevtske družbe na svetu.

849,4 mio EUR

Čistih prihodkov od prodaje v letu 2015
ali 11,6 % več kot v letu 2014

1,7 MRD EUR

Novartisovih investicij v Sloveniji v 13 letih

88 %

delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu

+ 8 %

zaposlenih ob koncu leta 2015

- 45 %

izboljšani kazalnik LTIR, ki prikazuje stopnjo nezgod, katerih posledica je odsotnost z dela oz. bolniški dopust, je dosegel vrednost 0,12.

- 5 %

zmanjšane skupne količine hlapnih organskih spojin

3,2 mio EUR

za naložbe v varovanje okolja

14,7 TJ

prihranjene energije s projekti za izboljšavo energetske učinkovitost

+ 10 %

izboljšana učinkovitost rabe vode

PISMO PREDSEDNIKA UPRAVE

Spoštovani bralci, sodelavci, partnerji in deležniki!

Lek, član skupine Sandoz, zaokroža svoje sedmo desetletje kot odgovoren del slovenskega gospodarskega in družbenega življenja. Okoljski, družbeni in ekonomski vplivi našega poslovanja v letu 2015 potrjujejo, da so naše razvojne sposobnosti na eni najvišjih točk doslej, obenem pa se nadaljujejo obsežne Novartisove investicije v Sloveniji.

Na vseh lokacijah, v Ljubljani, Mengšu, na Prevaljah in v Lendavi, smo bili priča izrednim razvojnim in proizvodnim dosežkom. Posebej razveseljivo je dejstvo, da so se ponovno pozitivno odražali v slovenskem družbenem okolju, saj smo z njimi prispevali k boljšim možnostim za zaposlovanje dobrih kadrov, kar je posebej pomembno, ko gre za zaposlovanje mladih izobražencev. Od 3.350 zaposlenih v Leku, članu skupine Sandoz, se nam jih je tako 268 pridružilo v preteklem letu, nove sodelavce pa so pridobile prav vse lokacije.

Več kot 47 odstotkov naših zaposlenih ima najmanj visokošolsko izobrazbo, štirje odstotki pridobivajo formalno znanje ob delu, obseg ur izobraževanja pa smo povečali za desetino.

V življenje lokalnih skupnosti obenem vstopamo ne le z gospodarsko dejavnostjo, temveč tudi s sodelovanjem z znanstveno-raziskovalnimi, vzgojno-izobraževalnimi in različnimi nevladnimi organizacijami ter kot prostovoljci.

Zaupanje, ki ga uživamo v Sandozu in Novartisu, pri bolnikih in naših partnerjih, smo pridobili z znanjem, trdim delom in visoko kakovostjo v vseh segmentih poslovanja. Ohranjanje pridobljenega zaupanja je zahteven in stalen proces. V izstopajočih dosežkih pri razvoju izdelkov in procesov se kažejo znanje in sposobnosti naših ekip. Pri tem velja poudariti pogosto spregledano dejstvo, da so nujen pogoj za pridobivanje novih projektov v Novartisu in Sandozu kakovostni rezultati in stalne izboljšave na področju varovanja zdravja, varnosti in okolja. Da ta pogoj v Leku izpolnjujemo v polni meri, so ponovno dokazali rezultati zahtevnih domačih in mednarodnih nadzorov in preverjanj kakovosti našega poslovanja.

Podatki v pričujočem poročilu kažejo, da so se naša vsakodnevna prizadevanja odrazila v višji varnostni kulturi, večji učinkovitosti pri rabi energentov, vode, odlaganju odpadkov in zmanjševanju skupnih emisij organskih spojin. Navedeni rezultati imajo še dodatno težo zaradi povečanega obsega proizvodnje in števila zaposlenih ter spremembe sestave proizvodnje.

V Leku, članu skupine Sandoz, ostajamo predani odgovornemu poslovanju in dobri praksi na področju varovanja zdravja, varnosti in okolja, kar je še posebej pomembno za lokalne skupnosti, v katerih delujemo.

V luči naših razvojnih potencialov namreč skupaj z njimi iščemo možnosti za širitev razvojno-proizvodnih in proizvodnih lokacij. Poudariti velja, da imamo dolgoročen odnos do upravljanja okoljskih vplivov in naravnih virov. Naše investicije v širitev razvojnih in proizvodnih obratov ostajajo neločljivo povezane s sodelovanjem z lokalnimi dobavitelji ter z vlaganji v zdravje, varnost in varovanje okolja. Vsak proces in izdelek presojaemo z vidika vplivov na našete dejavnike, vgrajujemo z njimi povezane najboljše razpoložljive tehnološke rešitve v času investicij in se želimo še naprej razvijati v smeri dobre slovenske ter mednarodne prakse.

Zavedamo se, da je vzdržno ali trajnostno naravnano poslovanje v našem okolju prepogosto sprejeto kot všečna misel brez konkretnih ciljev in dejanj.

Prav tako je v gospodarski praksi večkrat ločeno od samega poslovnega koncepta. Nasprotno pa ima v Novartisovi poslovni strategiji odgovorno poslovanje središčno mesto in z njim so povezane jasne odgovornosti ter cilji, ki ustrezajo našim izzivom na vseh ravneh. O njihovem uresničevanju javno poročamo, kar sodi med temeljna načela Novartisove družbene odgovornosti.

Kot del mednarodne generične farmacevtske skupine, ki razvija in proizvaja kakovostne, varne in učinkovite izdelke, prispevamo k bolnikom dostopnejšemu zdravljenju. Temu poslanstvu namenjamo tudi svoje razvojne in proizvodne dosežke. Pri tem ne pozabljamo, da je odgovorno poslovanje več kot kakovosten izdelek in proizvodni ali razvojni proces, je prav tako etičnost in preglednost naših odnosov z deležniki v zdravstvu. Prav na tem področju so pred nami še pomembni koraki, s katerimi želimo prispevati tudi k izboljšanju ugleda in odgovornemu ravnanju celotne panoge.

Vojmir Urlep
predsednik uprave Leka

1. PROFIL DRUŽBE

Lek, član skupine Sandoz¹

Naziv:
Skrajšan naziv:
Sedež družbe:
Poslovni naslov:
Matična številka:
Standardna klasifikacija dejavnosti (NACE):
Registracija:

Telefon:
Fax.:
E-pošta:
Spletna stran:

Lek farmacevtska družba d.d.
Lek d.d.
Ljubljana
Verovškova 57, 1526 Ljubljana, Slovenija
1732811000
21.200 Proizvodnja farmacevtskih preparatov
Okrožno sodišče v Ljubljani pod registrsko številko:
1/36542/00
+ 386 1 580 21 11
+ 386 1 568 35 17
info.lek@sandoz.com
<http://www.lek.si>

Kontaktne osebe

Zakoniti zastopnik
Vojmir Urlep, predsednik uprave;
vojmir.urlep@sandoz.com
Odgovorna oseba
Robert Hribar, direktor službe Zdravje, varnost
in okolje (ZVO);
robert.hribar@sandoz.com

Kontaktna oseba za informacije o poročanju
o trajnostnem razvoju²
Mojca Bernik, pooblaščenka za varstvo okolja;
mojca.bernik@sandoz.com

¹ Razkritja GRI G4-3, G4-5, G4-7 | ² Razkritje GRI G4-31

1.1 Leto 2015 v ključnih podatkih

1.1.1 Poslovanje v letu 2015

Tabela 1: Pomembnejši podatki o poslovanju v letu 2015³

Kazalnik	Enota	31. 12. 2015	31. 12. 2014	Indeks 2015/2014
Število zaposlenih		3.361	3.124	108
- lokacija Ljubljana		1.877	1.801	104
- lokacija Mengeš		904	817	111
- lokacija Lendava		355	308	115
- lokacija Prevalje		225	198	114
Količinski obseg proizvodnje*	1.000 t	5,22	4,69	111
Čisti prihodki od prodaje	mio. EUR	849,413	761,338	112
Obveznosti do virov sredstev	mio. EUR	988,717	903,743	109
Kapital	mio. EUR	616,658	500,362	123

* Letni podatki so med seboj težko primerljivi zaradi zelo velikih razlik v teži izdelkov in strukturi proizvodnje med posameznim letom, ki nastajajo zaradi prilaganja spremembam povpraševanja. Primerjava količinskega obsega proizvodnje med letoma zato ni popolnoma relevantna.

Razlike v teži izdelkov je treba upoštevati tudi pri interpretaciji podatkov o učinkovitosti na tono proizvoda. Npr.: teža proizvedenih podobnih bioloških zdravil je v primerjavi z nekaterimi zdravili za samozdravljenje veliko manjša, vendar proizvodni proces zahteva večjo porabo vode in energentov. Hkrati je višja tudi finančna vrednost proizvedenih bioloških zdravil.

Ekonomski učinki poslovanja⁴

V Leku, članu skupine Sandoz, smo v letu 2015 ustvarili 11,6 % več čistih prihodkov od prodaje kot v predhodnem letu ali 849,413 milijona evrov. Prihodki so bili na tujih trgih večji za 11,8 %, na slovenskem pa za 8,4 %.

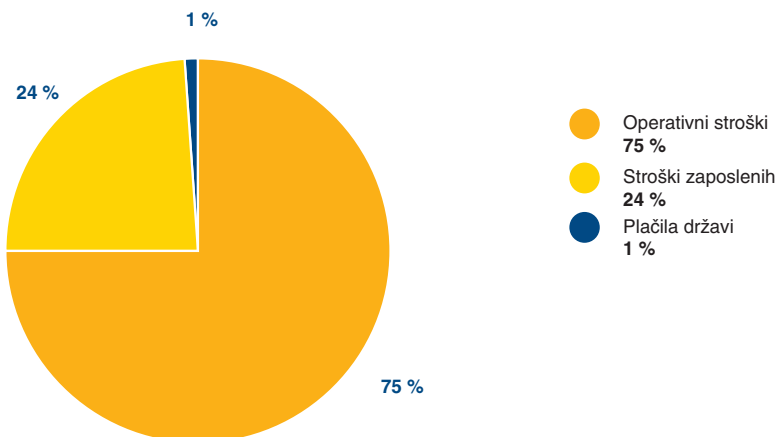
Neposredno ustvarjena ekonomska vrednost (Direct Economic Value Generated) je bila v primerjavi z lanskim letom prav tako višja, in je znašala 895 milijonov evrov. Od tega je 81 % (723 milijonov evrov) predstavljala **distribuirana ekonomska vrednost** (Economic Value Distributed).

V sestavi distribuirane ekonomske vrednosti so 75 % ali 543 milijonov evrov dosegli **operativni stroški** (Operating

Costs). S 24 % oz. 170 milijoni evrov so jim sledili **stroški zaposlenih** (Employee Costs) in z 1 % ali 10 milijoni evrov **plačila državi** (Payments to Government). **Plačilo lastnikom kapitala** (Payments to Providers of Capital) v letu 2015 ni bilo realizirano.

Vrednost davčnih olajšav za vlaganja v raziskovalno dejavnost se je znižala na 7,889 milijona evrov (2014: 9,133 milijona). V letu 2015 smo za investicije obračunali 26,637 milijona evrov davčnih olajšav (2014: 17,468 milijona) in pridobili 874.671 evrov (2014: 401.002 evrov) državnih subvencij.⁵

Graf 1: Sestava distribuirane ekonomske vrednosti

1.1.2 Dosežki in dogodki iz poslovanja v letu 2015

- Nadaljevali smo **zaposlovanje**. V Sloveniji smo ustvarili 348 novih delovnih mest in leto zaključili z več kot 3.350 sodelavci. Več kot 47 odstotkov med njimi ima visokošolsko izobrazbo, več kot 410 sodelavcev je magistrov in doktorjev znanosti. Največ smo zaposlovali v razvoju in tehničnih dejavnostih. V zadnjih štirih letih smo v Sloveniji ustvarili že več kot 1.100 novih delovnih mest.
- V letu 2015 smo razvili **21 novih izdelkov**, primernih za najzahtevnejše svetovne trge. Največ smo jih lansirali na trge Evrope, Kanade, Avstralije, ZDA in Japonske. V zadnjih štirih letih smo razvili že več kot 100 novih izdelkov. S tem utrjujemo svoj položaj vodilnega Sandozovega razvojnega centra, saj kar četrtina vseh Sandozovih razvojnih projektov prihaja iz Slovenije.
- **Obseg proizvodnje** na naših lokacijah po Sloveniji se je tudi v letu 2015 povečeval. Izdelke, proizvedene v Sloveniji, tržimo prek razvejene Sandozove prodajne mreže v 160 državah po vsem svetu.
- Tudi v letu 2015 je Novartis nadaljeval **vlaganja v Sloveniji** in v trinajstih letih v naši državi vložil že več kot **1,7 milijarde evrov**.
 - Aprila smo odprli **nove prostore** za tiskanje in vizualno kontrolo tablet v Trdnih izdelkih ter novo proizvodno linijo v Sterilnih izdelkih v Ljubljani.
 - Septembra smo odprli **ново visokoregalno skladišče** v Pakirnem centru Lendava, največjo posamično investicijo Novartisa v Sloveniji.
 - Zaradi rasti volumnov smo septembra **razširili obrat za proizvodnjo** našega probiotika v Mengšu.
 - V Proizvodnji penicilinskih izdelkov na Prevaljah smo novembra postavili **ново pakirno linijo**, ki bo za okoli 40 odstotkov povečala zmogljivost v fazi pakiranja tablet v pretisne omote.
- Uspešno smo prestali **najzahtevnejša presojanja ameriške Agencije za hrano in zdravila (FDA)** na kar treh naših lokacijah (Ljubljana, Mengeš in Lendava). S številnimi drugimi uspešno končanimi domačimi in mednarodnimi presojami smo znova potrdili svojo zavezanost kakovosti, ki vključuje tudi kakovost na področju ZVO, in s tem zagotavljanju varnih in učinkovitih zdravil za bolnike.
- Smo ključna Sandozova lokacija pri uvajanju novih izdelkov. Iz Slovenije smo izvedli **760 lansiranj novih izdelkov** na trge po vsem svetu, kar predstavlja 36 odstotkov vseh Sandozovih novih lansiranj.
- Lek, član skupine Sandoz, je skupaj z drugimi divizijami Novartisa še naprej vodilni ponudnik zdravil na slovenskem trgu. Krepili smo položaj drugega največjega ponudnika generičnih zdravil v Sloveniji in **povečali prodajo in tržni delež** pri zdravilih na recept (+ 8 % v primerjavi s predhodnim letom). Utrdili smo vodilni položaj in povečali tržni delež pri zdravilih za samozdravljenje.
- Za **naložbe v varovanje okolja** smo v letu 2015 namenil 3,2 milijona evrov. Podaljšali smo registracijo v sistemu Evropske unije za okoljevarstveno vodenje in presojo organizacij (**EMAS**) za obdobje treh let. Uspešno smo prestali redno presojo standarda kakovosti za področje okolja **ISO 14001** in certifikacijsko presojo ravnanja na področju varnosti in zdravja pri delu **OHSAS 18001**.
- Najperspektivnejšim študentom iz regije Alpe-Adria smo na **Regijskem BioCampu** omogočili vpogled v smernice farmacevtske industrije.
- Naši zaposleni so že enajsto leto zapored kot prostovoljci sodelovali na Novartisovem Dnevu sodelovanja z lokalno skupnostjo, s katerim Novartis zaznamuje svojo ustanovitev leta 1996. V enajstih letih so Novartisovi zaposleni v Sloveniji opravili **26.000 ur prostovoljnega dela** ter pomagali več kot 11.000 ljudem in 50 organizacijam.

1.1.3 Prejeta priznanja

Mag. Jasna Kos in Fikret Bašanović ob prevzemu nagrade TOP 10 Izobraževalni management.

Pakirni center Lendava, dobitnik priznanja 'TOP – 5' Občine Lendava

Samo Roš, član uprave Leka, člana skupine Sandoz, dobitnika nagrade za sodelovanje pri praktičnem usposabljanju študentov Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Naši raziskovalci ob prejemu dveh nagrad GZS za najboljše inovaciji.

Naši strokovnjaki so s svojimi dosežki dokazali vrhunsko znanje, strokovnost in izkušnje.

Ponovno smo prejeli certifikat po **Programu odgovornega ravnanja** za kemijsko industrijo (POR, Responsible Care®). Svoje izjave o pomenu odgovornosti do bolnikov, zaposlenih, naravnega okolja in lokalne skupnosti uresničujemo s konkretnimi cilji. O tem transparentno in celovito poročamo v pričujočem Trajnostnem poročilu družbe Lek, članice skupine Sandoz, za leto 2015, skladno z zahtevo POR po odprtem komuniciranju z deležniki in javnostjo ter s pomočjo mednarodno uveljavljenih in primerljivih kazalnikov **GRI – Global Reporting Initiative**.

- Z vlaganji v **razvoj, izobraževanje in usposabljanje** svojih zaposlenih smo že štirinajstič zapovrstjo dobili **priznanje TOP 10 izobraževalni management**.
- Raziskovalci Leka, člana skupine Sandoz, so prejeli **dve zlati priznanji Gospodarske zbornice Slovenije za najboljše inovaciji na nacionalni ravni**, in sicer za razvoj umetnega želodca in črevesa za analizo razvoja kompleksnih trdnih farmacevtskih oblik ter odkritje in

razvoj katalitske sintezne metode za pripravo ključnega intermedijata učinkovine za zdravljenje Parkinsonove bolezni.

- Ob 19. prazniku Občine Lendava je Pakirni center Lendava iz Leka, člana skupine Sandoz, prejel **priznanje 'TOP – 5' Občine Lendava** za dosežke v letu 2015 na področju gospodarstva.
- Tudi v letu 2015 smo bili nagrajeni za sodelovanje pri praktičnem usposabljanju študentov Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo.
- Podaljšali smo stalni **certifikat Družini prijazno podjetje** in potrdili, da si prizadevamo za delovno okolje, ki prispeva k lažjemu usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja.

Tabela 2: Pomembnejši okoljski in družbeni vplivi⁶

Kazalnik	Enota	31. 12. 2015	31. 12. 2014	Indeks 2015/2014
Učinkovitost rabe energentov	GJ/t	236	255	92,6
Učinkovitost rabe vode**	m ³ /t	680	757	89,8
Količina odpadkov – učinkovitost	t odpadkov/t proizvoda	6,7	7,40	90,5
Emisije hlapnih organskih spojin – učinkovitost	t HOS/t proizvoda	0,018	0,021	85,7
LTIR* – pogostost nezgod pri delu in boleznih v zvezi z delom z bolniškim staležem		0,12	0,22	54,5
TRCR* – pogostost nezgod pri delu in boleznih v zvezi z delom z bolniškim staležem ter nezgode pri delu in boleznih v zvezi z delom, katerih zdravstvena oskrba preseže kriterije prve pomoči		0,39	0,42	92,9

* Opredelitev kazalnikov LTIR in TRCR ter formula za njun izračun sta navedeni v točki 3.3.1.

** V tabeli prikazujemo učinkovitost rabe vseh vrst vode v Leku (tehnološke in hladilne vode).

1.1.4 Cilji na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO) ter njihovo uresničevanje⁷

Na področju ZVO sledimo dolgoročnim Novartisovim načrtom. Ob tem uresničujemo svoje vsakoletne kratkoročne cilje, ki jih spremljamo za vsako lokacijo in na ravni celotne družbe. Podatke za poročanje zbiramo in potrjujemo v Novartisovem sistemu DMS (Data Management System). Izboljševanju učinkovitosti ravnanja z okoljem smo zavezani z delovanjem po načelih:

- rednega vrednotenja uspešnosti sistema,
- odprtega dialoga pri zagotavljanju informacij notranji in zunanji javnosti ter
- vključevanja vseh zaposlenih v sistem skrbi za okolje.

Med posameznimi lokacijami se proizvodni procesi farmacevtskih izdelkov in učinkovin močno razlikujejo. To je razlog, da se razlikujejo tudi njihovi vplivi, kar še posebej velja za področje okolja (odpadki, emisije v zrak in drugo). S prikazom obvladovanja vplivov predstavljamo zastavljene cilje za leto 2015 po posameznih Lekovih lokacijah in obenem doseženi položaj pri izpolnjevanju dolgoročnih ciljev družbe do konca leta 2015.

Pri določanju in uresničevanju ciljev izhajamo iz Politike varovanja zdravja, varnosti in okolja. Dopolnjujemo in spreminjamo jo z revidiranjem Poslovnika zdravja, varnosti in okolja (ZVO).

Lekovi sodelavci so v okviru Dneva sodelovanja z lokalno skupnostjo čistili Kočevsko.

⁶ Kazalnika GRI G4-EN5, G4-LA6 | ⁷ GRI G4-DMA

Obdobni cilji ZVO od leta 2010 do leta 2015

Status 2015

Izboljšanje učinkovite rabe vode za 10 % glede na podatke iz leta 2010.*	Doseženo.	Izboljšanje učinkovite rabe vode za 37 % . Leto 2010: 1.079 m³/t Leto 2015: 680 m³/t
Izboljšanje energetske učinkovitosti za 10 % glede na podatke iz leta 2010.	Doseženo.	Izboljšanje energetske učinkovitosti za 32 % . Leto 2010: 348 GJ/t Leto 2015: 236 GJ/t
Zmanjšanje emisij halogeniranih in nehalogeniranih hlapnih organskih spojin v ozračje za 20 % glede na podatke 2010.	Doseženo.	Zmanjšanje emisij za 63 % . Leto 2010: 258 t Leto 2015: 95 t
Zmanjšanje količin odpadkov za 10 % glede na podatke 2010.	Doseženo.**	Leto 2010: 13.125 t Leto 2015: 34.876 t oz. 10.156 t (brez upoštevanja odpadnega micelija)
Zmanjšanje nezgod z bolniškim staležem (LTIR) na 0,1.	Ni doseženo.***	0,12

* Prikazujemo učinkovitost rabe vseh vrst vode v Leku (tehnološke in hladilne vode).

** Skladno z Novartisovo metodologijo štejemo od leta 2011 med odpadke le tiste, ki gredo z lokacije, ne pa tistih, ki jih na lokaciji obdelamo. Ker smo v letu 2012 odpadni micelij iz lendavske fermentacijske proizvodnje preusmerili iz sežiga na lokaciji v predelavo v bioplinarni zunanega pogodbenika, je celotna masa odpadnega micelija sedaj prikazana kot odpadki, ki se obdelajo zunaj lokacije. Primerjava količin odpadkov med letoma 2010 in 2015 je realna le, če micelij odštejemo od celotne količine odpadkov. Količina odpadnega micelija je v letu 2015 znašala 24.720 t. V tem primeru smo imeli v tem letu 10.156 t odpadkov, kar pomeni, da je njihova količina nekaj manj kot 23 % manjša v primerjavi z letom 2010. Glej tudi obrazložitev v točki 2.5.3.

*** Od leta 2014 popisujemo poškodbe vseh sodelavcev (zaposlenih v Leku in agencijskih sodelavcev). V predhodnih letih smo vrednotili kazalnik le v primeru, ko se je poškodoval Lekov zaposleni.

Lekovi cilji ZVO za leto 2015

Kratkoročni cilji za leto 2015

Doseženo v letu 2015 (za celoten Lek, član skupine Sandoz)

Ovrednotenje ekotoksičnosti učinkovin	Doseženo. Sproti ovrednoteno za vse učinkovine, za katere so v literaturi ekotoksikološki podatki.
Emisije nehalogeniranih hlapnih organskih snovi v ozračje (nh-HOS); Cilj: ≤99 t	Doseženo. Emisije so znašale 94 t.
Emisije halogeniranih hlapnih organskih snovi v ozračje (h-HOS); Cilj: 1 tona	Doseženo. Emisije so dosegle 0,84 t.
Prihranek energije	Projekti izvedeni. Z različnimi projekti za izboljšavo energetske učinkovitosti smo skupno prihranili 14,7 TJ energije. Zaradi povečanja proizvodnje je bila sicer poraba celotne energije za 3 % višja kot v letu 2014.
Zmanjšanje nevarnih odpadkov	Delno doseženo. Projekti na lokacijah v Lendavi in Mengšu so realizirani, količina nevarnih odpadkov na tono izdelka pa se je povečala za 2 %.
Zmanjšanje nenevarnih odpadkov	Doseženo. Zmanjšanje nenevarnih odpadkov za 1,5 %. Postavitev mostne tehnične na lokaciji Ljubljana realizirana. Delež reciklirane embalaže med nenevarnimi odpadki se je povečal za 1,1 %.
LTIR* (zaposleni + zaposleni prek agencij) Cilj: ≤0,12	Doseženo. Kazalnik je znašal 0,12.
TRCR* (zaposleni) Cilj: ≤0,46	Doseženo. Kazalnik TRCR je dosegel vrednost 0,39.

* Opredelitev kazalnikov LTIR in TRCR ter formula za njun izračun sta navedeni v točki 3.3.1.

Dolgoročni Novartisovi cilji ZVO do leta 2020

Področje	Kazalniki	Cilj
Zdravje	Izpostavljenost zaposlenih nevarnostim, ki presegajo dovoljene vrednosti	0
	Zmanjšanje stopnje absentizma	– 10 % glede na leto 2010
Varnost	Resne in smrtne poškodbe (SIF)	0
Okolje	Zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (GHG)	– 30 % glede na leto 2010
	Zmanjšanje emisij učinkovin v vode	10x pod vrednost PNEC*
	Zmanjšanje nerekiclranih odpadkov na tono proizvoda	– 30 % glede na leto 2010

* Koncentracija snovi, pod katero naj ne bi bilo škodljivih učinkov na okolje.

Lekovi cilji ZVO za leto 2016

Področje	Kazalnik	Cilj
Zdravje	LTIR (zaposleni + zaposleni prek agencij)	0,14
	TRCR (zaposleni + zaposleni prek agencij)	0,4
Varnost	Prepoznavanje tveganj za poškodbe	40 varnostnih obhodov/ 200.000 delovnih ur
	Resne in smrtne poškodbe (SIF)	0
	Varna vožnja z inštruktorjem	> 90 % imetnikov službenih avtomobilov
Okolje	Zmanjšanje emisij hlapnih organskih snovi v ozračje (nh-HOS in h-HOS)	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2015
	Zmanjšanje emisij učinkovin v vode	100 % ovrednotenje ekotoksičnosti učinkovin, izdelana prioritizacija
	Zmanjšanje nenevarnih odpadkov na tono proizvoda	Projekt povečanja deleža odpadkov, ki se reciklirajo, za 5 %
	Zmanjšanje nevarnih odpadkov na tono proizvoda	Projekt povečanja deleža odpadkov, ki se reciklirajo, za 5 %
Energetika	Prihranek energije	– 1 % glede na leto 2015
BCM index	Zagotavljanje neprekinjenega poslovanja	> 21 točk
NEM index	Pripravljenost na odzivanje v izrednih razmerah	> 22 točk

Nadzor procesov v bioreaktorju na lokaciji Lendava, enota Antiinfektivi.

1.2 O nas

Lek, član skupine Sandoz, je delniška družba v stoddostni lasti Novartis Pharmer AG. Sedež družbe je v Ljubljani, naši razvojni centri so v Ljubljani in Mengšu. Proizvodnjo imamo na štirih lokacijah: v Ljubljani, Mengšu, na Prevaljah in v Lendavi. Vse lokacije družbe so bile v letu 2015 vključene v shemo EMAS in vpisane v register.⁸

Z znanjem in izkušnjami naših sodelavcev razvijamo, proizvajamo in tržimo vse od standardnih generičnih do sodobnih podobnih bioloških zdravil. Nudimo varna, kakovostna in učinkovita zdravila, ki so dostopna širokemu krogu ljudi po vsem svetu.⁹

Več informacij o Leku, članu skupine Sandoz, je dostopnih na www.lek.si.

Lek v Sandozu in Novartisu

- **Vodilni Sandozov razvojni center** za tehnološko zahtevne izdelke in tehnologije (zdravila za peroralno uporabo, injekcije)
- **Globalni proizvodni center** za farmacevtske učinkovine in zdravila (zdravila za peroralno uporabo, injekcije)
- **Kompetenčni center** za razvoj vertikalno integriranih izdelkov
- **Center odličnosti** za razvoj in proizvodnjo podobnih bioloških zdravil
- Eden vodilnih Sandozovih globalnih **oskrbovalnih centrov**
- **Izvajalec prodaje v Sloveniji** in prodajnih storitev za globalne Sandozove trge
- **Globalni IT-kompetenčni center** za proizvodne informacijske sisteme; **regijski center** za področje IT-infrastrukture za države jugovzhodne Evrope, Bolgarijo in baltske države ter za tehnične dejavnosti in kakovost za Srednjo in Vzhodno Evropo.

Smo pomemben del celotne skupine Novartis. Med drugim proizvajamo učinkovine za Novartisova inovativna zdravila (lokacija Mengeš), smo center odličnosti za ampule (lokacija Ljubljana) in sodelujemo v skupnih razvojnih projektih.

Sandoz, član skupine Novartis, je vodilna družba v svetu na področju generičnih in podobnih bioloških zdravil. Prizadeva si za trajnostni dostop do visoko kakovostnega zdravstvenega varstva ter bolnikom in kupcem ponuja široko paleto cenovno dostopnih zdravil. Družba ima vodilni položaj v svetu tako na področju podobnih bioloških zdravil kot na področju generičnih antiinfektivov, oftalmoloških in transplantacijskih zdravil. Sedež Sandoza je v Holzkirchenu v Nemčiji. Njegov portfelj obsega okrog 1.100 molekul, s katerimi je v letu 2015 dosegel prodajo v obsegu 9,2 milijarde ameriških dolarjev.

Razvijamo nova znanja in vpeljujemo številne nove tehnologije na področjih, kot so biofarmacevtika (razvojno delo na področju monoklonskih protiteles), sterilni izdelki in drugo.

Novartis s sedežem v Baslu v Švici, ponuja rešitve za varovanje zdravja, ki izpolnjujejo naraščajoče potrebe bolnikov in družbe.

Je edina globalna družba, ki je na vodilnem mestu na področju inovativnih zdravil, izdelkov za zdravje oči in cenovno dostopnih generičnih zdravil. Novartisovi izdelki so na voljo v več kot 180 državah po vsem svetu. Skupina Novartis je v letu 2015 dosegla prihodke od prodaje v višini 49,4 milijarde ameriških dolarjev. Približno 8,9 milijarde ameriških dolarjev (8,7 milijarde ameriških dolarjev brez stroškov slabitve in amortizacije) je vložila v raziskave in razvoj. Skupina v svojih družbah zaposluje približno 119.000 ljudi.

Za dodatne informacije obiščite spletno stran <http://www.novartis.com>.

Družbena odgovornost

Naša družbena odgovornost je skladna z Novartisovimi usmeritvami in je pomemben del poslovne strategije naše družbe. Prepletena je z vsem našim delovanjem ter nepos-

redno povezana z uresničevanjem poslanstva, vizije in strategije. Osredotoča se na pet ključnih deležnikov: bolnike, zaposlene, delničarje, zdravstvene partnerje in družbo.

Ključna načela naše družbene odgovornosti

Dostopno zdravljenje

Verjamo, da si vsi bolniki zaslužijo kakovostno zdravljenje.

Naše lokacije v Sloveniji so razvojno-proizvodna središča, v katerih iščemo poti do inovativnih in cenovno dostopnejših farmacevtskih izdelkov.

Raziskovalno-razvojne dosežke osvajamo v sodelovanju s slovenskim akademskim okoljem. Uspešno jih prenašamo v proizvodnjo kakovostnih, varnih ter učinkovitih farmacevtskih izdelkov.

Odgovorno poslovanje

Zaupanje bolnikov in kupcev temelji na kakovosti naših izdelkov, etičnem vodenju družbe in ravnanju zaposlenih.

Poročanje

V Leku, članu skupine Sandoz, redno spremljamo in merimo trajnostne kazalnike svojega poslovanja. Ekonomske in okoljske vplive ter družbene vidike delovanja javno predstavljamo na letni ravni ter pri tem stremimo k preglednosti in primerljivosti podatkov.

Naši ljudje in skupnosti

Prizadevamo si, da zaposlenim omogočamo spodbudno delovno okolje ter varna in zdrava delovna mesta. V življenje lokalnih skupnosti se aktivno vključujemo, predvsem s prostovoljnim delom zaposlenih in svojim filantropskim delovanjem.

Okoljsko trajnostno delovanje

Aktivno okoljsko politiko uresničujemo s številnimi aktivnostmi za varovanje okolja, s katerimi večkrat presegamo zakonske zahteve. Pri sprejemanju poslovnih odločitev upoštevamo posredne in neposredne vplive na okolje. Premišljeno izkoriščamo naravne vire in povečujemo učinkovitost njihove porabe.

Lek, član skupine Sandoz, v okviru akcije Pomežik soncu omogoča počitnice otrokom iz socialno šibkih družin

Vrednote so z nami povsod

Ksenija Butenko Černe, članica uprave, direktorica Pravnih zadev ter vodja integritete in skladnosti ravnanj

Kako ocenjujete kulturo integritete v Leku, članu skupine Sandoz?

Tako kot v drugih organizacijah je tudi pri nas razvoj kulture integritete stalen proces, v katerem sodelujemo vsi zaposleni. V njem lahko napredujemo samo, če to počnemo nenehno, vsak dan. Ponosni smo, da v Leku veljajo in delujejo visoki Novartisovi standardi integritete, ki je ena naših temeljnih vrednot. Z zelo dobro postavljenim sistemom je Novartis presegel stroge zakonske okvire in področje skladnosti. Delamo tisto, kar je prav tudi z vidika visokih etičnih načel. V svojem okolju smo več korakov pred nekaterimi drugimi gospodarskimi družbami, vendar moramo kljub temu še marsikaj postoriti.

Se je občutljivost sodelavcev do praktičnih ravnanj na področju integritete spremenila?

Spremembe so občutne. Linija za poročanje neprimernih ravnanj je bila pred skoraj desetimi leti, ko smo jo uvedli, na primer, najprej sprejeta kot neprimerno ovajanje drugih. Zdaj razumemo, da z njo skrbimo za svojo varnost in varnost bolnikov, higieno v svojem delovnem okolju, ugled podjetja in uveljavljanje pravih vrednot v družbi. Število prijav neprimernih ravnanj ne pada, kar nikakor ne odraža povečanja neprimernih ravnanj. Nasprotno, kaže, da želimo delati v okolju, na katerega smo ponosni. Tudi vsebina prijav se spreminja. Manj jih zadeva prijavitelja in več je takih, ki se nanašajo na širše okolje. S tem potrjujemo, da si želimo sprememb in se naša kultura integritete razvija ter krepi. Ko gradimo vzorec svojega delovanja, ga prenašamo tudi naprej. Vrednot namreč ne živimo le na delovnem mestu, ampak gredo z nami povsod.

Kako naša prizadevanja na področju integritete sprejemajo zunanje javnosti, predvsem zdravniki?

Napredujemo v isti smeri, to je v smeri zagotavljanja skladnosti, in se pri tem zavedamo, da gre za korist bolnikov. Naš napor in vztrajnost pri udeležanju standardov skladnosti in integritete sta se izplačala. Pričakovanja zdravnikov so zelo drugačna kot pred desetimi leti. Predvsem mlajše generacije podpirajo skladnost, pričakujejo nepristranskost in ohranjajo neodvisnost. Naklonjene so temu, da ne vlagamo v darila, in pozitivno sprejemajo naše razumevanje in pomoč pri krepitvi znanja v korist pacienta. Spremembe so vidne tudi na trgu.

Dinamični utrip v vodilnem Sandozovem razvojnem centru

Matjaž Tršek, direktor Razvojnega centra Slovenija

Razvojni center Slovenija je specializiran za tehnološko zahtevne razvojne projekte. V njem poteka četrtna globalnih razvojnih aktivnosti v Sandozu. Kako bi predstavili zaposlene v ljubljanskem centru?

S stalnim izboljševanjem svojega znanja in sposobnosti sledimo strateškim usmeritvam in razvijamo portfelj izdelkov, ki bodo na trg prišli v prihodnjih letih. Zaposluje več kot 280 strokovnjakov z različnih področij, med njimi je kar tretjina doktorjev znanosti. 35 zaposlenih je bilo v letu 2015 vključenih v pridobitev akademskih nazivov na različnih ravneh. Naši sodelavci so bili avtorji skoraj 30 znanstvenih člankov in številnih prispevkov na mednarodnih konferencah. Njihova inovativnost in odlična strokovna usposobljenost sta bili prepoznani na različnih ravneh. Prejeli so zlato priznanje Gospodarske zbornice za najboljši inovaciji na nacionalni ravni in več Sandozovih nagrad za odličnost svojega dela.

Katere so bile bistvene značilnosti razvojnega dela in v kakšno smer je naravnano?

Kompleksnost naših razvojnih projektov narašča, kar je skladno z razvojno strategijo družbe. Nadaljevali smo uvajanje najsodobnejših raziskovalnih in produkcijskih platform ter nadgradili ključne sklope farmacevtskega razvoja. Najnovejše proizvodne tehnologije vključujejo tudi naprave za polnjenje končnih farmacevtskih oblik. Na področju analitskih tehnik smo bogatejši za najmodernejše analitske naprave v svetovnem merilu za spremljanje fizikalnih oblik. Na Sandozove trge smo uspešno uvedli nove proizvode, večinoma iz Lekovih proizvodnih obratov, in povečali število lansiranj že uveljavljenih izdelkov na novih trgih. Uspešno smo lansirali 16 novih izdelkov in oddali sedem patentnih prijav za zaščito inovativnih pristopov pri sintezi aktivnih farmacevtskih učinkovin in razvoja končnih farmacevtskih proizvodov. Zaključili smo razvoj 21 novih generičnih farmacevtskih izdelkov. Ob koncu leta je potekalo več kot 240 razvojnih projektov za končne farmacevtske izdelke in 14 za aktivne farmacevtske učinkovine.

Prelomen obseg proizvodnje

Aleš Rokavec, direktor Trdnih izdelkov

Za vami je uspešno leto. Kaj bi posebej poudarili? Uspešni smo bili na treh področjih – pri rasti proizvodnje, investicijah in skladnosti. Domala v vseh naših delovnih enotah je rast proizvodnje presegla 10 %. Preko 8 milijard proizvedenih in več kot 7 milijard zapakiranih kosov trdnih farmacevtskih oblik je izreden dosežek, saj rast ni bila načrtovana in smo se uspešno odzvali na nastale priložnosti. Naši sodelavci so bili zelo prizadevni, večina linij je bila zasedena 6 ali 7 dni v tednu. Kljub močni rasti smo ohranili tudi visoko raven oskrbe kupcev.

Leto je bilo tudi naložbeno intenzivno.

Izvedli ali začeli smo številne investicije za povečanje zmogljivosti, zlasti v proizvodnji trdnih oblik, in izboljšave infrastrukture. Kljub investicijskim delom, ki so tekla v mnogih enotah, smo uspeli zagotoviti maksimalno proizvodnjo brez negativnih vplivov na varnost zaposlenih in kakovost.

Lansko leto si bomo zapomnili tudi po številnih inšpekcijah in presojah.

Preverjena so bila vsa področja našega poslovanja – kakovost, zdravje, varnost in okolje (ZVO), zanesljivost in varnost poslovanja ter poslovne prakse. Visoki standardi, zlasti kakovosti in ZVO, so že tradicionalni v vseh enotah Leka, člana skupine Sandoz; vendar na področju dobrih praks tradicija ne pomeni veliko. Dokazati se moraš vedno znova in dober si le toliko, kot si na zadnji inšpekciji. Zaposlenim v enoti Trdni izdelki je v letu 2015 to uspelo večkrat in povsod.

Z naložbami ustvarili razmere za rast in širitev na nove trge

Bettina Krausenbaum, direktorica Sterilnih izdelkov

Kako bodo razvojne naložbe vplivale na prihodnje rezultate?

Z nadgradnjo ene od vialnih proizvodnih linij, ki je v teku, bomo z najsodobnejšo tehnologijo odgovorili na vse nove in prihajajoče standarde kakovosti in hkrati še izboljšali prilagodljivost. Z naložbo v polnilno in pakirno linijo za tekoče izdelke smo že občutno povečali proizvedene količine in ustvarili razmere za večletno rast ter širjenje na nove trge, vključno z ZDA. Ena izmed ključnih prioritet v aseptičnem delu proizvodnje je priprava na prvo lansiranje podobnega biološkega zdravila v viali, ki ga načrtujemo v letu 2017, s čimer dodatno potrjujemo svoj položaj Sandozovega centra odličnosti za liofilizirane viale. Imamo dober proizvodni program s skoraj 20 molekulami in hkrati tudi v letu 2016 uvajamo nove izdelke, pri čemer smo najbolj navdušeni nad podobnimi biološkimi zdravili. To je za nas velik korak ter prihodnost biofarmacevtske proizvodnje.

S katerimi dejavnostmi spremljate tehnološki razvoj?

Da bi si zagotovili dobre rezultate tudi v prihodnosti, vlagamo v razvoj naših zaposlenih. Močan poudarek je na veščinah vodenja in uvajanju novih standardov za sterilno proizvodnjo. Vstop v proizvodnjo podobnih bioloških zdravil zahteva poglobljeno strokovno znanje in izkušnje naših zaposlenih, obenem pa prinaša zanimive priložnosti za poklicni razvoj sodelavcev v Proizvodnji, Proizvodnem inženiringu, Tehnologiji procesov in izdelkov ter Kakovosti.

1.2.1 Ključni kupci in trgi¹⁰

V skladu s strateškimi usmeritvami so najpomembnejši kupci naših izdelkov in učinkovin družbe v skupini Sandoz, prodajamo pa lastne izdelke in izdelke drugih Sandozovih družb.

V neto prodaji Leka, člana skupine Sandoz, so trije največji kupci v letu 2015 dosegli 76%, 9% in 4% delež. Neposredno na zunanjih trgih v srednji in vzhodni Evropi smo prodali kar 94 % izdelkov, v Sloveniji pa 6 %.

Delež prodaje farmacevtskih izdelkov (90 %) smo v primerjavi z letom prej povečali (2014: 87 %), preostali del prodaje v višini 10 % pa predstavljajo učinkovine in biofarmacevtski izdelki (2014: 13 %).

Vrednost celotnega farmacevtskega trga v Sloveniji se je povečala za 5,7 %, trg generičnih zdravil pa je bil večji za 5,6 %, pri čemer niso upoštevani popusti proizvajalcev zdravil. ZZZS v letu 2015 ni uvedel novih terapevtskih skupin zdravil. Nižanje referenčnih cenovnih ravni zdravil je vplivalo tako na generične kot tudi na inovativne farmacevtske družbe. Trg zdravil brez recepta je v letu 2015 dosegel rast 6 % po vrednosti in 1,8 % po volumnu.

1.2.2 Glavne skupine izdelkov in blagovne znamke¹¹

Razvijamo, proizvajamo in tržimo naslednje ključne terapevtske skupine zdravil:

- zdravila za bolezni kardiovaskularnega sistema,
- antiinfektivna zdravila,
- zdravila za zdravljenje bolezni gastrointestinalnega trakta,
- podobna biološka zdravila za zdravljenje motenj rasti, nevtropenije in anemije, povezane s kronično ledvično odpovedjo,

- zdravila za zdravljenje in preprečevanje pomanjkanja železa ter zdravljenje slabokrvnosti,
- onkološka zdravila,
- druga zdravila na recept, ki se izdajajo v lekarnah in pokrivajo širok spekter terapevtskih skupin zdravil za zdravljenje različnih bolezni, ter
- zdravila za samozdravljenje.

Vodilna zdravila Leka, člana skupine Sandoz, v Sloveniji so Lekadol®, Amoksiklav®, Coupet®, Linex®, Iroprem®, Lekadol plus C®, Fluimukan® ter Tulip®.

Na izvoznih trgih so vodilna zdravila z učinkovinami amoksicilin-klavulanska kislina, tacrolimus, epoetin alfa, mycophenolate mofetil in omeprazol.

1.2.3 Razvojne in proizvodne lokacije ter procesi¹²

1.2.3.1 Lokacija Ljubljana

Na lokaciji Ljubljana se nahajajo **sedež družbe** in strokovne službe: Finance, Prodaja in marketing, Nabava, Oskrba, Kakovost, Kadri, Pravne zadeve, ZVO, Korporativno komuniciranje in druge.

Ob Verovškovi cesti, v industrijski coni Šiška, delujeta tudi vodilni in največji **Sandozov razvojni center** ter eden največjih **Sandozovih proizvodnih obratov** in obenem največji Lekov obrat v Sloveniji.

Proizvodnja se je v Ljubljani začela že v letu 1975. Danes poteka v organizacijskih enotah Trdni izdelki in Sterilni izdelki. V Ljubljani danes poleg standardnih razvijamo tudi tehnološko najzahtevnejše izdelke za celotno skupino Sandoz, kot so formulacije z modificiranim sproščanjem in nosna pršila. Veliko novih izdelkov, ki jih razvijemo, nato tudi proizvajamo v Ljubljani.

Ekipa ZVO Ljubljana

¹⁰ Razkritje GRI G4-8 | ¹¹ Razkritje GRI G4-4 | ¹² Razkritje GRI G4-4, G4-13

Vlaganja v zmogljivosti in infrastrukturo so se nadaljevala tudi v letu 2015, saj smo povečali zmogljivosti za mokro granulacijo, tabletiranje in oblaganje ter okrepili in posodobili infrastrukturo.

Na področju kakovosti smo uspešno opravili številne inšpekcije državnih agencij in presoje kupcev ter ponovno potrdili visoko raven kakovosti svoje proizvodnje. Enako velja za presoje področja varovanja zdravja in okolja.

Trdni izdelki (TDI)

Enota Trdnih izdelkov obsega širok nabor izdelkov. V portfelju imamo okrog 550 trdnih farmacevtskih oblik, za katere uporabljamo več kot 96 molekul (aktivnih učinkovin). Pakiramo več kot 3.000 končnih farmacevtskih izdelkov za okoli 90 trgov po vsem svetu. Proizvodnja večine izdelkov poteka na večnamenskih proizvodnih linijah, ki so visokoavtomatizirane in jih upravljajo sodobni informacijski sistemi. Avtomatizacija in računalniško podprti sistemi nam omogočajo zanesljivo obvladovanje kompleksnosti, hitro odzivanje na potrebe trgov ter kratek in zanesljiv pretočni čas od prejema surovin do odpreme končnega izdelka na trg.

V Tabletarni smo v letu 2015 dosegli nov rekord v obsegu proizvodnje, saj smo izdelali nad 8 milijard kosov in 200 ton granulатов. Zapakirali smo več kot 7,5 milijarde tablet in kapsul ter okoli 70 milijonov vrečk v preko 170 milijonov pakiranj. V enoti Trdni izdelki smo lansirali več kot 240 končnih izdelkov, v zadnjih treh letih pa že več kot 2.000.

Sterilni izdelki

V enoti Sterilnih izdelkov smo nadaljevali močno rast proizvodnje vseh farmacevtskih oblik. Proizvedli smo 152 milijonov ampul in za 20 % preseglili rezultat preteklega leta. Še večjo rast (25 % glede na 2014) smo imeli pri proizvodnji vial, ki je dosegla 24 milijonov enot. Z novim investicijskim projektom v vrednosti 2,3 milijona evrov bomo še povečali njeno prilagodljivost in zmogljivost.

Zaključili smo večjo investicijo, vredno 6,4 milijona evrov, v novo in sodobno linijo za proizvodnjo nosnih pršil. Nova pridobitev je poglobitno prispevala k 33% vzponu obsega proizvodnje in oskrbi Sandoza s ključnim nosnim pršilom. Skupaj smo proizvedli 16 milijonov nosnih pršil.

- S prenosom novih izdelkov na svoje proizvodne linije utrjujemo vlogo Sandozovega centra odličnosti za proizvodnjo liofiliziranih vial in ampul.
- Z uspešno opravljenimi inšpekcijskimi regulatornimi in drugimi pregledi, med katerimi je bila tudi ameriška inšpekcija FDA, smo izkazali visoke standarde na področju kakovosti ter zdravja in varnosti.

1.2.3.2 Lokacija Mengeš

Lokacija Mengeš obsega Farmacevtske učinkovine Mengeš, Biofarmaceutiko, Razvoj farmacevtskih učinkovin, del Proizvodnje trdnih izdelkov ter Razvoj Antiinfektivov. Razvoj in proizvodnja farmacevtskih učinkovin se na lokaciji odvija že od leta 1946, njeno rast pa je zaznamovala širitev nabora farmacevtskih učinkovin, tako v procesih biosinteze kot tudi organske sinteze. V zadnjih 15 letih na lokaciji poteka tudi izrazito hiter razvoj biofarmacevtike.

V letu 2015 je naš **proizvodni program** vključeval več kot 20 farmacevtskih učinkovin, v celotnem naboru Novartisovih proizvodov pa imajo izdelki iz Mengša pomemben delež. Nadaljeval se je trend velikega obsega proizvodnje in visoke zasedenosti proizvodnih zmogljivosti. Rast so beležile naše standardne učinkovine atorvastatin, rosuvastatin, tacrolimus in amlodipin.

V celoti smo zaključili **investicijo** v proizvodne zmogljivosti za Novartisovo novo učinkovino. Proizvodni obrat so verificirali Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP) in zdravstvene ustanove iz nekaterih drugih držav.

Ekipa ZVO Mengeš

Proizvodnjo validacijskih serij nove učinkovine smo začeli že v letu 2015, zaključena pa bo v začetku leta 2016. Z uspešno vodenim in zaključenim projektom smo pridobili zaupanje za proizvodnjo drugih Novartisovih učinkovin v Mengšu. Tako smo že zaključili prenos naslednje učinkovine v obstoječe proizvodne zmogljivosti in pridobili dva nova projekta, v okviru katerih bomo za Novartis proizvajali farmacevtsko učinkovino izključno v Mengšu.

Obnovili smo dve starejši liniji, kjer že več desetletij proizvajamo učinkovine, in sicer smo zaključili selitev in prenovo linije za proizvodnjo bromkriptina ter začeli celovito rekonstrukcijo linije za 5-nitrooksolin.

Bili smo uspešni tudi na področju **kakovosti in varnosti**. Jeseni smo opravili FDA inšpekcijski pregled brez pripomb, prav tako nismo imeli nobene nesreče pri delu z izgubo delovnega časa.

V **Biofarmaceutiki Mengeš** je bilo leto v znamenju rasti in odličnih poslovnih rezultatov, saj se je povečal obseg proizvodnje, nadaljevali pa smo tudi vlaganja v razvojne projekte.

Zaznamovala ga je **visoka rast števila zaposlenih**. Biofarmaceutika Mengeš zaposluje strokovnjake z visoko dodano vrednostjo. Ob koncu leta jih je bilo tako 359 (2014: 286), od tega 80 % z visokošolsko izobrazbo ter 34 % magistrov in doktorjev znanosti.

Z **naložbo** v vrednosti dobrih 10 milijonov evrov smo zgradili nov laboratorijski objekt za razvoj končnih biofarmaceutskih izdelkov, tehnični razvoj biofarmaceutike in kontrolo kakovosti. S tem Biofarmaceutika Mengeš v Sandozu in Novartis pridobiva dodatno razvojno vlogo: dosedanj razvoj učinkovin za podobna biološka zdravila dopolnjuje z razvojem končnih biofarmaceutskih izdelkov.

V Tehničnem razvoju biofarmaceutike smo začeli izvajati projekt Izdelave novega procesa izolacije proteinov za biofarmaceutske namene, ki poteka v okviru Evropskega programa za raziskave in inovacije Obzorje 2020 (Horizon 2020). S tem vpeljujemo novo tehnologijo za proizvodnjo podobnih bioloških zdravil, kar bo prispevalo k večjemu dostopu bolnikov do varnih, učinkovitih in kakovostnih podobnih bioloških zdravil.

V proizvodnem obratu za rekombinantno tehnologijo PORT smo tudi letos proizvedli rekordne količine učinkovine eritropoetin, ki se uporablja za zdravljenje slabokrvnosti, predvsem pri ledvičnih bolnikih in bolnikih z rakom.

V tem letu smo dosegli tudi pomemben mejnik v razvoju podobnih bioloških zdravil, saj je ameriška Agencija za hrano in zdravila odobrila Sandozov filgrastim, ki je prvo podobno biološko zdravilo, lansirano v Združenih državah Amerike. Pri njegovem razvoju je sodelovala tudi skupina strokovnjakov iz Leka, večinoma zaposlena v Biofarmaceutiki Mengeš.

Laboratorij Mengeš

Visoki standardi kakovosti so ključna izkaznica uspešnosti

Egidij Capuder, direktor Farmacevtskih učinkovin Mengeš

Proizvodnja učinkovin je tudi na lokaciji Mengeš nadzorovana z rednimi notranjimi in zunanji kontrolami kakovosti. Kakšni so bili njihovi rezultati?

Med državnimi inšpekcijskimi pregledi sta presojo novega proizvodnega obrata za novo učinkovino everolimus opravili slovenska Javna agencija za zdravila in medicinske pripomočke in južnokorejska državna inšpekcija. V maju je potekala izredno zahtevna Novartisova notranja presoja po vseh sistemih kakovosti, ki preverja enotnost Novartisovega sistema kakovosti na vseh proizvodnih lokacijah in v vseh procesih ne glede na to, v kateri državi so in za kateri trg proizvajajo. Septembra nas je obiskala ameriška inšpekcija FDA, kar je predpogoj za prodajo naših izdelkov na zelo zahtevnem ameriškem trgu. Vse inšpekcije in presoje smo opravili brez večjih odstopanj in pripomb. Posebno smo ponosni na izid pregleda ameriške inšpekcije, saj je četrti zapored od leta 2006 brez ugotovljenih neskladnosti.

Ali se rezultati tovrstnih pregledov odražajo na razvojnem potencialu lokacije Mengeš?

Visoki standardi kakovosti ter varnosti, zdravja pri delu in varstva okolja so ključna izkaznica uspešnosti vsake Novartisove lokacije. Odražajo se v alokaciji proizvodov ali pridobivanju razvojnih projektov. Za pridobivanje projektov, ki bodo omogočali prihodnji razvoj lokacije, lahko tako jamčita le visoka kultura kakovosti in varnosti. Lokacije so med seboj zelo konkurenčne, sledenje standardom je zato naša obveza in hkrati potrditev, da imamo kompetentno ekipo, ki je kos vse višjim zahtevam.

Med vodilnimi družbami na področju znanosti in inovacij

Matjaž Oven, direktor Biofarmacevtike Mengeš

Evropska komisija je znanstveni projekt, ki ga koordinirate v Biofarmacevtiki, izbrala za najboljšega v kategoriji BIOTECH-4 v prestižnem programu Obzorje 2020. Kako bo povečal dostopnost zdravil za paciente?

Ponosni smo, da sodimo med vodilne družbe na področju znanosti in inovacij. Projekt dviguje konkurenčnost slovenskega in evropskega prostora, saj omogoča izboljšanje produktivnosti, zniževanje stroškov, zmanjševanje okoljskih vplivov in nova delovna mesta z visoko dodano vrednostjo. Ker bodo cene podobnih bioloških zdravil tako lahko nižje, zdravila pa še naprej visokokakovostna, bo povečal njihovo dostopnost bolnikom in bi v naslednjem koraku lahko zmanjšal pritiske na javne finance.

Kako ste vključeni v razvoj Sandozovih podobnih bioloških zdravil?

Sodelujemo pri razvoju vseh Sandozovih podobnih bioloških zdravil za vse ciljne trge, tako učinkovin kot končnih izdelkov. Sandozova biofarmacevtika ima trenutno vodilni nabor izdelkov v razvoju, vključno z monoklonskimi protitelesi, največjim in najhitreje rastočim delom svetovnega trga bioloških zdravil. V različnih razvojnih fazah je več podobnih bioloških molekul, zato lahko v obdobju do leta 2017 pričakujemo več vlog za registracijo podobnih bioloških zdravil. Z uspešno investicijo v nov laboratorijski objekt smo okrepili vlogo pomembnega centra biotehnoške odličnosti za Sandoz in Novartis. Poleg učinkovin zdaj razvijamo tudi končne biofarmacevtske izdelke v vialah, v tekoči in liofilizirani obliki, v vseh razvojnih fazah, od začetne do prenosa procesa v sterilno proizvodnjo. Sočasno smo zagotovili tudi odlične delovne razmere za približno 100 novih sodelavcev.

Pri naložbah vgrajujemo okoljsko najboljšo razpoložljivo tehnologijo

Gizela Štampar, direktorica Proizvodnje Lendava

S katerimi ukrepi na področju okolja spremljate proizvodne dosežke in načrte?

V zadnjem obdobju vsako leto vlagamo v razvoj in posodobitev okoljske infrastrukture. Taki investiciji sta bili izgradnja zadrževalnih bazenov za požarne vode in preusmeritev iztoka izrabljenih hladilnih vod iz potoka Kopica v reko Muro. V letu 2015 smo precej znižali stroške energije z uspešno izvedbo projektov za energetske varčnosti. Izgradnja nove izolacije intermediata je trenutno najpomembnejša med našimi naložbami in bo končana do konca leta 2016. Zagotovila bo povsem zaprto rokovanje s proizvodom v skladu s SCC-zahtevami (Strictly Controlled Conditions) REACH-registracije intermediatov. Naložba obsega tvorbo in centrifugiranje mokrih kristalov ter v končni fazi sušenje in pakiranje. Pri izbiri tehnološke opreme smo upoštevali usmeritve Novartisa in izbrali najboljšo trenutno razpoložljivo opremo. Zagnali smo tudi dva velika projekta, od katerih bo eden veliko prispeval k varovanju okolja.

Katere meritve vplivov na okolje potekajo na lokaciji?

V skladu z zahtevami okoljevarstvenega dovoljenja, ki predpisuje mejne vrednosti, se opravljajo redne meritve emisij v vode in v zrak. Izvajajo jih pooblaščen in akreditirani izvajalci obratovalnih monitoringov. Letna obratovalna poročila kažejo, da v letu 2015 ni bilo nobenih preseganj. Kontinuirane meritve emisij na sežigalnici potekajo z nadzornim krmilnim sistemom. S stalnim nadzorom parametrov dimnih plinov zagotavljamo, da sežig odpadkov poteka znotraj dovoljenih mej.

Največja posamična Novartisova naložba v Sloveniji

Simon Rečnik, direktor Pakirnega centra Lendava

Kako je visokotehnološka nadgradnja pakirnega centra spremenila način dela in kakšen je njen vpliv na zaposlovanje?

Sprememba je velika. Z izgradnjo logističnega centra v okviru Pakirnega centra Lendava smo namreč pridobili popolnoma avtomatizirano visokoregalno skladišče (VRS), nizkoregalno skladišče s prevzemno-odpremno cono, vzorčevalnicami, pisarnami, laboratoriji in logistični most, ki visokoregalno skladišče povezuje s proizvodno stavbo. To nam je omogočilo, da smo iz proizvodne stavbe umaknili vse skladiščne površine, uredili smo predpogoje za enega največjih pakirniških farmacevtskih obratov na svetu in pridobili možnosti za nadaljnje povečevanje proizvodnih zmogljivosti. Z obsegom proizvodnje in novimi proizvodnimi linijami je raslo tudi število zaposlenih. Konec leta 2015 smo zaposlovali 252 sodelavcev ali dobrih 30 % več kot leto prej, ko jih je bilo 174. Rast proizvodnega obsega je načrtovana tudi v prihodnje.

1.2.3.3 Lokacija Lendava

V enoti Antiinfektivi proizvajamo kalijev klavulanat, ključno sestavino širokospektralnega antibiotika, enega izmed Leko-vih in Sandozovih najpomembnejših izdelkov. Prav tako v Lendavi poteka proizvodnja gentamicin sulfata, ki ga prodajamo na najzahtevnejše svetovne trge. Oba izdelka proizvajamo na podlagi klasične biotehnologije, ki je plod lastnega znanja.

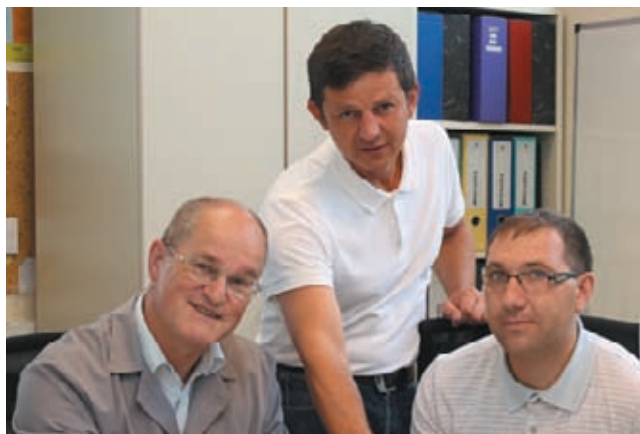
V letu 2015 smo dosegli 7 % rast proizvodnje, s čimer smo zadostili naraščajočim tržnim potrebam in vpisali rekorden rezultat pri proizvodnji kalijevega klavulanata. S posodobitvijo tehnološke opreme, izboljšavami procesov ter energetske in ekološke učinkovitosti smo znižali proizvodne stroške, kar nam je omogočilo znatno povečanje konkurenčnosti izdelkov. Potrdili smo visoko raven kakovosti in povezanih dobrih praks, saj smo uspešno zaključili vse inšpekcijske preglede.

Pakirni center Lendava (PCL) je med najhitreje rastočimi Sandozovimi proizvodnimi obrati. V njem polnimo in pakiramo zdravila v trdnih farmacevtskih oblikah ter jih sproščamo na trge več kot 60 držav. V septembru 2015 smo odprli največjo posamično investicijo Novartisa v Sloveniji, nov

logistični center PCL, v vrednosti 24 milijonov evrov. Ta vključuje popolnoma avtomatizirano visokoregalno skladišče z več kot 11.000 paletnimi mesti, nizkoregalno skladišče in logistični most do proizvodne stavbe. V decembru smo povečali proizvodne zmogljivosti z dvema novima modernima pakirnima linijama.

V celem letu smo zapakirali že več kot 3,3 milijarde tablet in kapsul, kar je več kot 30 % izboljšanje glede na 2014. Število zaposlenih je konec 2015 preseglo 250. V prihodnjih letih so predvidene nadaljnje investicije v proizvodne in podporne zmogljivosti.

Število zaposlenih, ki prihajajo pretežno iz lokalnega okolja, vseskozi raste. S tem obrat v Lendavi še naprej krepi položaj enega pomembnejših gospodarskih subjektov v tem delu Slovenije. Vizija PCL je postati najboljši Sandozov pakirniški obrat z visoko stopnjo servisiranja kupcev. Cilji so učinkovito obvladovanje kompleksnosti pakiranja in oskrbe generičnega farmacevtskega portfelja, visoka odzivnost na spreminjajoče se tržne potrebe, notranja prilagodljivost in vsestranski razvoj organizacije in kompetenc zaposlenih.

Ekipe ZVO Lendava (na obeh fotografijah)

1.2.3.4 Lokacija Prevalje

Na Prevaljah poteka proizvodnja širokospektralnega antibiotika Amoksiklav, enega izmed Lekovih in Sandozovih najpomembnejših izdelkov. Proizvajamo ga v obliki tablet, praškov za peroralne suspenzije in v obliki mešanic ter granulotov, ki jih prodajamo v več kot 60 državah po svetu.

V letu 2015 smo postavili nove mejnike pri proizvodnji tablet in praškov za peroralne suspenzije. Proizvodnjo tablet smo povečali za 10 %, v zadnjih dveh letih pa za kar polovico. Proizvodnja praškov za oralne suspenzije je bila večja za skoraj četrtino kot leto prej, proizvodnja mešanic in končnih granulotov pa je ostala na podobnem obsegu.

Ob koncu leta smo odprli novo linijo za pakiranje pretisnih omotov, kar nam omogoča dodatne proizvodne zmogljivosti in večjo prilagodljivost. V letu 2015 smo zagotovili tudi dodatna finančna sredstva za izdelavo projektov za nadaljnjo širitev lokacije Prevalje.

Skupna poraba energije je sicer narasla za 3,2 %, a smo porabo energije na enoto izdelka uspeli zmanjšati za 8 %. Tudi v preteklem letu smo na lokaciji Prevalje uspešno opravili številne presoje kupcev in presoje po standardih ISO 14001, OHSAS 18001 in EMAS.

Ekipa ZVO Prevalje

1.2.3.5 Najemniki poslovnih prostorov

Na Lekovih lokacijah imamo tudi poslovne prostore, ki jih oddajamo najemnikom. Njihovo okoljsko ravnanje smo opredelili v najemnih pogodbah, v posebnem členu jih zavezujemo k upoštevanju uradno objavljenih in sprejetih Lekovih internih predpisov, povezanih z ustrezno in varno uporabo poslovnih prostorov, kar vključuje tudi področje zdravja, varnosti in okolja.

Za najemnike veljajo enotni standardi ZVO po načelu gost – gostitelj, za katere služba ZVO opravlja svetovalne storitve in občasni nadzor (glej tudi točko Organiziranost, kadri in izobraževanje na področju zdravja, varnosti in okolja). Za zakonitost svojega okoljskega ravnanja so odgovorni najemniki.

Pomen dobrega obvladovanja proizvodnih procesov

Zlatko Ajd, direktor Penicilinskih izdelkov Prevalje

Lokacija Lendava proizvaja kalijev klavulanat, na lokaciji Prevalje pa večino te surovine predelate v enega najbolj prodajanih Sandozovih izdelkov. Kako medsebojno sodelujete?

Obe lokaciji sta tipičen primer t. i. vertikalne integracije, zato je zelo pomembno, da uspešno delata vsaka zase in hkrati z dobrim sodelovanjem zagotavljata optimalen rezultat zase, za Lek in skupino Sandoz. Posamezne poslovne funkcije obeh lokacij dnevno in zelo utečeno sodelujejo. Pravočasne dobave, zadostne količine in ustrezna kakovost pomenijo, da so proizvodni procesi na Prevaljah in v Lendavi v vseh pogledih dobro obvladovani. Težav skoraj ni. Če se kdaj pojavijo, so manjše in strokovnjaki obeh lokacij takoj pristopijo k skupnemu iskanju rešitev ter uvedbi korektivnih ukrepov. Za nas je zelo pomembno, da Lendavčani dosegajo dobre proizvodne rezultate. Z visoko kakovostjo, redno dobavo, hitro odzivnostjo in s ceno surovine nam soomogočajo, da so naši izdelki konkurenčni na največjih svetovnih trgih. Prepričan sem, da bo tako tudi v prihodnje.

Kateri so razvojni izzivi lokacije?

Kljub številnim procesnim izboljšavam in visoki produktivnosti se srečujemo z velikim pomanjkanjem proizvodnih zmogljivosti, saj se potrebe po naših izdelkih še vedno večajo. Pripravljamo projekt širitve lokacije, s katerim bi zagotovili dodatne zmogljivosti in nadaljnji razvoj lokacije.

Z izboljšavami v proizvodnji do učinkovitejše rabe naravnih virov

Roman Burja, vodja proizvodnje na Prevaljah

V zadnjih letih obseg količinske proizvodnje na Prevaljah stalno narašča. Poraba katerih naravnih virov je pri tem v ospredju in kako zagotavljate, da je učinkovita?

Za našo veliko rast je ključnega pomena, da s porabo virov zaostajamo za rastjo obsega proizvodnje.

Tako obvladujemo svoje okoljske vplive in obenem dosegamo dolgoročno konkurenčnost naših izdelkov in lokacije. V porabi prevaljske lokacije imajo največji delež naravni plin, elektrika in voda, pri čemer več kot 50 % stroškov za energente predstavlja elektrika. Naša poraba naravnih virov je v zadnjih letih rasla v povprečju za 5 %, kar je približno trikrat počasneje, kot se je širil obseg proizvodnje.

Kako dosegate takšno stopnjo učinkovitosti?

Poleg ustrezne organizacije in načrtovanja delovanja vseh naših enot ima pri tem pomembno vlogo sistem nenehnega izboljševanja procesov. Z njim zelo uspešno odpravljamo korake brez dodane vrednosti in iščemo izboljšave v proizvodnji.

1.3 Razvoj in okvir poročanja

Skladno z Novartisovo politiko družbene odgovornosti stremimo k preglednemu in primerljivemu javnemu poročanju. Poleg ekonomskih vplivov spremljamo in merimo tudi družbene in okoljske vplive svojega poslovanja.

Od leta 2010 letno pripravljamo celovito poročilo o trajnostnem razvoju, v katerem sočasno poročamo skladno z zahtevami pobude POR, sistema EMAS in smernic GRI. Nazadnje je bilo poročilo o trajnostnem razvoju objavljeno septembra 2015. Že pred tem smo pripravljali okoljska poročila in poročila v okviru Programa odgovornega ravnanja.¹³

V poročila o trajnostnem razvoju, poleg razkritij okoljskih vplivov postopoma prostovoljno vključujemo tudi vse širši nabor kvalitativnih in kvantitativnih kazalnikov ekonomskih ter družbenih vplivov (temeljne kazalnike EMAS in kazalnike GRI). Pri njihovi opredelitvi in izboru so sodelovale pristojne službe, pri čemer so izhajale iz ključnih lastnosti Lekove dejavnosti in položaja.

Trajnostno poročilo, ki vključuje tudi okoljsko izjavo EMAS, je dostopno na <http://www.lek.si/sl/o-nas/druzbeno-odgovornost/>

Celovito poročanje poteka tudi v okviru Novartisa, ki opravlja redne notranje kontrole in preizkuša ustreznost kazalnikov poročanja. Podatki Leka, člana skupine Sandoz, za širok niz kazalnikov so prav tako zajeti v Novartisovih kazalnikih (dosegljivi na: www.novartis.com, www.novartisfoundation.org in www.corporatecitizenship.novartis.com). Pri njihovem

zajemanju upoštevamo smernice za izboljšave, ki jih podaja Novartisov interni nadzor področja Zdravje, varnost in okolje. V letu 2015 poročamo po smernicah GRI G4. Za zunanjo verifikacijo poročanja po smernicah GRI se doslej nismo odločili.¹⁴

V procesu določanja vsebine za poročilo o trajnostnem razvoju smo prepoznali tudi vsebine, ki so jih na različne načine izpostavili naši deležniki: prek vprašanj, podanih na dnevih sodelovanja z lokalno skupnostjo, interakcije s strokovno javnostjo na strokovnih srečanjih, vprašanj zaposlenih (svet delavcev, zbor delavcev in predstavniki v organih upravljanja), stikov z regulatorjem (Javna agencija za zdravila in medicinske pripomočke) in prek novinarskih vprašanj.¹⁵ Tako smo oblikovali naslednje ekonomske, okoljske in družbene vplive poslovanja družbe Lek d.d.:

Bistveni vidiki trajnostnega razvoja družbe Lek d.d.¹⁶

Ekonomski vplivi	- Ekonomska uspešnost - Tržna prisotnost			
Okoljski vplivi	- Materiali - Energija - Voda	- Izpusti v zrak - Odpadne vode - Odpadki	- Transport - Skladnost	- Okoljska preveritev dobaviteljev - Mehanizmi za obravnavanje okoljskih pritožb
Družbeni vidiki	Delovne prakse in dostojno delo - Zaposlovanje - Varnost in zdravje pri delu - Usposabljanje in izobraževanje - Enakovredno plačilo za ženske in moške	Človekove pravice - Nediskriminacija - Otroško delo - Prisilno delo	Družba - Lokalne skupnosti - Varstvo konkurence	Odgovornost za produkte - Zdravje in varnost potrošnikov - Označevanje izdelkov in storitev - Tržno komuniciranje

Navedeni bistveni vidiki se nanašajo na družbo Lek d.d. in naše deležnike (bolnike, zaposlene, delničarje, zdravstvene partnerje in lokalne skupnosti).

¹³ Razkritja GRI G4-28, G4-29, G4-30 | ¹⁴ Razkritje GRI G4-33 | ¹⁵ Razkritje GRI G4-18 | ¹⁶ Razkritja GRI G4-19, G4-20, G4-21

Poročanje po zahtevah pobude POR

Lek d.d. že več let poroča po zahtevah POR in s pričujočim poročilom nadgrajuje dosednji model.

Poročanje po zahtevah sistema okoljskega ravnanja EMAS

Poročilo sledi zahtevam Priloge IV Uredbe (ES) št. 1221/2009 (EMAS) in razkriva predpisane kazalnike tudi na ravni posameznih lokacij.

Poročanje po smernicah GRI

Družba Lek d.d. poroča po smernicah GRI G4, pri čemer dosega osnovno stopnjo.

1.3.1 Značilnosti poročanja v letu 2015¹⁷

- Poročanje se nanaša na družbo Lek d.d. in na vse njene proizvodne lokacije v Sloveniji.¹⁸
- Vsi kazalniki in razkritja v tem poročilu se nanašajo na koledarsko leto 2015.
- Podatki o zaposlenih, najpomembnejši podatki iz finančnega poslovanja in o ekonomskih vplivih poslovanja so pridobljeni v procesu finančnega poročanja za pripravo letnega poročila družbe, pripravljenega skladno z Mednarodnimi finančnimi standardi (MRSP) in s slovensko zakonodajo.

1.4 Vodenje, zaveze, vključevanje

1.4.1 Vodenje in upravljanje²¹

Uprava družbe Lek d.d. je v letu 2015 delovala v naslednji sestavi:

Vojmir Urlep, predsednik uprave,
Zvonko Bogdanovski, član uprave, področje komercialne dejavnosti,
Ksenija Butenko Černe, članica uprave, področje pravne zadeve,
Aleš Rokavec, član uprave, področje tehnične dejavnosti,
Samo Roš, član uprave, področje kadri,
Marjan Novak, član uprave in delavski direktor,
Daniel Michalek, član uprave, področje finance
 (od 20. 4. 2015).

Sestava Lekovega nadzornega sveta:

Francesco Balestrieri, predsednik nadzornega sveta,
Richard Francis, namestnik predsednika nadzornega sveta,
Martin Jeffrey Rope, član nadzornega sveta,
Knut Mager, član nadzornega sveta,
Peter Svete, član nadzornega sveta - predstavnik delavcev,
Vesna Premovič, članica nadzornega sveta - predstavnica delavcev.

- Cilj našega poročanja ZVO je skladen z Novartisovim in Sandozovim ciljem prikazati pošteno in uravnoteženo sliko na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Sistem spremljanja dosežkov s področja ZVO in metodologija poročanja sta opisana na strani 63.
- Poročilo o trajnostnem razvoju pripravljamo letno in vključuje tudi okoljsko izjavo EMAS, ki jo ob bistvenih spremembah dopolnjujemo. Poročilo vsebuje ključne podatke z vseh lokacij Leka, člana skupine Sandoz, v Sloveniji.
- Pričakujemo, da bodo poročilo uporabljali zaposleni in vodstvo družbe, lokalne skupnosti, v okviru katerih delujemo, strokovne organizacije, ki presoajo skladnost z zahtevami pobude POR in sistema EMAS, ter članice panožnih združenj.
- Poročilo zajema najpomembnejše ekonomske, okoljske in družbene vplive organizacije.
- Družba Lek d.d. ima 100% lastniški delež v naslednjih odvisnih družbah (na 31. 12. 2015): Sandoz d.d., Hotel Lek d.o.o., in Lek Ljubljana Holding GmbH, Avstrija; ima pa tudi 74,5% lastniški delež v družbi Čistilna naprava Lendava d.o.o.
- V letu 2015 ni bilo sprememb v velikosti, strukturi in lastništvu družbe Lek d.d. Družba ni izvajala združevalnih aktivnosti ali skupnih vlaganj.¹⁹
- Za izboljšanje natančnosti poročanja so bili za leto 2015 narejeni naslednji popravki pri pridobivanju podatkov,²⁰ ki vplivajo na primerljivost podatkov s predhodnimi leti:
 - zaradi spremembe faktorja za izračun CO₂ iz dobavljene električne energije se je za leto 2014 spremenila skupna količina posrednih emisij toplogrednih plinov.

Lek, član skupine Sandoz, ima dvotirni sistem upravljanja družbe, poslovanje družbe izvaja uprava, nadzor nad njenim poslovanjem pa nadzorni svet družbe.

Uprava

Družbo zastopa in predstavlja uprava ter jo vodi samostojno in na lastno odgovornost. Posamezni člani uprave so dolžni popolno, izčrpno, natančno in tekoče seznanjati predsednika uprave o vsem pomembnejšem dogajanju in poteku posameznih poslov v njihovih resorjih. Za seznanjanje nadzornega sveta in skupščine je pristojen predsednik uprave. Ta v vseh primerih, pomembnih za poslovanje družbe, sproti poročila predsedniku nadzornega sveta.

Uprava poroča nadzornemu svetu o:

- donosnosti družbe, še posebej o donosnosti lastnega kapitala,
- načrtovani poslovnih politiki in drugih načelnih vprašanj poslovanja,
- poslih, ki lahko pomembno vplivajo na donosnost ali plačilno sposobnost družbe,
- poteku poslov, še posebej o prometu in finančnem stanju družbe,
- vprašanj, ki zadevajo poslovanje družbe in z njo povezanih družb, in
- drugih zadevah v skladu z zakonom, in če tako zahteva nadzorni svet.

¹⁷ Razkritja GRI G4-22, G4-23, G4-28, G4-29, G4-30 | ¹⁸ Razkritje GRI G4-17 | ¹⁹ Razkritje GRI G4-13 | ²⁰ Razkritji GRI G4-22, G4-23 |

²¹ GRI G4-DMA, Razkritje GRI G4-34

Nadzorni svet ima zlasti naslednje pristojnosti:

Nadzorni svet nadzoruje vodenje poslov družbe, skladno s svojimi pristojnostmi in odgovornostmi. Ta lahko pregleduje in preverja knjige ter dokumentacijo družbe, njeno blagajno, shranjene vrednostne papirje in zaloge blaga ter druge stvari. Od uprave lahko zahteva kakršnekoli informacije, potrebne za izvajanje nadzora.

Nadzorni svet ima zlasti naslednje pristojnosti:

- nadzoruje vodenje poslov družbe,
- preverja in potrjuje letna poročila,
- preverja in skupaj z upravo skupščini predlaga uporabo bilančnega dobička,
- predloži skupščini pisno poročilo o preverjanju letnega poročila in vodenja družbe med poslovnim letom,
- pregleduje poročila uprave,
- pregleduje in preverja poslovne knjige in dokumentacijo družbe,
- imenuje in odpokliče člane uprave,
- določa pravico in kriterije za opsijski nakup delnic,
- sklepa pogodbe s člani uprave,
- ima druge pristojnosti v skladu z zakonom.

Nadzor nad poslovanjem družbe izvaja prek poročil uprave, ki mu jih ta redno preda na sejah nadzornega sveta, in drugih obvestil, ki jih uprava, skladno z zakonskimi in internimi pravili, oceni kot pomembna. S tem celovito nadzira ekonomske, okoljske in družbene vplive družbe, z njimi se seznanja tudi v okviru pristojnosti potrjevanja letnega poročila družbe, ki med drugim vključuje vse pomembne informacije, povezane z varstvom okolja.

Člani nadzornega sveta za svoje delo ne prejemajo plačila ali drugih nagrad, funkcijo opravljajo v okviru svojih delovnih obveznosti, saj so vsi hkrati zaposleni v Leku, članu skupine Sandoz, oziroma drugih družbah skupine Novartis.

Člane nadzornega sveta na podlagi znanja in kompetenc potrjuje najvišji organ skupine Novartis (Executive Committee of Novartis) in tako jamči najboljši izbor kadrov. S tem zagotavlja tudi pokritost vseh funkcij v družbi in njihovo neodvisnost pri opravljanju nalog. Tako kot na vseh drugih ravneh delovanja družbe se tudi na ravni nadzornih organov upošteva pobuda Raznolikost in vključenost.

Člani nadzornega sveta ravna v dobro družbe s skrbnostjo vestnega in poštenega gospodarstvenika in so zavezani k varovanju poslovnih skrivnosti družbe. Vsi člani nadzornega sveta se izogibajo kakršnekoli konfliktu interesov, v ta namen ob imenovanju podpišejo izjavo po 255. členu ZGD-1. K temu jih kot zaposlene v družbah skupine Novartis zavezuje tudi interna Politika preprečevanja konflikta interesov.

1.4.2 Sodelovanje zaposlenih pri upravljanju²²

Sodelovanje zaposlenih pri upravljanju poteka v Leku, članu skupine Sandoz, skladno z Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju in drugimi zakoni (npr.: ZDR-1, ZVZD-1). Svoje pristojnosti in pravice izvajajo kot posamezniki ali kolektivno preko sveta delavcev, zbora delavcev in predstavnikov v organih upravljanja in vodenja družbe. Obliko kolektivnega in posrednega sodelovanja zaposlenih pri upravljanju družbe predstavlja svet delavcev, ki šteje petnajst članov. V nadzornem svetu sta dva predstavnika zaposlenih, delavski

direktor pa je tudi član uprave družbe, ki v svojem petletnem mandatu predstavlja in zastopa interese delavcev na kadrovskem in socialnem področju.

Predsednik uprave, delavski direktor in direktor Kadrov ter predsednik sindikata neposredno sodelujejo na sejah sveta delavcev ter odgovarjajo na vprašanja in pobude zaposlenih in sveta delavcev. Redna in dobra komunikacija med deležniki prispeva k dobremu medsebojnemu sodelovanju in doseganju visoke ravni soupravljanja v družbi.

Svet delavcev je bil v letu 2015 na sejah redno obveščen o gospodarskem položaju družbe in njenih razvojnih ciljih, organizacijskih spremembah v posameznih enotah, o aktualnih temah, o katerih je odločala uprava, in drugih aktualnih dogodkih v družbi in v sindikatu ter se seznanjal z različnimi poročili (z letnim poročilom, poročilom o letnem ocenjevanju delovne uspešnosti, o poslovanju Pokojninske družbe A ...).

Odbori sveta delavcev so izvajali skupno posvetovanje glede kadrovskih vprašanj ter vprašanj varnosti in zdravja delavcev. V sodelovanju s sindikatom in strokovnimi službami ter delavskim direktorjem so bile obravnavane in usklajene spremembe internih aktov s področja pravil o disciplinski odgovornosti, o upravljanju počitniških enot in dodatnega pokojninskega zavarovanja. Svet delavcev je podal soglasje k delovnemu koledarju 2016, revidiranim ocenam tveganja delovnih mest, posameznim internim aktom, ceniku za letovanje v počitniških enotah in prilagojenemu modelu nagrajevanja delovne uspešnosti.

Na vseh lokacijah so bili organizirani zbori delavcev, kjer je bil predstavljen projekt Delam varno in odgovorno ter vloga in pristojnosti sveta delavcev ter delavskega direktorja in aktualne informacije vodstva družbe.

Člani sveta delavcev so aktivno sodelovali na Dnevu sodelovanja z lokalno skupnostjo in z lastnimi zbranimi denarnimi sredstvi dodatno podprli zbiralno akcijo hrane in izdelkov za osebno nego za družine v socialni stiski.

Ob koncu leta je bila uspešno opravljena zunanja presoja o notranji in zunanji komunikaciji predstavnikov sveta delavcev. Ta na svoji intranetni strani redno objavlja mesečne zapise sej in druge aktualne informacije, ki so v pomoč zaposlenim (informacije s področja delovnopravne zakonodaje, davčnega področja, povezave na pomembnejše zakone, institucije ...). Obveščanje poteka tudi prek mesečnih elektronskih sporočil po vsaki seji sveta delavcev.

Sodelovanje zaposlenih v ključnih projektih za optimizacijo poslovnih procesov in izboljšanje okoljske učinkovitosti je pojasnjeno v točki 2.1.4.

²² GRI G4-DMA

1.4.3 Pregled in vključevanje deležnikov²³

V svoje delovanje na različne načine vključujemo tudi raznolike deležniške skupine. S tem spoznavamo njihove potrebe in pričakovanja ter posledično izboljšujemo dostopnost zdravstvene oskrbe.

Po načelih družbeno odgovornega podjetja si prizadevamo za odprt dialog in najprimernejše oblike sodelovanja z njimi.

Svoje aktivnosti osredotočamo na pet ključnih skupin naših deležnikov: bolnike, zaposlene, delničarje, partnerje na področju zdravstva (zdravstvene delavce, regulatorje, strokovna združenja, kupce, dobavitelje) in družbenega okolja (lokalne skupnosti, nevladne organizacije, znanstvene in izobraževalne ustanove ter medije).

Shematski prikaz Lekovih deležnikov

²³ Razkritja GRI G4-24, G4-25

1.4.3.1 Vključevanje deležnikov²⁴

Skladno z Novartisovo politiko družbene odgovornosti deležnike vključujemo na različne načine. Potrebe bolnikov poskušamo razumeti prek fokusnih skupin in sodelovanja s skupinami bolnikov, organiziranimi v društva ter pobude. Na znanstvenih konferencah sodelujemo z akademsko in znanstveno sfero, s strokovnimi organizacijami, izobraževalnimi in raziskovalnimi ustanovami ter raziskovalci na področju kemije, biologije in zdravstva. Za spoznavanje zadovoljstva in stališč zaposlenih uporabljamo Novartisovo globalno anketo med zaposlenimi. Anketa, ki je bila načrtovana v letu 2015, je Novartis prestavil na leto 2016. Pričakovanja in izkušnje dobaviteljev poskušamo ugotoviti na sestankih z njimi.

Bolnike, zdravnike, lekarnarje, trgovce na debelo in drobno vključujemo z uporabo novih tehnologij in informacijskih kanalov. O boleznih, zdravljenju in zdravstvenih politikah,

ki se tičejo bolnikov, posredujemo uravnotežene, natančne in razumljive znanstvene informacije. Interes obveščenosti javnosti uresničujemo v odprtem in proaktivnem odnosu z mediji.

S ključnimi deležniki vzpostavljamo odprt dialog tudi z rednimi odgovori na prejeta vprašanja ter z odzivno politiko in prakso reševanja pripomb. Prizadevanja zanj so sestavni del vizije Leka, člana skupine Sandoz, biti spoštovana in uspešna družba na področju zdravstva v Sloveniji in širše. Velik del svojega dela posvečamo tudi lokalnim skupnostim, prisluhnemo pobudam krajanov in jih upoštevamo v okviru možnosti ter v skladu s slovensko zakonodajo.

Interesi deležnikov Leka, člana skupine Sandoz²⁵

Deležniki

Interesi deležnikov

Zaposleni

- Neprekinjena skrb za zdravo in varno delovno okolje
- Nadgrajevanje znanja in veščin
- Enakovredne možnosti za poklicni razvoj
- Varnost zaposlitve
- Ravnotežje med poklicnim in zasebnim življenjem
- Ozaveščenost o odgovornem ravnanju do okolja
- Raznolikost in vključenost
- Vključenost v razvoj in upravljanje podjetja
- Obveščenost in sodelovanje pri odločitvah glede politike in ukrepov za zagotavljanje zdravja in varnosti pri delu ter varovanja okolja

Bolniki

- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila
- Cenovno dostopna zdravila
- Razvoj novih in učinkovitih zdravil
- Funkcionalno pakiranje zdravil s čim nižjim vplivom na okolje
- Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili
- Sodelovanje s skupinami bolnikov
- Odgovorno in transparentno poslovanje

Lastniki

- Odgovorno in transparentno poslovanje
- Uspešni poslovni rezultati
- Visoke razvojne sposobnosti družbe
- Zaupanje bolnikov
- Zadovoljstvo zaposlenih
- Spoštovanje regulative in Novartisovih standardov na področju zdravja, varnosti in okolja
- Učinkovita raba naravnih virov
- Ugled družbe

Zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev

- Varna, učinkovita in kakovostna zdravila
- Odgovorno in transparentno poslovanje
- Obveščenost o novostih glede zdravil
- Obveščenost o primerni uporabi zdravil
- Ustrezno označevanje izdelkov
- Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili

²⁴ Razkritji GRI G4-26, G4-27 | ²⁵ Razkritji GRI G4-24, G4-27

Deležniki

Interesi deležnikov

Kupci	• Varna, učinkovita in kakovostna zdravila • Cenovno dostopna zdravila • Ustrezno označevanje izdelkov in razumljivost navodil • Odgovorno ravnanje z zdravili in odpadnimi zdravili
Regulatorji	• Varna, učinkovita in kakovostna zdravila • Spoštovanje zakonskih zahtev na farmacevtskem področju, področju zdravja in varnosti pri delu ter varovanja okolja, trženja in oglaševanja izdelkov, idr. • Ustrezno označevanje izdelkov
Znanstvene in izobraževalne ustanove	• Sodelovanje pri razvojno-raziskovalnih projektih • Izmenjava znanj in prakse • Vključevanje okoljskih vidikov v razvoj novih izdelkov
Strokovna in panožna združenja	• Izmenjava mnenj in širjenje dobre prakse, vključno z ZVO prakso, v panožnih in strokovnih združenjih • Ugled panoge
Dobavitelji	• Kakovostni poslovni odnosi • Pravočasnost dobave, ustreznost cen storitev in blaga • Seznanjenost z dejavniki tveganja na delovnem okolju • Spoštovanje zakonodajnih in Novartisovih normativov na področju varovanja okolja
Lokalne skupnosti	• Vključenost družbe v življenje lokalne skupnosti • Podpora kulturnim, športnim in humanitarnim organizacijam • Zaposlovanje kadrov iz lokalnega okolja • Sodelovanje z ustanovami in dobavitelji iz lokalnega okolja • Učinkovita raba naravnih virov • Učinkovito obvladovanje okoljskih vplivov in spoštovanje zakonodaje s področja varnosti in varovanja okolja
Mediji	• Obveščenost o poslovanju in dogodkih v podjetju • Odprt dialog in dostopnost podatkov o okoljskih in družbenih vplivih v javnem interesu
Nevladne organizacije	• Podpora in sodelovanje pri projektih • Dobra praksa na področju družbene odgovornosti • Dostop do podatkov o okoljskih in družbenih vplivih v javnem interesu

V letu 2015 smo prejeli skupaj sedem pritožb krajanov.²⁶

Na ljubljanski lokaciji smo prejeli štiri. Prvo je ponovno vložil krajan, čigar pritožbe smo obravnavali že v letih 2011, 2012, 2013 in 2014. V preteklih letih smo na lokaciji tako vgradili dušilce in s tem znižali raven zvoka močno pod mejno vrednost. V letu 2015 smo še dodatno izvedli podrobne meritve hrupa v okolju, ki so pokazale, da naša družba ni vir hrupa, ki moti krajana. V drugem primeru je pooblaščen pogodbenik odložil zaupno dokumentacijo v zabojnik za papirno embalažo na javni površini. Dokumentacija je bila nemudoma odstranjena iz zabojnika. Tretji primer je obsegal pritožbo zaradi vonja po hrani in z raziskavo smo ugotovili, da ne izvira iz Lekove kuhinje. Pritožba na ljubljanski lokaciji se

je nanašala še na vžig odpadkov pri našem prevzemniku in se je po raziskavi izkazala za brezpredmetno.

V Mengšu smo prejeli pritožbo zaradi onesnaženja vod – razbremenilnika Pšata, katerega vir je bilo pranje povoznih površin tovornih vozil zunanjih izvajalcev na naši lokaciji. Izvedli smo analizo vode in z zunanjimi izvajalci opravili razgovore.

Na lokaciji Prevalje smo prejeli dve pritožbi zaradi hrupa. V obeh primerih smo zamenjali zaprašene filtre. Nadaljevali smo tehnične ukrepe za zmanjšanje hrupa, zaključek sanacijskih ukrepov pričakujemo v prvi polovici leta 2016.

Dan odprtih vrat v Lendavi

Lokalne skupnosti vključujemo tudi z dnevi odprtih vrat. V letu 2015 smo ga pripravili v Lendavi, kjer smo odprli vrata okoliškim prebivalcem. Zanimanim obiskovalcem smo predstavili obe ključni področji dela, ki potekata na lokaciji, Proizvodnjo antiinfektivov in Pakirni center Lendava. Odziv je bil odličen, saj se je dogodka udeležilo več kot 300 ljudi.

Podatke o vplivih svojega delovanja objavljamo v poročilih o trajnostnem razvoju družbe Lek za posamezno leto, zadnje poročilo je dostopno na spletni strani <http://www.lek.si/sl/onas/druzbeno-odgovornost/>.

²⁶ Kazalnika GRI G4-EN34, G4-SO1

Dnevi odprtih vrat za prebivalce lokalnih skupnosti

Tim sodelavk Korporativnega komuniciranja (od leve): Mojca Pavlin, Špela Jurak in Katarina Klemenc.

Katarina Klemenc, v oddelku za Korporativno komuniciranje skrbite za vključevanje Leka, člana skupine Sandoz, v življenje lokalnih skupnosti. Dan odprtih vrat pogloblja to sodelovanje. Kaj opažate, kako je sprejet v lokalnih skupnostih?

V vseh lokalnih okoljih, kjer smo prisotni, smo največje podjetje ali sodimo med največje zaposlovalce, zanimanje javnosti za naše delo je zato veliko. Ljudje sprejemajo industrijo v svojem okolju z večjim zaupanjem, če si jo lahko ogledajo od znotraj, prisluhnejo predstavitvam in se pogovorijo z zaposlenimi. Zaupanje lokalnega prebivalstva ni prišlo čez noč. Že vseh sedem desetletij svojega obstoja negujemo redne, transparentne odnose z lokalnimi skupnostmi. V Leku, članu skupine Sandoz, smo začeli dneve odprtih vrat pripravljati bolj aktivno in strukturirano pred več kot desetletjem, sedaj redno potekajo na vseh naših lokacijah po Sloveniji.

Kakšnih vprašanj je največ, kaj bližnje prebivalce najbolj pritegne?

V zadnjem obdobju jih najbolj zanimajo možnosti zaposlitve v naši družbi, kar odraža čas in družbene razmere. V zadnjih štirih letih smo odprli več kot 1.100 novih delovnih mest, zato je interes razumljiv. Obiskovalce zanimajo naša okoljska odgovornost, njena opredelitev, praksa in kako rast našega poslovanja vpliva na okolje, v katerem živijo. Povečan obisk na dogodkih ob odprtju novih objektov, kakršen je bil Pakirni center Lendava, kaže, da se močno zanimajo za naše novosti. Povratne informacije, ki jih dobimo med samim dogodkom ali po njem, so za nas zelo dragocene.

Številni zaposleni imajo aktivno vlogo v izvedbi vsakega dneva odprtih vrat, vodijo po lokaciji in odgovarjajo na vprašanja. Kako sprejemajo svojo vlogo?

Sodelovanje sprejemajo z zanimanjem, za marsikoga je to povsem nova izkušnja. Osrednjemu organizacijskemu timu v Korporativnem komuniciranju pomagajo pri pripravi vsebin in obenem pridobijo večšine javnega nastopanja. Dogodek je vsebinsko in organizacijsko zahteven, saj naenkrat po lokaciji popeljemo do 600 obiskovalcev. Vendar vsaka spontana pohvala poplača vloženi trud.

Nesebično pomagali ljudem po vsej Sloveniji

S skoraj 26.000 urami prostovoljnega dela smo pomagali več kot 11.000 ljudem in skoraj 50 organizacijam.

Kot prostovoljci smo že 11. leto priskočili na pomoč posameznikom in nevladnim organizacijam z **Dnevom sodelovanja z lokalno skupnostjo**. Zaposleni iz vseh Novartisovih divizij v Sloveniji (Ljubljane, Mengša, Lendave, Kranjske Gore in Prevalj) smo tako v aprilu in maju nesebično nudili pomoč ljudem po vsej Sloveniji. Urejali smo okolico in prostore nevladnih organizacij, darovali kri, se družili z upokojenci in otroki s posebnimi potrebami, zbirali hrano in higienske pripomočke za brezdomce in Zvezo prijateljev mladine Slovenije.

Študenti so prenašali pridobljeno znanje v prakso

Na fotografiji (od leve): predsednica organizacijskega odbora Regijskega BioCampa 2015 dr. Darja Ferčej Temeljotov, zmagovalca BioCampa Julian Kellner in Žiga Perko ter predsednik uprave Leka, člana skupine Sandoz, Vojmir Urlep.

V Leku, članu skupine Sandoz, smo že **peto leto zapored** pripravili znanstveni dogodek za najboljše študente naravoslovnih ved iz regije – Regijski **BioCamp 2015**. Na tridnevnem forumu so se študenti srečali s priznanimi strokovnjaki in vodilnimi managerji ter tako pridobivali izkušnje z raziskovanjem v farmacevtski industriji. Forumu se je udeležilo 35 študentov iz 13 držav, razpravljali pa so o novih strategijah zdravljenja avtoimunskih bolezni, s poudarkom na

revmatoidnem artritisu, najpogostejši avtoimunske bolezni. Zmagovalca Regijskega BioCampa 2015 sta postala **Žiga Perko** in **Julian Kellner**, ki sta se za nagrado udeležila svetovnega Novartisovega BioCampa 2015 v Baslu v Švici. Za **najboljši tim** je bila izbrana skupina, ki so jo sestavljali Laura Avogaro, Andonela Janeva, Zlatko Joncev, Julian Kellner, Daniela Milosheska, Janja Mirtič in Omar Nanah.

Rdeči noski z našo podporo tudi v Murski Soboti

V Leku, članu skupine Sandoz, z društvom Rdeči noski, klovni zdravniki, v skrbi za najmlajše in odrasle bolnike sodelujemo že sedmo leto. Klovni zdravniki so profesionalni umetniki, ki z iskrenostjo in humorjem lajšajo dneve, ki jih morajo bolniki preživeti v bolnišnici. V letu 2015 smo dodatno podprli še njihovo redno obiskovanje na otroškem oddelku Splošne bolnišnice Murska Sobota.

Otvoritev prvih rednih obiskov klovnov zdravnikov v Splošni bolnišnici Murska Sobota

1.4.4 Zunanje pobude, načela in iniciative, ki smo jim zavezani²⁷

V Leku smo se, kot člani skupine Sandoz in del Novartisa, zavezali k uresničevanju številnih pobud.

Med temi so:

- splošna deklaracija o človekovih pravicah Združenih narodov,
- deklaracija o temeljnih načelih in pravicah na delu Mednarodne organizacije dela (ILO),
- deklaracija o okolju in razvoju (deklaracija iz Ria),
- konvencija Združenih narodov proti korupciji,
- smernice OECD za multinacionalne družbe,
- konvencija OECD o boju proti podkupovanju tujih javnih uslužbencev in
- prostovoljna odločitev za zmanjšanje toplogrednih plinov v skladu s Kjotskim protokolom.

Ob tem je Novartis tudi član Zveze za dobro počutje na delovnem mestu (Workplace Wellness Alliance) pri Svetovnem gospodarskem forumu (WEF) (<https://www.weforum.org/>), njenim usmeritvam pa se pridružujemo tudi v Leku, članu skupine Sandoz.

Pri razvoju in izdelavi zdravil strogo upoštevamo Farmakopejske predpise, standarde WHO in OECD, zahteve ameriške FDA in JAZMP ter in priporočila Dobre laboratorijske prakse. Razvoj zdravil, zdravilnih učinkovin in tehnoloških postopkov temelji na previdnostnih ukrepih, kot so postopnost, vključenost neodvisnih znanstvenikov, odprto in transparentno tehtanje prednosti in slabosti.

²⁷ Razkritja GRI G4-14, G4-15, G4-16, G4-56

2. OKOLJE

Zaposleni so obiskali Učni poligon za samooskrbo Dole, kjer so spoznavali možnosti samooskrbe na področju vode, pridelovanja hrane, pridobivanja energije in biomase.

Prebivalce lokalnih skupnosti, ob možnostih zaposlitve, posebej zanimajo informacije o okoljskih vplivih in njihovem obvladovanju.

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Politika varovanja zdravja, varnosti in okolja (ZVO)²⁸

Vodilo našega razmišljanja in delovanja je prispevati k trajnostnemu razvoju družbe.

Pri tem dajemo prednostni pomen:

- zdravju in varnosti zaposlenih ter vseh, na katere vplivamo s svojim poslovanjem, in
- varstvu okolja.

Uresničujemo politiko in smernice Novartisa in Sandoza ter upoštevamo zahteve zdravstvene, varnostne in okoljske zakonodaje. Svoje delovanje utemeljujemo na ključnih stebrih Novartisove politike družbene odgovornosti, ki so osredotočeni na izboljšanje dostopnosti zdravljenja, odgovorno poslovanje, pregledno poročanje o svojih vplivih, zaposlene in skupnost ter skrb za okolje.

Ob tem dvigujemo zavest zaposlenih za varno in zdravju neškodljivo delo, ki ne povzroča čezmernih vplivov na okolje. Za izboljševanje učinkovitosti in odgovornosti si postavljamo dolgoročne in letne merljive cilje.

Premišljeno izkoriščamo naravne vire in preverjamo ter zmanjšujemo vplive svojega poslovanja na okolje. Zastavljeni cilji odražajo naše okoljske vplive, ki jih celovito upravljamo v okviru Novartisovega sistema okoljskega upravljanja EMS (Environmental Management System).

Lek, član skupine Sandoz, je družba, odprta za zunanjo javnost. Dejavno sodelujemo z lokalnimi skupnostmi, odzivamo se na njihove pobude in skupaj iščemo rešitve za izboljšave.

Smernice politike varovanja zdravja, varnosti in okolja

Sistem varovanja zdravja, varnosti in varstva okolja uveljavljamo po jasnih smernicah, vgrajenih v naše delovanje. Izpolnjevanje zakonskih predpisov in korporacijskih usmeritev je podlaga našemu sistemu upravljanja tveganj za zdravje, varnost in okolje. Spoštujemo zahteve sistema ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001, sistema vodenja varnosti in zdravja pri delu OHSAS 18001, programa "Odgovorno ravnanje" (t. i. Responsible Care) za kemično industrijo in Sistema Skupnosti za okoljsko ravnanje in presojo (EMAS).

Ključne smernice so:

- Zdravje, varnost in varstvo okolja so temeljna odgovornost vseh zaposlenih.
- Pri varovanju zdravja, zagotavljanju varnosti in varstvu okolja delujemo proaktivno.
- Redno preverjamo skladnost svojega delovanja z zakoni, predpisi in smernicami. Zavezani smo spoštovanju vseh zakonskih predpisov ter drugih predpisov v farmacevtski proizvodnji in Novartisovih standardov, ki se nanašajo na vse relevantne vidike zdravja, varnosti in okolja.
- Zaposlene ozaveščamo o naših politikah na področjih varovanja zdravja, varnosti in okolja ter jih stalno usposabljam za njihovo uresničevanje. S tem omogočamo njihovo varno delo in seznanjenost s tveganji.

- Z uvajanjem najboljših razpoložljivih in ekonomsko učinkovitih tehnologij se želimo uvrstiti med vodilne družbe pri varovanju okolja.
- Z neprekinjenim izboljševanjem poslovnih in proizvodnih procesov izboljšujemo učinkovitost na področju zdravja, varnosti in okolja ter zmanjšujemo vplive na okolje.
- Vzpostavljene imamo sisteme in ukrepe za preprečevanje onesnaževanja okolja, ki jih redno preverjamo in nadgrajujemo.
- Politiko varovanja zdravja, varnosti in okolja ter njeno izvajanje dokumentiramo, posodabljam in dosledno uresničujemo zastavljene smernice, o čemer obveščamo in osveščamo zaposlene.
- Prizadevamo si za stalen napredek pri rabi surovin, energetskih virov in zmanjševanju okoljskih vplivov, kar preverjamo z rednimi meritvami in s spremljanjem podatkov.
- Na proizvodnih lokacijah opredeljujemo, sledimo, upravljamo in redno dokumentiramo tveganja na področju zdravja, varnosti in okolja.
- Za uresničitev načrtov pri doseganju ciljev in obvladovanju tveganj po potrebi predlagamo in izvajamo preventivne ter korektivne ukrepe.

Deležnikom zagotavljamo uravnotežene informacije o svoji družbeni odgovornosti, ki so primerna podlaga za dialog in oblikovanje stališč ter odločitev. Informacije o trajnostnih vidikih svojega poslovanja javno objavljamo na svoji spletni strani www.lek.si.

Skladnost z zakonodajo in standardi na področju ZVO²⁹

Naše delovanje temelji na spoštovanju zakonskih in drugih zahtev. Krovni zakon na področju varovanja okolja je Zakon o varstvu okolja. Ta narekuje vsebine podzakonskih predpisov na področju voda, hrupa, odpadkov, embalaže, emisij v zrak, svetlobnega onesnaževanja, skladiščenja nevarnih tekočin in na drugih področjih varstva okolja.

Na področju voda izpolnjujemo zahteve Uredbe o emisiji snovi in toplote pri odvajanju odpadne vode iz naprav za proizvodnjo farmacevtskih izdelkov in učinkovin, ki velja posebej za farmacevtsko industrijo.

Kot zavezanci IED³⁰ z lokacijama Lendava in Mengeš delujemo skladno z Uredbo o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročijo onesnaževanje okolja večjega obsega. Obe obstoječi dovoljenji IED zajemata tudi izpuščanje toplogrednih plinov iz hladilnih naprav, na lokacijah Ljubljana in Prevalje pa te izpuste vključujeta dovoljenji, ki obravnavata emisije v zrak. Na vseh lokacijah smo zavezanci po Uredbi omejenih vrednostih emisije hlapnih organskih spojin v zrak iz naprav, v katerih se uporabljajo organska topila. Lokacija Mengeš je kot vir manjšega tveganja zavezana k spoštovanju Uredbe o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic.

²⁸ Razkritje GRI G4-14, G4-DMA | ²⁹ GRI G4-DMA | ³⁰ Glej Slovar pomembnih izrazov na strani 84

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Nove zakonske ter druge zahteve pravočasno in učinkovito prenašamo v delovne postopke in prakso. Pooblaščen osebe jih aktivno spremljajo in prepoznavajo, opravijo razlago novosti z analizo pomanjkljivosti v aplikaciji Korektivni ukrepi in s tem poskrbijo, da so novosti sproti dosegljive odgovornim osebam ZVO na vseh lokacijah in drugim zainteresiranim zaposlenim. Za učinkovit prenos v prakso so odgovorni vodje na lokacijah prek predstavnikov oddelkov ZVO.

Na vseh štirih lokacijah je v letu 2015 potekalo skupno 7 inšpekcijskih pregledov. Na okoljskem področju so bile izdane 3 odločbe na lokaciji Prevalje, za katere je bila določena tudi globa. Zaradi nepopolno oziroma napačno ugotovljenega dejanskega stanja in nepravilne uporabe materialnega prava smo se na odločbe pritožili. V enem primeru se je postopek že ustavil, v drugem primeru je drugostopenjski organ ugotovil utemeljenost pritožbe in je zadevo vrnil na prvo stopnjo, v tretjem primeru pa na odgovor še čakamo. Na področju požarne varnosti na lokaciji Lendava smo prejeli opozorilo za ugotovljene pomanjkljivosti, ki smo jih odpravili v predpisanem roku. Na področju zdravja in varnosti na lokaciji Mengeš smo prejeli začasno prepoved dela z določeno delovno opremo (določene pomanjkljivosti delovne opreme) zaradi poškodbe sodelavca. V letu 2015 smo bili vključeni tudi v inšpekcijske preglede preverjanja kakovosti poslovanja in izdelkov (npr. JAZMP, FDA,...), in sicer na področju zdravstvenih pregledov in ravnanja z odpadki.

Na vseh lokacijah uveljavljamo Novartisov sistem okoljskega upravljanja EMS (Environmental Management System).

Okoljevarstvena dovoljenja, ki jih je Leku, članu skupine Sandoz, izdala Agencija RS za okolje, opredeljujejo mejne vrednosti vseh izpustov v zrak in vodo, ravnanje z odpadki, ukrepe za zmanjšanje svetlobnega onesnaževanja, načine varnega skladiščenja surovin in izdelkov na lokacijah. Z upoštevanjem teh določil je proizvodnja v naših obratih varna in ne ustvarja prekomernih vplivov na okolje.

Rezultat z zakonskimi zahtevami skladnega ravnanja so pridobljena okoljevarstvena dovoljenja in njihove spremembe na vseh naših lokacijah.³¹

- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IED), za lokacijo Lendava, št. dovoljenja 35407-172/2006, s 15. 4. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35407-37/2011-33, z 12. 7. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35406-33/2012-4, s 15. 3. 2013.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava št. 35406-53/2014-8 s 23. 1. 2015.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava št. 35406-39/2015-10 s 27. 1. 2016.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IED), za lokacijo Mengeš, št. dovoljenja 35407-171/2006, s 14. 5. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-22/2010, z 28. 12. 2010.

- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-54/2011, s 16. 5. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-24/2012-3, s 23. 8. 2012.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-25/2013-6, z 11. 11. 2013.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-42/2014-4, z 10. 9. 2014.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 3555406-7/2015-7, z 20. 4. 2015.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-33/2015-20, z 9. 2. 2016.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obrate tveganja (SEVESO tveganja) za lokacijo Mengeš, št. 35415-26/2006-9, s 25. 5. 2015.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35430-19/2006, s 30. 1. 2008.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Ljubljana, št. 35430-6/2010, s 4. 3. 2011.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Ljubljana, št. 35430-9/2012-4, z 11. 9. 2012.
- Odločba o spremembi veljavnosti okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Ljubljana, št. 35431-15/2012-2, z 20. 11. 2012 – podaljšanje dovoljenja.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Ljubljana, št. 35431-1/2015-4, z 8. 4. 2015.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave glede emisij v vode, za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35441-339/2006, z 8. 11. 2010.
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja glede emisij v vode za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35444-58/2013-2, z 18. 3. 2014.
- Odločba o spremembi veljavnosti okoljevarstvenega dovoljenja glede emisij v vode za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35444-68/2014-2, s 7. 10. 2014.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave glede emisij v vode, za lokacijo Prevalje, št. dovoljenja 35441-338/2006, z 2. 2. 2011.
- Odločba o spremembi veljavnosti okoljevarstvenega dovoljenja glede emisij v vode, za lokacijo Prevalje, št. 35444-49/2015-2, z 28. 9. 2015.
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila za lokacijo Prevalje, št. dovoljenja 35430-1/2013-6, z 21. 8. 2013.
- Delno vodno dovoljenje za neposredno rabo vode za tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d.d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-19/2011 s 15. 7. 2011.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d.d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-17/2013-2 (povezava 35536-19/2011), s 17. 4. 2013.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d.d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-90/2014-2 (povezava 35536-17/2013-2 in 35536-19/2011), s 13. 1. 2015.
- Odločba o spremembi delnega vodnega dovoljenja za neposredno rabo vode v tehnološke namene iz javnega

³¹ GRI G4-DMA

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

- vodovoda za Lek d.d. (vse lokacije), št. dovoljenja 3553618/2016-2 (povezava 35536-90/2014-2, 35536-17/2013-2 in 35536-19/2011), s 4. 4. 2016.
- Vodna dovoljenja za neposredno rabo vode, št. 35536-20/2008, in 35536-45/2012-5 in 35536-65/2013-8.
- Dovoljenji za izpuščanje toplogrednih plinov, št. 35485-53/2014, z 22. 10. 2014 in št. 35485-54/2014, s 15. 12. 2014.

2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike³²

Primarni neposredni okoljski vidiki in vplivi Lekove dejavnosti so poraba energije in vode, emisije v zrak, izpusti v vode, odpadki in hrup ter v manjši meri vonj in raba prsti. Med posredne okoljske vidike štejemo predvsem okoljske vplive na strani dobaviteljev/pogodbenih izvajalcev (točki 2.1.5 in 6.1.2).

Naša aktivna okoljska politika je usmerjena k izvajanju številnih aktivnosti za varovanje okolja, s katerimi večkrat presežemo zakonske zahteve. Najpomembnejše med njimi so nadgradnja in izboljšave obstoječih ukrepov ter uvajanje novih. Posredne in neposredne okoljske vplive z opredeljenimi tveganji in koristmi upoštevamo že pri sprejemanju poslovnih odločitev. Na področju inovacij in razvoja novih izdelkov skrbno proučimo priložnosti izboljšanja okoljskih vidikov ter tudi tveganja, vse na znanstven in transparenten način.

Z učinkovitim reševanjem pritožb s področja zdravja, varnosti in okolja (ZVO) ter z izvedbo ustreznih korektivnih ukrepov zagotavljamo varno ter zaposlenim prijazno delovno okolje, zmanjšujemo okoljska tveganja pri izvajanju poslovne dejavnosti in prispevamo k ustvarjanju dobrega imena družbe. Reševanje pritožb poteka skladno z internimi postopki, ki odgovorni osebi nalagajo odprtje raziskave v roku 24 ur. Glede na zaključek raziskave in upravičenost pritožbe, vodja ZVO posamezne lokacije poskrbi za izpolnjen korektivni ukrep. Ves postopek se dokumentira in arhivira.

V letu 2015 nismo prejeli nobene globe zaradi neskladnosti z okoljsko zakonodajo, prejeli pa smo 7 zunanjih pritožb, ki jih skupaj z ukrepi opisujemo v poglavju 1.4.3.1.

2.1.1 Posebnosti poslovanja in nesorazmerja v zajetih podatkih

Ob vrednotenju in razlagi naših okoljskih vplivov je treba upoštevati tudi nekatere posebnosti, ki so povezane z učinkovitostjo porabe materialov, energentov, vode, odpadkov, emisij v zrak in odpadnih vod na tono proizvoda. Na zelo velike razlike namreč naletimo pri teži farmacevtskih izdelkov in učinkovih: podobna biološka zdravila imajo tako majhno težo v primerjavi z nekaterimi zdravili za samozdravljenje. Kljub temu je za njihovo proizvodnjo potrebnih občutno več vode in energentov, višja pa je tudi njihova finančna vrednost. Taka nesorazmerja so razvidna zlasti pri iskanju skupnega imenovalca za pripravo podatkov za Lek, člana skupine Sandoz. Nesorazmerja so očitna tudi pri obeh lokacijah z velikim portfeljem različnih izdelkov, v Ljubljani in v Mengšu.

Poleg naštetega je za naše poslovanje značilno medletno spreminjanje proizvodnega programa zaradi sprememb povpraševanja, kar je bilo izrazito tudi v tem letu. Strukturno so tako proizvodnje po letih različne.

Podatki o učinkovitosti so zaradi vsega navedenega težko primerljivi med leti in še težje med posameznimi proizvodnimi lokacijami.

³² GRI G4-DMA, razkritje G4-14, kazalnika GRI G4-EN29, G4-EN34

Izmenjevali smo dobro okoljsko prakso

Panoji s fotografijami zaščitene rastline v širši okolici naših lokacij ob svetovnem dnevu okolja

2.1.2 Vlaganja in dosežki pri varovanju okolja³³

Osnova naše okoljske politike je neprestano izboljševanje okoljske učinkovitosti proizvodnih procesov ter vlaganja v varovanje okolja, s čimer omejujemo svoje okoljske vplive. V letu 2015 je bilo tovrstnih vlaganj za 3,2 milijona evrov.

V nadaljevanju navajamo pomembnejša vlaganja, izboljšave in dosežke:

- Začeli smo graditi novo izolacijo intermediata v **Lendavi**, ki bo končana do konca leta 2016. Zagotovila bo povsem zaprto rokovanje s proizvodom v skladu s SCC-zahtevami (Strictly Controlled Conditions) evropske uredbe REACH. Prav tako smo v Lendavi investirali v postopek za regeneracijo odpadnega reagenta.
- Nadaljevali smo projekte za zmanjševanje emisij v zrak in v **Mengšu** izvedli dodatne prevezave emisij s proizvodnih objektov na RTO. V zadnjih sedmih letih smo v Leku, članu skupine Sandoz, postavili štiri naprave za učinkovitejše ter bolj ekonomično zmanjševanje emisij na osnovi termične oksidacije plinov: dve v Ljubljani in po eno v Mengšu ter na Prevaljah. Načrtujemo postavitev enake naprave tudi v Lendavi.
- V **Mengšu** smo postavili novi pralnik emisij odpadnega zraka na skupnem izpustu iz fermentacije. Pridobili smo tudi okoljevarstveno dovoljenje za kurilni kotel z možnostjo sosežiga visokokaloričnih odpadnih nehalogeniranih topil.
- Nadaljevali smo testiranje lakiranja tablet na vodni osnovi na lokaciji **Prevalje** in lokaciji **Ljubljana**.
- V Ljubljani smo postavili mostno tehniko, s katero bomo lažje nadzorovali količino nastalih odpadkov. Obnovili smo toplotno postajo ter izdelali elaborat o hrupu.
- Na lokaciji **Prevalje** smo izdelali študijo z meritvami emisij hrupa in začeli s sanacijo hrupnih virov. Prav tako smo na Prevaljah stara okna zamenjali z energetsko učinkovitejšimi.
- Na ravni družbe smo nadaljevali projekt "embalaža" in zmanjšali rabo surovin, z manjšimi pakiranjimi pa omejili vpliv, ki ga ima transport na okolje (poraba goriva in izpusti CO₂).
- Direktor za okolje Evropske Komisije nam je podelil "EMAS Early Bird Certificate", ker smo bili prepoznani kot podjetje, ki je med prvimi v Sloveniji registrirano v shemi EMAS – sistemu EU za okoljsko ravnanje in presojo.

Junija smo ob svetovnem dnevu okolja na vseh naših lokacijah izvedli Lekov okoljski teden pod imenom **VarujmOkolje**.

Na panojih smo predstavili zaščitene rastline v naši širši okolici, na oglasnih deskah pa številne koristne nasvete, kako varčevati z energijo in drugimi viri, kje in kako reciklirati dotrajane predmete itd.

Po naši intranetni strani so zaokrožili koristni predlogi in izkušnje sodelavcev o varovanju okolja doma in na delovnem mestu. Sodelavcem so svetovali, kako sami prispevajo k zmanjševanju porabe elektrike in vode ter zmanjšujejo vpliv na okolje z domačimi kozmetičnimi pripravki, higienskimi ukrepi in celo kulinaričnimi nasveti. Vse sodelujoče smo nagradili z varčno sijalko.

2.1.3 Preverjanje uveljavljenih standardov³⁴

Od leta 2012 smo kot prva farmacevtska družba v Sloveniji z vsemi štirimi lokacijami vključeni v shemo EMAS, sistem Evropske unije za okoljevarstveno vodenje in presojo organizacij. Okoljski preveritelj (Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje – akreditacijska številka SI-V-0001) je potrdil, da s Poročilom o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2014 podajamo zanesljivo, verodostojno in pravilno sliko o vseh dejavnostih organizacije v obsegu, navedenem v okoljski izjavi.

V letu 2015 smo vrsti uspešnih presoj in inšpekcij dodali nove. Tudi druga zunanja preverjanja so potrdila skladnost našega poslovanja s standardi kakovosti ravnanja za področje okolja ISO 14001, varnosti in zdravja pri delu OHSAS 18001 in s Programom odgovornega ravnanja (Responsible Care).

³³ Kazalnik GRI G4-EN31 | ³⁴ GRI G4-DMA

2.1.4 Optimizacija poslovnih procesov

Našo učinkovitost izboljšujemo z izvajanjem številnih projektov za optimizacijo poslovnih procesov. To predvidevata tudi naša poslovna strategija in okoljska politika. V nadaljevanju predstavljamo potek nekaterih ključnih projektov.

Pobuda THINK SANDOZ

V letu 2012 je zaživela pobuda THINK SANDOZ, spletno upravljanje idej. Pobuda prinaša odlične rezultate, saj so izvedene ideje prinesle že več kot 6,2 milijona evrov neposrednih merljivih prihrankov. Naše sodelavke in sodelavci so v pobudi v letu 2015 na vseh štirih lokacijah predlagali 1.174 idej (v letu 2014 jih je bilo 959), sprejetih je bilo okoli 566. Preko 421 idej je že zaživelo v praksi. Dobre predloge je podalo 680 sodelavcev, kar predstavlja 12 % zaposlenih.

Projekt celovitega upravljanja objektov in zagotavljanja storitev v regiji EU – European Integrated Facilities Management (EIFM)

Področje IFM smo tudi v tem letu prilagajali novoizbranim korporativnim usmeritvam. Novartis se je s pomočjo NBS/NPS (Novartis Business Services/ Novartis poslovne storitve) odločil spremeniti IFM-model sodelovanja z izbranim dobaviteljem in ga nadomestiti z novim modelom. Posledično smo se v preteklem letu pripravljali na predvidene spremembe, ki so v prakso stopile s 1. januarjem 2016. Spremembe bodo občutne in bodo prinesle veliko novosti na področju obračunavanja storitev oziroma razporejanja stroškov znotraj korporacije. Novosti prihajajo tudi na področje merjenja kakovosti storitev, kar zagotavlja boljši nadzor nad stroškovno učinkovitostjo izvedenih storitev.

Protieksplzijska zaščita – ATEX

Vzdrževanje Ex-opreme poteka v vseh Lekovih enotah neprekinjeno. Vsako leto izvajamo preventivne vizualne in podrobne preglede posamezne opreme, skladno z veljavnim Pravilnikom o protieksplzijski zaščiti in standardom, ki predpisuje vrste pregledov za vsak tip Ex-opreme (IEC 60079-17:2013, Explosive Atmospheres – Part 17: Electrical installations inspection and maintenance).

LOTO

Na vseh štirih lokacijah v Sloveniji smo uvedli sistem Zakleni in označi (LOTO). S sistemom želimo povišati stopnjo

varnosti naših sodelavcev med izvajanjem vzdrževalnih posegov na vgrajeni opremi in izvajanjem rekonstrukcijskih del v času večjih letnih vzdrževalnih del. V izvedbi so natančni pregledi vgrajene opreme in določitev delov opreme, ki se morajo zavarovati s sistemom LOTO, in sicer tako, da se med vzdrževalnimi deli ne more aktivirati nobena vrsta energije, ki bi lahko povzročila neželene učinke za prisotne ali opremo.

2.1.5 Posredni okoljski vplivi³⁵

Med posredne okoljske vplive Leka, člana skupine Sandoz, uvrščamo predvsem vplive na strani dobaviteljev. Spoštovanje načel Novartisove politike družbene odgovornosti zato pričakujemo tudi od njih. Posredne okoljske vplive omejujemo s podpisom pogodbenega dogovora, saj je okoljska odgovornost pogodbenika eden izmed ključnih kriterijev izbire ali potrditve. Pred podpisom izvedemo presojo okoljskega ravnanja dobavitelja in njegove širše družbene odgovornosti. Pogodbeni dogovor predstavlja dobaviteljevo jamstvo za upoštevanje vseh veljavnih zakonov in predpisov, povezanih z zdravjem, varnostjo in okoljem ter prav tako s poštenimi delovnimi praksami in z nezakonito diskriminacijo.³⁶

Za ravnanje z odpadki izbiramo le dobavitelje, ki imajo potrebna dovoljenja in so vpisani v evidenco izvajalcev na resornem ministrstvu.

Poleg naštetega pomemben posredni okoljski vpliv naše dejavnosti predstavlja transport. Ta je tudi sicer v urbanem okolju prepoznan kot ključni vir onesnaženja zraka, predvsem zaradi trdnih delcev (delci PM). Transport omejujemo s pogostejšo uporabo tele- in videokonferenc namesto daljših poslovnih poti. Redno spremljamo porabo goriva, prevožene kilometre in popisujemo količino izpuščenega CO₂ vseh službenih osebnih vozil. O teh podatkih poročamo za vsako četrtletje v Novartisovo bazo podatkov.

V letu 2015 smo tako imeli 133 službenih avtomobilov (124 v letu 2014), s katerimi smo skupno prevozili 3.514.690 km (3.227.342 v letu 2014), pri tem porabili 221.756 l goriva (231.360 v letu 2014) in v zrak izpustili 444 t CO₂ (430 v letu 2014).

Posredni vpliv transporta upoštevamo tudi pri izboru dobaviteljev v kategorijah, kot je naročanje embalaže (glej točko 2.2.4).

2.2 Surovine in naravni viri

2.2.1 Recikliranje nevarnih in nenevarnih odpadkov

Sestavni del naših procesov v proizvodnji farmacevtskih učinkovin sta tudi ponovna uporaba in recikliranje odpadkov. Predelali in ponovno uporabili smo 88 % vseh organskih topil, kar je 3 % manj kot v letu 2014. V Lendavi, ki je vodilna lokacija v teh procesih, je delež ponovno uporabljenih organskih topil dosegel visokih 96 % (1 % manj kot v predhodnih treh letih), v Mengšu pa 75 %. Z zaključkom projekta regeneracije

odatnega topila v letu 2016 pričakujemo, da se bo delež regeneracije v Lendavi še povišal. Preostala topila, ki ne dosežejo ustrezne čistosti za ponovno uporabo po merilih farmacevtske industrije, zbiramo ločeno glede na njihovo sestavo in kurilno vrednost. Za nadaljnjo predelavo ali odstranitev skrbijo pooblaščen izvajalci.

V Mengšu uporabljamo nehalogenirana odpadna topila, primerna za sosežig v kurilni napravi z zemeljskim plinom in z več kot 80% vsebnostjo topil. Služijo kot sekundarno gorivo za delovanje naprave, s katero proizvajamo toploto in

³⁵ Kazalnik GRI G4-EN30 | ³⁶ Kazalnika GRI G4-EN33, G4-LA15

paro za tehnološke namene ter tako privarčujemo skoraj 20 % količine zemeljskega plina. Njihove emisije so zaradi ustreznih razmer zgorevanja primerljive tistim pri zgorevanju okolju prijaznih energentov, kot sta zemeljski plin in lahko kurilno olje. V letu 2014 smo v Mengšu zamenjali obstoječi parni kotel z novim, ki ima boljše termične izkoristke. V začetku leta 2016 smo pridobili okoljevarstveno dovoljenje za sosežig visokokaloričnih odpadnih nehalogeniranih topil tudi v novem kotlu.

S stalnim nadgrajevanjem sistematičnega ločevanja, zbiranja in priprave odpadkov na recikliranje skrbimo tudi za nenevarne odpadke. Vse biorazgradljive odpadke (odpadni micelij, odpadne dele ameriškega slamnika in komarčka) oddajamo v predelavo v bioplinarne.

2.2.2 Masni pretok materialov

Na nekaterih naših lokacijah opažamo letna nihanja masnih pretokov materialov, predvsem zaradi spremembe strukture in obsega proizvodnje farmacevtskih učinkovin. Pri obratih v Proizvodnji Lendava in na Prevaljah teh nihanj ni, saj tam proizvajamo le en ali dva izdelka in povečanje obsega proizvodnje farmacevtskih učinkovin pomeni tudi povečano porabo surovin. V letu 2015 smo zaznali večjo porabo surovin (za 4 %), namreč zaradi povečanega obsega proizvodnje na vseh lokacijah.

Tabela 3: Letni masni pretok različnih uporabljenih materialov* v t³⁷

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	t	6.811	8.804	16.898	3.858	36.371
2012	t	7.548	9.861	15.707	3.979	37.095
2013	t	8.594	8.177	14.497	4.285	35.552
2014	t	8.891	9.901	15.646	5.063	39.501
2015	t	9.152	10.188	16.091	5.698	41.130

* Celotna količina vseh nabavljenih materialov v obdobju poročanja, potrebnih za celovito odvijanje proizvodnih procesov do končnih produktov (vključujoč embalažo, a brez upoštevanja goriv, vode in tehnološke opreme).

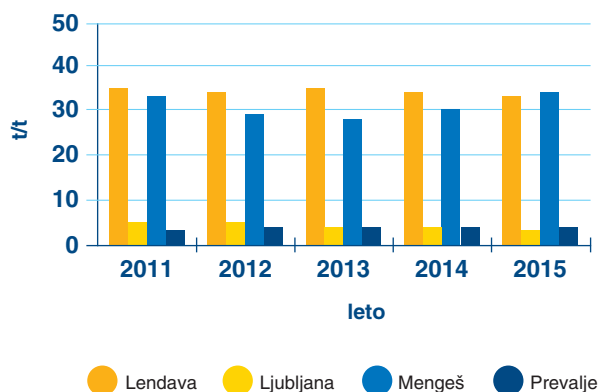
2.2.3 Učinkovitost materialov

V Leku, članu skupine Sandoz, si intenzivno prizadevamo za zmanjševanje porabe surovin na enoto izdelka, kar je razvidno tudi iz grafičnega prikaza učinkovitosti rabe vseh

surovin. Količina porabljenih surovin za tono proizvedene učinkovine oziroma izdelka upada že vrsto let. V letu 2015 smo tako v primerjavi z letom prej povečali učinkovitost rabe materialov za skoraj 7 %, v obdobju med letoma 2011 in 2015 pa za več kot 18 %.

Graf 2: Učinkovitost različnih uporabljenih materialov na proizvedeno enoto³⁸

Učinkovitost rabe surovin na proizvedeno enoto

Učinkovitost rabe surovin na proizvedeno enoto – Lek skupaj

2.2.4 Trajnostni pristop pri ravnanju z embalažo³⁹

V Leku, članu skupine Sandoz, smo opredelili osnovna načela oblikovanja in proizvodnje embalaže, ki so skladna z Novartisovo politiko trajnostne rabe embalaže in z zavezujočo hierarhijo ravnanja z odpadki.

V letu 2015 je začel veljati prenovljeni **Sandozov globalni pakirni katalog**, ki služi kot obvezna smernica za vse Sandozove lokacije. Pri njegovi prenovi je imela pomembno vlogo ekipa naših sodelavcev iz Pakirnega centra Lendava. Sandozov globalni pakirni katalog predpisuje celovit izbor priporočenih materialov za ovojnino, dimenzije in oblike primarnih ter sekundarnih ovojnin in druge Sandozove smernice na področju ovojnine in pakiranja. Osnovno vodilo smernic je, da mora ovojna, poleg izpolnjevanja vseh regulatornih zahtev, povzročiti čim manj odpadkov, poraba energije za njeno izdelavo pa mora biti čim manjša.

Trajnostna načela veljajo tudi pri izboru dobaviteljev, saj morajo ti zagotavljati ovojnino, ki ne vsebuje težkih kovin ali nevarnih snovi in je tudi sama čim bolj racionalno zapakirana. Sandozovi dobavitelji ovojnine morajo izpolnjevati še vsaj enega izmed naslednjih pogojev: da jo je mogoče ponovno uporabiti, jo reciklirati in energetsko ali organsko predelati.

Največjo porabo ovojnine sicer opažata lokaciji s proizvodnjo končnih izdelkov, to sta ljubljanska lokacija z 62 % in prevaljska s 34,5 %. V Mengšu in Lendavi pa njihova poraba predstavlja manj kot 4 % celotne ovojnine, porabljene v Leku, članu skupine Sandoz.

Ekipa MS&T iz Lendave

2.2.5 Učinkovitost rabe vode in energentov

Že vrsto let povečujemo proizvodnjo izdelkov, za katere so potrebni kompleksni in energetsko zahtevni procesi. Izboljševanje energetske učinkovitosti je zato stalna naloga.

Zaradi sprememb obsega in sestave proizvodnje prihaja do nihanj pri porabi energije ter vode po posameznih lokacijah. Vzrok večjih nihanj na lokacijah Mengeš in Ljubljana je v raznolikem portfelju. Proizvodnja posameznega izdelka na teh lokacijah je močnejše podvržena tudi tržnim nihanjem. Na Prevaljah in v Lendavi je portfelj izdelkov relativno stabilen, zato medletna primerjava ustrezno odraža gibanje tamkajšnje učinkovitosti porabe vode in energentov.

Rezultati izboljšav v letu 2015

Globalna iniciativa **EFB (Efficient Folding Box)**, ki jo vodi Sandozov Globalni razvoj pakiranja, projektnim ekipam v sodelovanju s prodajnimi službami omogoča, da prepoznajo morebitne priložnosti za izboljšavo obstoječih rešitev.

- Lendavska ekipa MS&T je tako v letu 2015 med drugim za 50 % zmanjšala uporabo folij in za 35 % velikost zloženek pri izdelku Amlopipin.
- Ekipa MS&T iz Trdnih izdelkov v Ljubljani je prenovila pakiranje izdelka Levetiracetam in namesto velikih zloženek kupcem ponudila pakiranje v vsebnike. S spremembo oblike in dizajna (trade dressa) je zmanjšala velikost primarne in sekundarne ovojnine pri dveh ja-kostnih različicah izdelka Candesartan.

Izboljšave na področju ovojnine so sicer v Leku, članu skupine Sandoz, stalen proces, saj imajo lahko velik okoljski ter ekonomski učinek. Zmanjšujejo namreč primarno in sekundarno ovojnino ter dosegajo izkoristek terciarne embalaže (palet) in tako ustvarjajo prihranek pri transportu.

Ob tem sta večji tudi zmogljivost in učinkovitost pakirnih linij, manjša pa so odstopanja v pakirnem procesu.

Nižji stroški nam tako omogočajo nižjo ceno izdelkov, s tem pa povečujemo dostopnost svojih zdravil za uporabnike in paciente.

Ekipa MS&T iz enote Trdni izdelki v Ljubljani

Učinkovitost lendavske lokacije je dejansko še višja, saj pri poročanju upoštevamo zgolj količinsko realizacijo Proizvodnje Lendava. Dejavnosti druge enote, Pakirnega centra Lendava, v to ne zajemamo, saj ta ne šteje kot proizvodnja končnih oblik. Količinske realizacije Pakirnega centra ne izkazujemo v enotnem Novartisovem sistemu DMS (Data Management Sistem), s čimer preprečujemo podvajanje količinskih podatkov. V Lendavi namreč pakiramo tudi izdelke iz drugih Novartisovih lokacij po svetu. Te v sistem DMS poročajo svoje količinske realizacije, čeprav jih pakiramo v Lendavi. V letu 2015 smo kljub povečanim zmogljivostim pakirnega centra zmanjšali porabo vode in energije ne samo na tono izdelka, ampak tudi v absolutnem merilu.

³⁹ GRI G4-DMA

Tabela 4: Učinkovitost rabe energentov na proizvedeno enoto⁴⁰

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)*
2011	GJ/t	2.004	185*	677	53	307*
2012	GJ/t	1.697	190*	613	56	302
2013	GJ/t	1.577	191*	645	56	299*
2014	GJ/t	1.501	164	632	46	255
2015	GJ/t	1.389	146	744	43	236

* Zaradi spremembe podatkov o realizaciji proizvodnje sterilnih končnih farmacevtskih izdelkov na lokaciji Ljubljana je prišlo do spremembe podatkov za pretekla leta.

Učinkovitost rabe energije so povečale vse lokacije, z izjemo Mengša, kjer je bila nižja za 18 %. Najbolj se je učinkovitost povečala na ljubljanski lokaciji (11 %), sledita pa Lendava (7,5 %) in Prevalje (7 %). Na ravni celotnega Leka se je učinkovitost povečala za nekaj več kot 7 %. V primerjavi z letom 2011 se je poraba energije na tono izdelka zmanjšala za 71 GJ ali 23 %.

Lendava je še vedno najboljši primer stalnega zniževanja porabe energije na enoto proizvoda zaradi enotnega proizvodnega portfelja skozi daljše časovno obdobje. Kot je razvidno iz Tabele 4, se je v Lendavi med letoma 2011 in 2015 poraba energije na tono izdelka zmanjšala za 615 GJ ali 31 %. Če bi upoštevali tudi realizacijo produkcije Pakirnega centra Lendava, bi bilo to zmanjšanje še večje.

2.2.6 Ukinjanje uporabe nevarnih hlapnih organskih snovi

Nevarne hlapne organske snovi neprestano zamenjujemo z manj škodljivimi ter tako pomembno izboljšujemo proces filmskega oblaganja tablet. Na Prevaljah smo nadaljevali študije za zamenjavo etanolne faze z vodno v procesu lakiranja, potem ko smo leta 2011 uporabo metilenklorida v celoti nadomestili z etanolom. V Ljubljani smo etanolno lakiranje

ene kategorije omeprazola uspešno zamenjali z lakiranjem na vodni osnovi. S prizadevanji za zamenjavo bolj nevarnih kemikalij z manj nevarnimi nadaljujemo tudi v Mengšu, saj smo v letu 2014 uspešno izvedli modificiran postopek proizvodnje ene izmed učinkovin in odpravili uporabo diklormetana in oksalil klorida iz tehnološkega procesa. Številne optimizacije tehnoloških procesov imajo vedno tudi pozitiven okoljski učinek, še posebej, ker razvojni procesi vselej zajemajo tudi okoljske vidike.

2.3 Energija

2.3.1 Poraba energije

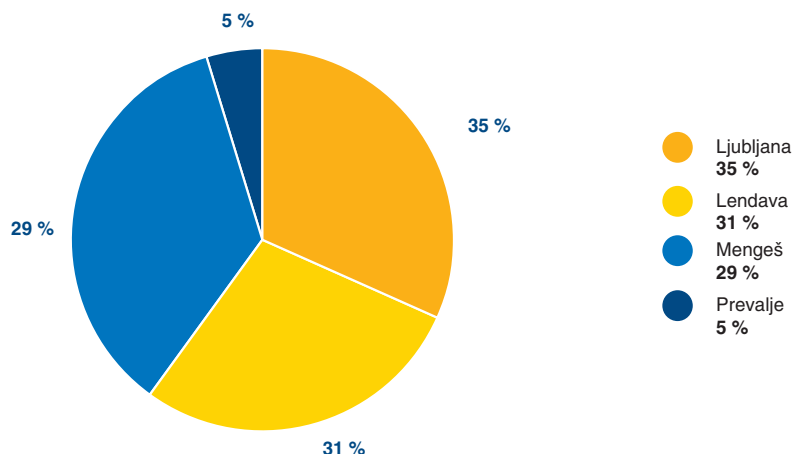
Tabela 5: Celotna poraba energije⁴¹

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	GJ	391.965	358.339	350.825	60.253	1.161.382
2012	GJ	371.988	381.552	335.652	57.434	1.146.626
2013	GJ	382.122	387.740	334.561	62.691	1.167.114
2014	GJ	387.500	412.023	330.623	64.043	1.194.189
2015	GJ	382.018	428.121	355.886	66.147	1.232.172

Celotna poraba energije je bila na ravni Leka za dobre 3 % večja kot leto prej. Najbolj se je povečala na lokaciji Mengeš (za 6 %), kjer so začeli delovati trije novi proizvodni oddelki. Sledila sta Ljubljana (za 3,9 %) in Prevalje (za 3,3 %). Manj energije so porabili na lokaciji Lendava, in sicer za 1,4 %.

V celotni porabi energije imata najvišji delež lokaciji Ljubljana (34,7 %) in Lendava (31 %), sledita jima Mengeš z 28,9 % in Prevalje s 5,4 %.

Graf 3: Porazdelitev energije po lokacijah

Kot sekundarno gorivo za delovanje parnega kotla, ki proizvaja toploto in paro za tehnološke namene na lokaciji Mengeš, uporabljamo odpadna topila. Na lokaciji Lendava

znaša delež obnovljivih virov energije do 1 %, pridobivamo pa jih s sežigom organskih odpadkov iz fermentacijske proizvodnje.

Tabela 6: Struktura proizvodnih virov nabavljene električne energije za leto 2015

	Delež v %
Fosilna goriva	48,74 %
premog in lignit	38,61
zemeljski plin	6,15
naftni derivati	0,31
nedoločljivo	3,67
Jedrsko gorivo	29,69 %
Obnovljivi viri	21,57 %
vodna energija	13,19
veter	0,44
sončna energija	5,42
geotermalna energija	0,00
biomasa	2,44
nedoločljivo	0,07
Skupaj	100,00 %

Graf 4: Struktura proizvodnih virov nabavljene električne energije

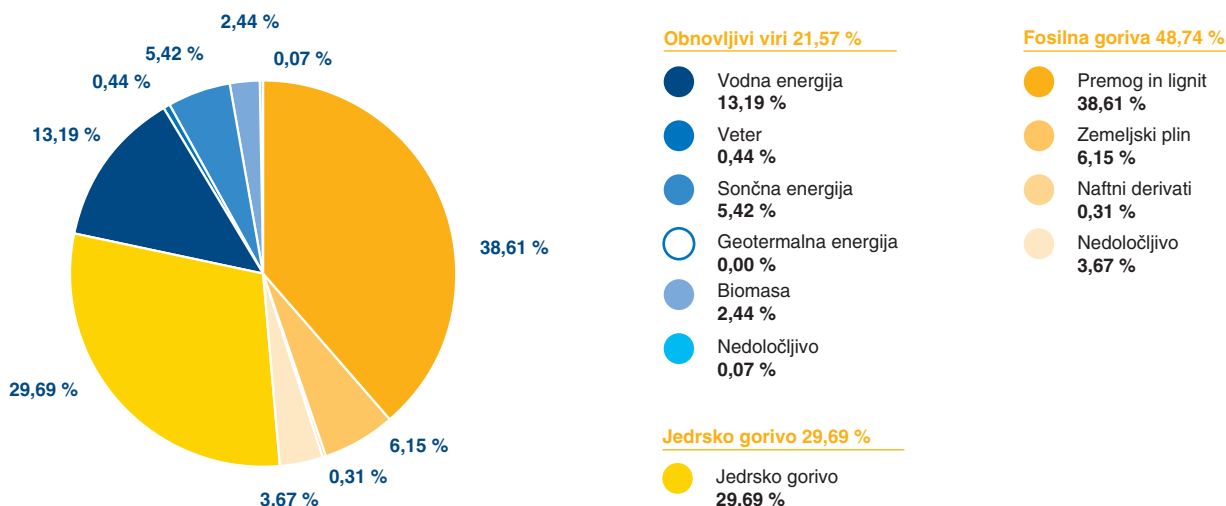

Tabela 7: Raba električne energije

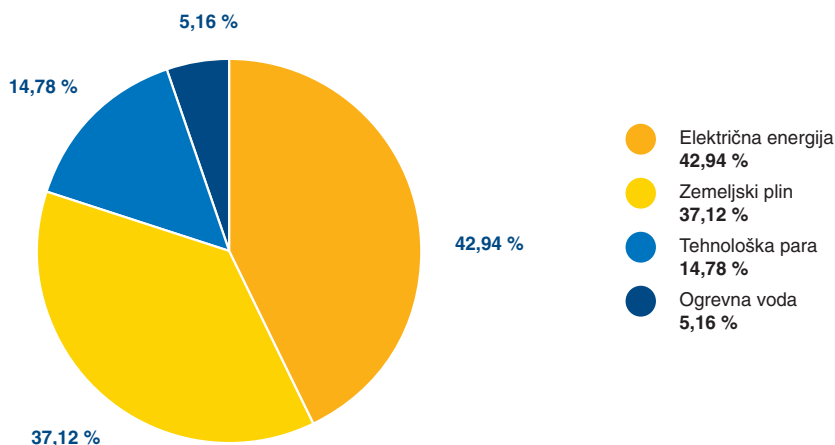
Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	GJ	155.551	140.221	115.898	24.111	435.781
2012	GJ	167.994	152.638	116.215	24.551	461.398
2013	GJ	189.032	155.394	116.498	25.686	486.610
2014	GJ	198.955	169.269	117.140	26.601	511.965
2015	GJ	201.421	173.523	124.413	28.139	527.496

V Leku, članu skupine Sandoz, smo v letu 2015 porabili 3 % več električne energije kot leto prej.

2.3.2 Porazdelitev energije po energentih

Največji delež med porabljenimi energenti, ki jih kupujemo na trgu, dosegata električna energija z 42,94 % in zemeljski plin s 37,12 %.

Energenta sta primarni vir energije za tri proizvodne lokacije. Posebnost je lokacija Ljubljana, kjer poleg omenjenih energentov kupujemo tudi tehnološko paro (14,78 %) in ogrevno vodo (5,16 %).

Graf 5: Porazdelitev porabljene energije po primarnih energentih

2.3.3 Izboljšave energetske učinkovitosti⁴²

Zagotavljanje energetske učinkovitosti in ozaveščanje zaposlenih o učinkoviti rabi energije sta sestavni del naših proizvodnih procesov. Vsako leto namreč povečujemo proizvodnjo zahtevnejših produktov z višjo dodano vrednostjo, kjer zapleteni proizvodni procesi narekujejo uporabo kompleksnejše in običajno energetske zahtevnejše proizvodne opreme.

V letu 2015 smo izvedli več dodatnih ukrepov za izboljšanje energetske učinkovitosti, ki so prinesli prihranek v skupni vrednosti 14,7 TJ energije in za 498 ton manjši izpust CO₂ v ozračje:

- Na **lokaciji Mengeš** smo izvedli večjo investicijo v nov parni kotel z ekonomizerjem in možnostjo sosežiga topil. Trikrat povečana zmogljivost sosežiga topila bo prinesla prihranke pri nakupu plina. Pripravili smo sanacijski načrt za izolacijo parovodov, ki bo vidne

učinke prav tako prispeval že v letu 2016. Ugotovitve energetskega pregleda lokacije nas bodo vodile pri novih projektih za izboljšavo energetske učinkovitosti.

- Na **lokaciji Lendava** smo z več projekti zmanjšali porabo energije za 8.815 GJ na leto. Na sežigalnici smo ukinili predhodno obdelavo vod, ki vsebujejo zelo nizke koncentracije topil. Te vode sedaj odvajamo neposredno na sežig v stacionarni peči sežigalnice. Z vgradnjo lopute na hidravlični sklopki hladilnega sistema smo zmanjšali izgube hladu zaradi mešanja hladilne vode.
- Na **lokaciji Ljubljana** smo zmanjšali porabo energije za 4.400 GJ na leto z več manjšimi projekti, predvsem z izboljšavo uravnavanja klimatskih sistemov, hladilnih stolpov in obnovo toplotne postaje.
- Na **lokaciji Prevalje** smo energetske porabe zmanjšali za 1.520 GJ letno. To smo dosegli s postavitvijo sistema za ciljno spremljanje rabe energije z možnostjo upravljanja porabnikov energetskih virov ter z zamenjavo oken na nekaterih objektih na lokaciji.

⁴² Kazalnika GRI G4-EN6, G4-EN19

2.4 Voda

2.4.1 Učinkovitost rabe vode⁴³

Voda je v farmacevtski industriji nepogrešljiv naravni vir, zato si neprestano prizadevamo za izboljšanje njene učinkovite rabe. V Proizvodnji Lendava smo tudi v letu 2015 zmanjšali porabljeno količino vode na kilogram izdelka, čeprav se količinska realizacija Pakirnega centra Lendava ne upošteva v količinski realizaciji lokacije. Porabo sveže vode smo zmanjšali za 65.260 m³ letno, predvsem z izboljšanim vračanjem odpadne vode v ponovno uporabo in drugimi varčevalnimi ukrepi.

Poraba vode na kg izdelka na lokaciji Lendava

- 2011: 6,8 m³ vode/kg izdelka
- 2012: 5,8 m³ vode/kg izdelka
- 2013: 5,4 m³ vode/kg izdelka
- 2014: 5,3 m³ vode/kg izdelka
- 2015: 4,8 m³ vode/kg izdelka

Tabela 8: Poraba vode v 1.000 m³⁴⁴

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	1.000 m ³	1.333	415	1.502	34	3.284
2012	1.000 m ³	1.272	452	1.409	35	3.168
2013	1.000 m ³	1.316	477	1.452	39	3.284
2014	1.000 m ³	1.380	570	1.557	42	3.548
2015	1.000 m ³	1.315	569	1.627	42	3.553

Učinkovitost porabe vode smo na ravni Leka, člana skupine Sandoz, izboljšali za 0,5 %. Na lokaciji Mengeš vodo večinoma uporabljamo v tehnološke namene. Iz javnega omrežja smo je v letu 2015 pridobili le 7,5 %, preostanek

(92,5 %) pa iz lastne vrtine (podtalnice). V tabeli 9 prikazujemo učinkovitost rabe zgolj tehnološke vode (brez hladilnih vod).

Tabela 9: Učinkovitost rabe vode na proizvedeno enoto⁴⁵

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	m ³ /t	833	214	500	22	227
2012	m ³ /t	745	216	496	29	236
2013	m ³ /t	772	218	570	31	246
2014	m ³ /t	650	196	532	24	208
2015	m ³ /t	645	183	670	21	204

2.4.2 Viri vodne oskrbe⁴⁶

V **Lendavi in Mengšu** v tehnološke namene uporabljamo vodo iz lastnih vrtin, za kar imamo ustrezna vodna dovoljenja ministrstva za okolje in prostor.⁴⁷ Raven podzemnih vod merimo redno, in sicer kontinuirano s tlačnimi sondami, enkrat urno čez vse leto, o čemer poročamo pristojnemu ministru.

V **Mengšu**, ob opisanem letnem monitoringu, spremljamo tudi vpliv vodnjaka na raven in smer podzemnih vod. Spremljanje ravni podzemnih vod potrjuje zelo velike dinamične zaloge Mengeškega polja. Daljši časovni interval pri opazovanju ravni podzemnih vod na območju lokacije Mengeš kaže trend zviševanja podzemne vode (v zadnjem desetletju). Padavine v letu 2015 so bile zelo neenakomerne: tako je junija padlo za 2-krat več dežja od povprečja, decembra pa padavin ni bilo; ostali meseci pa so bili večinoma podpovprečno namočeni.

Sredi avgusta 2015 je začela veljati Uredba o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročijo onesnaženje večjega obsega, izšel pa je tudi Pravilnik o obratovalnem monitoringu stanja podzemne vode. Izhodišče obeh predpisov je, med drugim preprečiti vnos nevarnih snovi v podzemno vodo. V Leku, članu skupine Sandoz, to dokazujemo z ukrepi za preprečitev onesnaženja ter tako zagotavljamo, da zaradi opravljanja naše dejavnosti ni nikakršnega poslabšanja stanja, ampak kvečjemu zmanjšujemo koncentracije obstoječih onesnaževal v podzemni vodi.

V letu 2015 smo na lokaciji Mengeš že začeli vzorčiti podzemne vode pri pooblaščenem izvajalcu ob prisotnosti hidrogeologa, končno poročilo pričakujemo v začetku leta 2016. Za Mengšem bo sledila Lendava, ki je kot naprava IED prav tako zavezana za analizo podzemnih vod in izdelavo izhodiščnega poročila.

⁴³ GRI G4-DMA | ⁴⁴ EMAS glavni kazalnik, POR OI 21, kazalnik GRI G4-EN8 | ⁴⁵ EMAS glavni kazalnik | ⁴⁶ Kazalnik GRI G4-EN8

⁴⁷ Vodna dovoljenja št. 35536-20/2008, 35536-45/2012-5 in 35536-65/2013-8

Tabela 10: Količine in viri oskrbe z vodo na lokacijah Mengeš in Lendava v 1.000 m³

Mengeš	2011	2012	2013	2014	2015
Iz lastnega črpališča (1.000 m ³)	1.432	1.335	1.376	1.480	1.510
Iz javnega vodovoda (1.000 m ³)	77	80	81	83	123

Lendava	2011	2012	2013	2014	2015
Iz lastnega črpališča (v 1.000 m ³)	1.325	1.228	1.297	1.340	1.261
Iz javnega vodovoda (v 1.000 m ³)	39	61	58	58	53

2.4.3 Recikliranje in ponovna uporaba⁴⁸

Delež reciklirane vode vseskozi povečujemo na vseh lokacijah. Reciklirano vodo največkrat uporabljamo za hlajenje procesov, pri tem pa je vodilna lokacija Mengeš.

V Mengšu deluje trinivojski sistem hladilnih vod z različnimi temperaturnimi režimi. Voda se tako iz enega sistema pretoči v sistem z višjo temperaturo, del vode (preliv) pa odteka v

kanalizacijo. Obstoječi način zajemanja podatkov ne omogoča natančnega izračuna količine ponovno uporabljene vode, saj te količine precej nihajo in so odvisne od posameznega procesa. Ocenjujemo, da se približno vse hladilne vode uporabijo vsaj dvakrat.

V Lendavi smo pri razširitvi fermentacijske proizvodnje z dodatnima fermentorskima posodama upoštevali najboljše razpoložljive tehnike (NRT), zaradi zaprtih hladilnih krogov pa je trend rabe vode obrnjen navzdol.

2.5 Odpadki

2.5.1 Ravnanje z odpadki⁴⁹

Skoraj 97 % vseh odpadkov v Lendavi in 71 % vseh Lekovih odpadkov predstavlja odpadni micelij. Pretežno ga sestavlja voda, zato proučujemo možnost, da bi odpadek pred odvozom v bioplinarno centrifugirali. S tem bi zmanjšali količino odpadka in prihranili gorivo za prevoz (posledično bi se zmanjšali tudi izpusti CO₂). K proizvedenim odpadkom na lokaciji Lendava se po priporočilu Novartisa prišteva tudi količina odpadnega blata s čistilne naprave Lendava.

Zaradi dveh tehnološko različnih oblik proizvodnje (biofermentativne proizvodnje zdravilnih učinkovin in pakiranja končnih oblik zdravil) se v Lendavi srečujemo z različnimi vrstami in količinami odpadkov. Pri pakiranju prihaja z menjavo proizvodov tudi do večjih količinskih nihanj.

V Mengšu predstavljajo nevarni odpadki več kot 80 % vseh odpadkov, več kot 95 % vseh nastalih nevarnih odpadkov pa so nehalogenirana odpadna topila. Več kot četrtino visokokaloričnih odpadnih topil na lokaciji v parnem kotlu predelamo v energijo, ki jo uporabimo za pripravo tehnološke pare. S tem imamo manj transporta odpadnih topil in manjše emisije CO₂. Preostanek oddajamo pooblaščenim družbam, ki odpadke odstranijo na okoljsko sprejemljiv način.

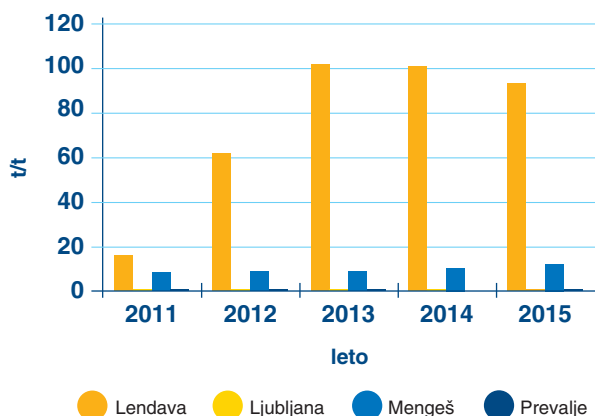
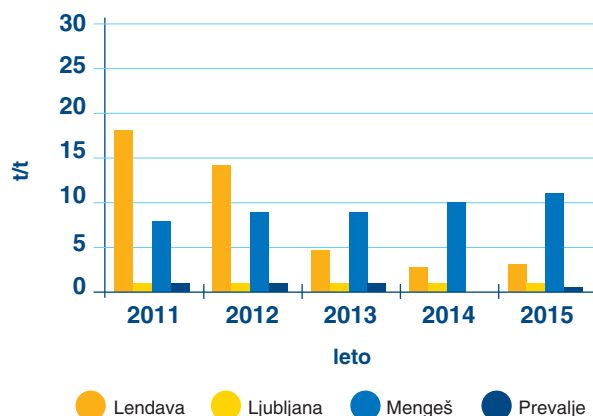
Kljub večjemu obsegu proizvodnje, spremembi strukture proizvodnje in večjemu številu zaposlenih so se količine proizvedenih odpadkov na tono proizvodav letu 2015 zmanjšale za dobrih 9 %, kot posledica zmanjšanja nenevarnih odpadkov.

Za vse v nadaljevanju predstavljene količinske podatke velja, da od leta 2011 navajamo količinske podatke za odpadke, ki gredo v obdelavo z lokacije.

Tabela 11: Količina proizvedenih odpadkov v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	t	3.550	1.800	4.392	590	10.332
2012	t	13.572	2.210	4.904	676	21.363
2013	t	24.624	2.230	4.670	698	32.222
2014	t	26.147	2.739	5.146	636	34.667
2015	t	25.588	2.831	5.692	766	34.876

⁴⁸ Kazalnik GRI G4-EN10 | ⁴⁹ EMAS glavni kazalnik, kazalnik GRI G4-EN23, G4-DMA

Graf 6: Količina odpadkov na tono proizvoda – učinkovitost**Graf 7: Količina odpadkov na tono proizvoda – učinkovitost / brez upoštevanja odpadnega micelija**

2.5.2 Odstranjevanje nevarnih odpadkov⁵⁰

Večji obseg proizvodnje in višji delež tehnološko naprednejših produktov, ki jih v Mengšu proizvodimo v manjših količinah z uporabo zahtevnih tehnik, vplivata tudi na povečanje absolutnih količin nevarnih odpadkov in količin na enoto proizvoda. To rast omejujemo z uvajanjem okoljsko naprednih tehnoloških rešitev in z ukrepi za zmanjševanje tovrstnih odpadkov. Posebno pozornost namenjamo večanju skupnega deleža recikliranih odpadkov.

Naše vodilo pri ravnanju z odpadki je, poleg preprečevanja in zmanjševanja nastajanja odpadkov, tudi povečevanje deleža odpadkov za recikliranje ali energetske izrabo. Osnova za uspešno snovno predelavo so ustrezno ločeni odpadki, kar zagotavljamo že na samem izvoru odpadka.

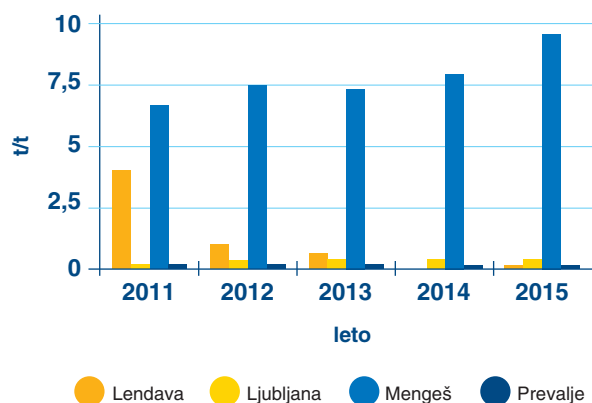
Na lokaciji Mengeš predstavljajo 85–95 % vseh nevarnih odpadkov nehalogenirana odpadna topila, ki so izredno čista in visokoenergetska. Mešanice halogeniranih odpadnih topil predstavljajo le 2–5 % vseh nevarnih odpadkov v Mengšu in jih ločeno odstranjujemo pri predelovalcih ali odstranjevalcih. S sosežigom z zemeljskim plinom smo v letu 2015 odstranili 1.504,9 t topil, kar pomeni ekvivalent 1.403.336 Sm³ zemeljskega plina. Z lokacije smo odpeljati 676,2 t topil (kar je 630.500 Sm³ zemeljskega plina); ustrezala so sicer merilom za odstranjevanje s sosežigom na lokaciji, vendar nismo imeli zadostnih zmogljivosti sosežiga.

Na lokaciji Ljubljana pomenijo večjo količino nevarnih odpadkov predvsem odpisana zdravila, a je zaradi načina vodenja zalog ni mogoče zmanjšati. Od leta 2011 intenzivno ločujemo odpadno embalažo nevarnih snovi (tudi če je nevarna snov prisotna zgolj v sledovih) in jo oddajamo v sežig z energetske izrabo.

Tabela 12: Količina nevarnih odpadkov v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	t	783	412	3.416	228	4.839
2012	t	220	572	4.111	247	5.150
2013	t	148	575	3.855	215	4.793
2014	t	6	747	4.136	89	4.978
2015	t	30	826	4.646	129	5.631

⁵⁰ Kazalnik GRI G4-EN23 in POR OI 5

Graf 8: Količina nevarnih odpadkov na tono proizvoda – učinkovitost

2.5.3 Odstranjevanje nenevarnih odpadkov⁵¹

Nenevarni odpadki predstavljajo skoraj 84 % vseh naših odpadkov. Na lokaciji Mengeš oddajamo biološko razgradljive odpadke iz proizvodnje soka komarčka in ameriškega slamnika v bioplinarno. Podobno, v bioplinarno k zunanjemu pogodbeniku, oddajamo odpadni micelij na lendavski lokaciji.

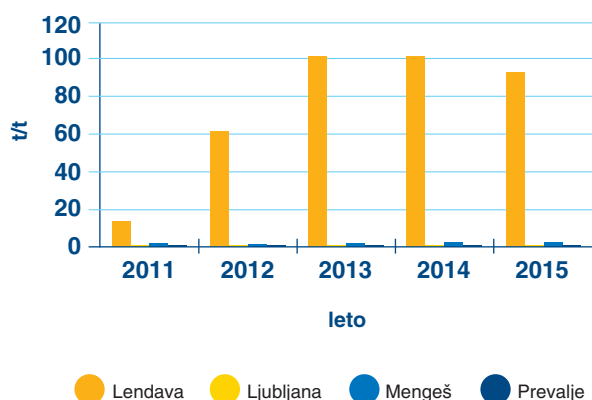
Zaradi preusmeritve odpadnega micelija k pogodbeniku se je sestava nenevarnih odpadkov v primerjavi z letom 2011 bistveno spremenila. Komunalni odpadki tako predstavljajo

samo še 1 % vseh odpadkov, delež odpadne embalaže po frakcijah (papir, plastika, les, kovina, steklo) pa nekaj več kot 7 %. V letu 2015 je bilo 72 % vseh odpadkov ali 85 % vseh nenevarnih odpadkov biorazgradljivih odpadkov iz proizvodnje (zaradi količine micelija).

Komunalne odpadke odstranjujemo z odlaganjem, odpadno embalažo večinoma recikliramo (prek sheme za ravnanje z odpadno embalažo), enako tudi gradbene odpadke. Biorazgradljive odpadke uporabijo v proizvodnji bioplina, ostale nenevarne odpadke pa s sežigom odstranjujejo pooblaščen podjetja.

Tabela 13: Količina nenevarnih odpadkov po lokacijah v t

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Lek (nenevarni odpadki brez embalaže, ki se reciklira)
2011	t	2.767	1.388	975	362	5.492	3.933
2012	t	13.353	1.637	793	430	16.213	14.393
2013	t	24.476	1.655	815	483	27.430	25.493
2014	t	26.141	1.991	1.010	547	29.689	27.411
2015	t	25.558	2.005	1.046	637	29.245	26.742

Graf 9: Količina nenevarnih odpadkov na t proizvoda – učinkovitost*Dosledno ločevanje odpadkov v laboratorijih*

⁵¹ Kazalnik GRI G4-EN23

2.6 Emisije v zrak⁵²

2.6.1 Omejevanje emisij v zrak

Ločeno spremljamo toplogredne emisije in emisije iz nepremičnih naprav, med katerimi so osrednjega pomena emisije hlapnih organskih snovi (HOS) in prahu. Emisijska merilna mesta so postavljena na tehnoloških napravah in linijah, kjer je v izstopnem zraku pričakovati emisijo hlapnih organskih snovi, prašnih delcev ali drugih snovi. Z njimi merimo vsebnost snovi in/ali prahu v zraku ter zajemamo vzorce za analizo. Za vse izmerjene odvode so izdelane predpisane ocene emisij snovi in/ali prahu.

Za zmanjševanje emisij organskih snovi uporabljamo različne naprave: za termično oksidacijo plinov, absorberje, pralnice plinov in druge.

Skladnost celotnih emisij HOS z mejno vrednostjo emisij, izraženih v odstotkih vnosa organskih topil, dokazujemo na podlagi rezultatov občasnih meritev, bilance topil, ocene razpršenih emisij in preostalih podatkov. Za nove naprave je mejna vrednost manjša od 5 %, za obstoječe naprave pa manj kot 15 %, emisije HOS v zajetih odpadnih plinih pa ne presegajo mejnih koncentracij (20 mg C/m³).

V Leku, članu skupine Sandoz, vzdržujemo tudi skladnost z mejno vrednostjo za celokupni prah, ki znaša 150 mg/m³ oziroma pri masnem pretoku celotnega prahu, ki presega 0,2 kg/h, znaša 20 mg/m³.

Pri napravah za termično zgorevanje emisij poleg HOS, izraženih kot celokupni ogljik (TOC), merimo tudi emisije dušikovih oksidov in ogljikovega monoksida (MV = 100 mg/m³). Obratovanje teh naprav po omenjenih parametrih je prav tako zakonsko skladno.

2.6.2 Emisije pri sežigu in sosežigu

V Lendavi poteka predvsem sežig odpadkov iz proizvodnje na tej lokaciji. S predajo odpadnega micelija v bioplinarno se je obseg njenega delovanja zmanjšal. Sežig upravljamo prek nadzorno-krmilnega sistema in stalno merimo parametre dimnih plinov. Nastavljene mejne oziroma alarmne vrednosti preprečujejo, da bi proces sežiga odpadkov potekal zunaj dovoljenih meja. S sežigom odpadkov in zemeljskega plina kot podpornega goriva pridobivamo tehnološko paro.

V Mengšu izvajamo termično oksidacijo hlapov iz proizvodnje v eni od štirih kurilnih naprav, ki za primarni vir energije uporabljajo zemeljski plin. S sosežigom zemeljskega plina in izredno čistih ter visokoenergetskih nehalogeniranih topil pridobivamo tehnološko paro. Redno izvajamo emisijski monitoring vseh izpustov snovi v zrak. Na napravi za sosežig odpadnih topil smo v letu 2011 zagotovili trajne meritve emisij parametrov, predpisanih v okoljevarstvenem dovoljenju.

Lokaciji Lendava in Mengeš sta kot upravljavki industrijskih kompleksov, ki izvajajo eno ali več dejavnosti iz Uredbe ES št.166/2006, obvezani poročati o količinah izpustov onesnaževal Evropskemu registru izpustov in prenosov onesnaževal (E-PRTR).

2.6.3 Žveplov dioksid (SO₂)⁵³

Na naših lokacijah nastajajo emisije SO₂ v majhnih količinah, predvsem kot posledica termične obdelave hlapnih organskih spojin. V letu 2015 smo imeli manj tovrstnih emisij (za 25 %) zaradi občasnih nihanj pri zgorevanju odpadkov, ki vsebujejo žveplo. Zemeljski plin, tudi po izjavi dobavitelja, žvepla tako rekoč ne vsebuje.

Tabela 14: Emisije žveplovega dioksida (SO₂)⁵⁴

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) kg SO ₂ /t proizvoda
2011	t	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,003
2012	t	0,00	0,0001	0,00	0,00	0,0001	0,000
2013	t	0,00	0,0004	0,0029	0,006	0,009	0,002
2014	t	0,13	0,00	0,004	0,0105	0,145	0,031
2015	t	0,10	0,00	0,005	0,0064	0,108	0,021

Podatki o količinah emisij SO₂ po posameznih letih izhajajo iz podatka o koncentraciji na posameznih merilnih mestih in

časa obratovanja posamezne naprave.

⁵² EMAS glavni kazalnik, kazalniki GRI G4-EN21, GRI G4-DMA, POR OI 7, POR OI 10 | ⁵³ EMAS glavni kazalnik, POR OI 7, kazalnik GRI G4-EN21

⁵⁴ EMAS glavni kazalnik, POR OI 7, kazalnik GRI G4-EN21

2.6.4 Dušikovi oksidi (NO_x)⁵⁵

Emisije dušikovih oksidov nastajajo predvsem pri sežigu ali sosežigu odpadkov, kurilnih napravah in v manjšem delu proizvodnji nitrooksina na lokaciji Mengeš. Monitoring emisij poteka redno na vseh lokacijah.

Skupna količina emisij dušikovih oksidov se je v letu 2015 zmanjšala za 7 %, predvsem so se znatno zmanjšale v Ljubljani, manj v Mengšu in Lendavi, na Prevaljah pa so bile na ravni predhodnega leta.

Tabela 15: Emisije dušikovih oksidov (NO_x)⁵⁶

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t NO _x /t proizvoda
2011	t	7,17	1,33	15,06	1,40	24,96	0,007
2012	t	7,58	2,33	9,94	1,27	21,12	0,006
2013	t	10,57	1,04	9,35	1,43	22,39	0,006
2014	t	14,48	0,86	16,36	1,45	33,15	0,007
2015	t	13,55	0,11	15,79	1,47	30,92	0,006

2.6.5 CO₂ in drugi toplogredni plini⁵⁷

Na naših lokacijah ostajajo viri neposrednih emisij CO₂ (GHG1) naslednji: zgorevanje goriva, sežig/predelava gorljivih organskih snovi, proizvodni procesi (npr. fermentacija) in uporaba službenih avtomobilov.

Neposredne emisije (GHG1)⁵⁸ o katerih poročamo, zajemajo tudi:

- didušikov oksid (N₂O) v ekvivalentih CO₂,⁵⁹
- fluorirane ogljikovodike (hidrofluorogljiki – HFC) v ekvivalentih CO₂⁶⁰ in

- druge toplogredne pline (metan in druge) v ekvivalentih CO₂.⁶¹

V skupino virov neposrednih emisij CO₂ uvrščamo tudi nekatere druge pline, ki jih uporabljamo ali nastajajo v naših procesih.

CO₂ je uvrščen med vire posrednih toplogrednih plinov (GHG2) v primerih, ko nastaja kot ekvivalent nabavljeni električni energiji ter dobavljeni toploti in pari na lokacijah, kjer poteka njihova proizvodnja.

Tabela 16: Ogljikov dioksid in drugi plini, ki prispevajo k učinku tople grede

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t CO ₂ /t proizvoda*
GHG1	2011	t CO ₂	11.839	3.699	15.135	1.99	32.672	8,6
	2012	t CO ₂	10.801	2.928	13.484	1.821	29.034	7,6
	2013	t CO ₂	10.774	2.792	13.966	2.053	29.585	7,6
	2014	t CO ₂	10.691	3.273*	14.139	2.068	30.171*	6,4
	2015	t CO ₂	10.591	2.737	15.429	1.109	30.866	5,9
GHG2	2011	t CO ₂	16.023	35.117	11.938	2.482	65.560	17,3
	2012	t CO ₂	12.438	27.793	3.870	816	44.917	11,8
	2013	t CO ₂	1.575	24.242	970	214	27.001	6,9
	2014	t CO ₂	9.351**	16.935**	5.506**	1.250**	33.042**	7,05
	2015	t CO ₂	1.672	16.501	1.033	234	19.439	3,72

* Sprememba izhaja iz spremembe podatkov o količinski proizvodnji na lokaciji Ljubljana.

** Količine za leto 2014 so bile popravljene zaradi spremembe faktorja pri dobavitelju elektrike.

Dobavitelj električne energije je za leto 2014 spremenil faktor za izračun emisij CO₂ iz nabavljene električne energije, ki je odvisen od sestave nabavljene elektrike. Posledično so se posredne emisije toplogrednih plinov (GHG2) v letu 2014 povečale za 22 %, v letu 2015 pa zmanjšale za 44 %.

Skupna količina neposrednih emisij toplogrednih plinov (GHG1) se je v primerjavi s prejšnjim letom nekoliko povečala (za 2 %), učinkovitost, izražena s toni emisij CO₂ na tono proizvoda, pa se je izboljšala (za 8 %).

Količine emisij GHG1 naraščajo predvsem zaradi uvajanja zahtevnih novih produktov, zato smo si za prednostno nalogo postavili omejevanje teh emisij. To dosegamo s sistematičnim

energetskim upravljanjem, spremembami procesov, uvajanjem novih tehnoloških rešitev v fazi razvoja/prenosa izdelkov ter z vgradnjo energetske in okoljsko učinkovite naprave.

Na lokaciji Mengeš je poglaviti vir neposrednih emisij CO₂ (GHG1) zgorevanje zemeljskega plina v kurilnih napravah (> 90 %), k čemur pa prispeva tudi proizvodnja tehnološko naprednih in energetske zahtevnejših izdelkov.

V trgovanje z emisijskimi kuponi CO₂ sta vključeni lokaciji Lendava in Mengeš. V skladu z zakonodajo smo o emisijah zavezani poročati Ministrstvu za okolje in prostor ter plačevati okoljsko dajatev.

2.6.6 Hlapne organske spojine (HOS)⁶²

S sistematičnim uvajanjem novosti v tehnološke proizvodne procese, kjer halogenirana topila zamenjujemo z nehalogeniranimi, uresničujemo Novartisova priporočila o uporabi alternativnih topil v proizvodnji. Skupno količino emisij hlapnih

organskih spojin smo v letu 2015 zmanjšali za 5 %. Tudi učinkovitost na tono proizvoda smo ob rasti proizvodnje izrazito izboljšali.

V Mengšu deluje naprava za izločanje halogeniranih topil iz odvodnega zraka z najsodobnejšo tehnologijo kriogene kondenzacije. Z dokončno zamenjavo metilenklorida z etanolom smo halogenirana topila že pred tem ukinili na Prevaljah.

Tabela 17: Skupne emisije lahkih hlapnih organskih spojin

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t HOS/t proizvoda
2011	t	24	36	146	6,2	212	0,056
2012	t	23	43	71	5,4	142	0,038
2013	t	24	28	68	5,8	126	0,032
2014	t	23	13	57	7,2	100	0,021
2015	t	25	9	56	5,3	95	0,018

2.7 Izpusti v vodo⁶³

Naše odpadne vode odvajamo v javno kanalizacijo po tehnoloških, hladilnih in komunalnih vodih. Pred izpustom v kanalizacijo imamo na vseh lokacijah egalizacijske bazene za tehnološke vode. Na **Prevaljah** tehnološko odpadno vodo tudi nevtraliziramo.

V hladilno kanalizacijo izpuščamo zgolj odpadne vode iz hladilnih sistemov, za katere ne obstaja možnost onesnaženja s kontaminanti (Non-Contact Cooling Water). Neonesnažene hladilne vode odvajamo v površinske vode (vodotoke) povsod, kjer je to mogoče. Padavinsko odpadno vodo, ki odteka s treh objektov, posredno ali neposredno odvajamo v vodo.

Iz Poročil o obratovalnem monitoringu odpadnih vod za leto 2015 je razvidno, da na nobeni lokaciji ni ugotovljenih presežanj parametrov.

Prečrpalnice odpadne hladilne vode za odvod v reko Muro

Centralna čistilna naprava Domžale-Kamnik

2.7.1 Odpadne vode⁶⁴

Eno od zahtevnejših področij varstva okolja je varovanje vode pred onesnaževanjem, saj onesnaževala predstavljajo tveganje za zdravje ljudi in okolje. Zastavljene cilje pri varovanju voda zato rešujemo na tehnično in stroškovno učinkovit način.

Odpadne hladilne vode v **Mengšu** in **Lendavi** predstavljajo 70 % celotne količine voda. Njihova raba se je v letu 2015 zmanjšala za dobre 3 %, na vseh lokacijah z izjemo Prevalj pa se je povečala raba tehnološke vode, za skupaj 9 %.

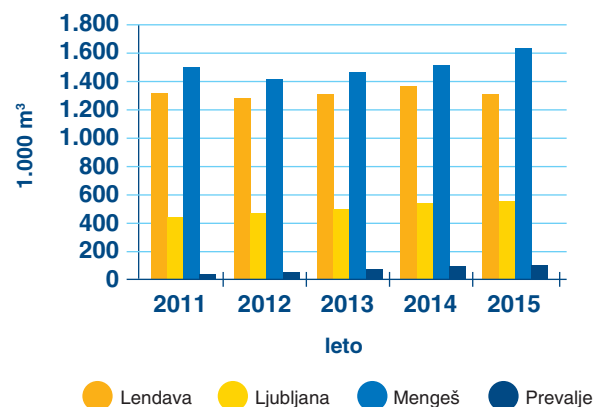
Neonesnažene odpadne hladilne vode po uporabi odvajamo v vodotok, za kar imamo pridobljena okoljevarstvena dovoljenja.

Odpadne vode z lokacije Mengeš odvajamo na Centralno čistilno napravo Domžale-Kamnik, kjer so septembra 2014

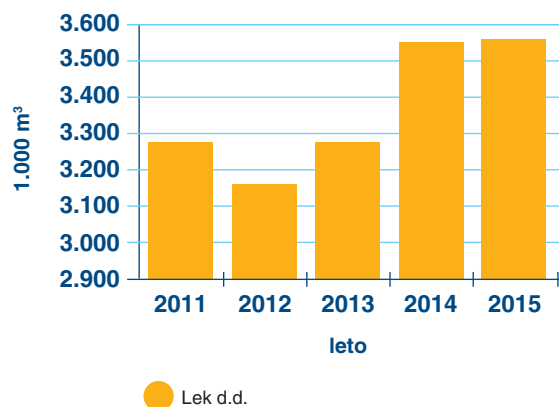
začeli nadgrajevati obstoječo aerobno stopnjo čiščenja, da bi dosegli ustrezno učinkovito čiščenje tudi dušika in fosforja. Stekla sta prenova vhodnega objekta in gradnja novega sistema za čiščenje odpadne vode iz anaerobne stopnje. Rekonstrukcija bo predvidoma končana do avgusta 2016. Čistilna naprava ima za obratovanje izdano okoljevarstveno dovoljenje, ki velja do prvega dne poskusnega obratovanja (št. 35441-82/2010-17, 24. 1. 2012). Redno spremlja sestavo dotočne in iztočne vode z on-line-merilniki in z občasnim vzorčenjem in laboratorijskimi analizami. Vzorčenje in analize izvaja tudi pooblaščen laboratorij NLZOH. Iz rezultatov on-line-meritev, uradnih meritev zunanje laboratorija NLZOH in internih meritev amonijskega dušika je razvidno, da je čistilna naprava ves čas obratovanja v letu 2015, kljub gradnji in prevezavam, zagotavljala ustrezno kakovost iztočne vode na iztoku v vodotok Kamniška Bistrica in ga ni prekomerno obremenjevala.

Graf 10: Količina odpadnih vod v 1.000 m³

Količina odpadnih vod

Količina odpadnih vod – Lek skupaj

⁶⁴ GRI G4-DMA

Nadgradnja Centralne čistilne naprave Domžale-Kamnik

Marjeta Stražar, direktorica JP Centralna Čistilna naprava Domžale-Kamnik

Zakaj je pomembna uvedba terciarnega čiščenja z odstranjevanjem dušika in fosforja iz odpadne vode?

Naša čistilna naprava, zgrajena leta 1980, čisti odpadno vodo približno 60.000 prebivalcev. Nanjo so priklopljeni tudi vsi večji industrijski viri v občinah Domžale, Kamnik, Mengeš, Komenda, Trzin in Cerklje na Gorenjskem. Prvotna tehnologija je z leti postala zastarela in z uveljavitvijo novih zakonsko predpisanih vrednosti od avgusta 2016 ne bi več zagotavljala ustreznega čiščenja odpadnih voda. Občine lastnice so se zato odločile za nadgradnjo, ki obsega izgradnjo novih bioloških stopenj za čiščenje dušikovih in fosforjevih spojin ter nov vstopni objekt za sprejem večje količine odpadne vode. Izbrana tehnologija obsega napredne sekvenčne reaktorje SBR s selektorji in moderen proces deamonifikacije za čiščenje visokoobremenjenih internih povratnih vod. Učinkovitost čiščenja dušikovih in fosforjevih spojin, ki sicer povzročajo evtrofikacijo površinskih vod, se bo s tem povečala z vrednosti okrog 40 % na preko 80 %. Dosegli bomo boljše ekološko stanje reke Kamniške Bistrice in zagotovili varovanje podtalnice ter ustrezno čiščenje odpadne vode za vsaj prihodnjih 30 let.

Kako bo izvedba projekta vplivala na obratovalno varnost naprave?

Zaključku del, predvidenem v juliju 2016, bo sledilo 10-mesečno poskusno obratovanje. Sedanja skupna obremenitev centralne čistilne naprave je okrog 110.000 PE, zmogljivost nadgrajene čistilne naprave bo 149.000 PE in bo sprejela vse odpadne vode, ustrezne za izpust v kanalizacijsko omrežje. Z izgradnjo novih bioloških stopenj bomo zagotovili zadosten volumen aeracijskih bazenov in pridobili vstopni objekt za ustrezno predčiščenje odpadne vode ter sprejem večje količine odpadne vode, vključno s prvim valom padavinske vode. Tako bomo dosegli obratovalno varnost in izključili možnost prekomernega obremenjevanja okolja.

Posodabljanja so stalna

Miro Škalič, direktor Čistilne naprave Lendava

Lekova proizvodnja v Lendavi se je od izgradnje čistilne naprave v letu 2001 močno razširila. Ali razmišljate o njeni širitvi oziroma nadgradnji?

Skupna čistilna naprava Leka, člana skupine Sandoz, in občine Lendava še vedno zadošča potrebam za čiščenje odpadnih vod za lokalno skupnost in industrijsko proizvodnjo. Svoje poslanstvo v celoti izpolnjuje, njena nadgradnja zato ni potrebna.

Kakšnih posodobitev je bila deležna v zadnjem obdobju?

Za potrebe obveznega terciarnega čiščenja je ni bilo treba nadgraditi, saj te pogoje izpolnjuje že od samega začetka. Skladnost delovanja z zakonodajo zagotavljamo s stalnim investicijskim vzdrževanjem in ga s tem izboljšujemo. V letu 2011 smo na primer posodobili prezračevalni sistem v enem izmed bazenov. Pomembna je bila zaokrožitev tehnologije ravnanja z odvečnim blatom, ko smo postavili nizkotemperaturni sušilnik blata z zaprtim tokokrogom sušilnega zraka. Ta pridobitev nam je omogočila znižanje mase odvečnega blata in zmanjšala neprijeten vonj med začasnim skladiščenjem, saj posušeno blato do odvoza hranimo v zaprtih kovinskih kontejnerjih. Z njo smo obenem zagotovili delovanje čistilne naprave v skladu z državnimi operativnimi načrti ravnanja z odpadki. Načrtujemo, da jo bomo tudi v prihodnje vzdrževali v optimalni kondiciji in zagotavljali njeno delovanje znotraj vseh zakonskih zahtev.

Doseči želimo čim večjo energetske samozadostnost

Cirila Bordon, strokovna sodelavka za ekologijo, JP VO-KA Ljubljana, Centralna Čistilna naprava Ljubljana

Kako odkrivamo nepravilnosti pri dotoku posameznih vod v čistilno napravo, na primer spuščanje nevarnih onesnaženih voda?

Z večino industrijskih uporabnikov imamo korektne odnose. Na osnovi poročil o obratovalnem monitoringu odpadnih vod prepoznamo količine onesnaževal v odpadni vodi in

izračunamo cene storitev odvajanja in čiščenja industrijskih odpadnih vod po načelu "onesnaževalec plača". Opravljamo tudi izredne meritve industrijske odpadne vode pred vtokom v javno kanalizacijo, če naši delavci pri rednih ali izrednih pregledih in vzdrževanju opazijo kakršnekoli neobičajne razmere v omrežju.

Na kakšen način spremljate delovanje Centralne čistilne naprave Ljubljana in kako jo posodabljate?

Izvajamo sekundarno čiščenje, odstranjevanje ogljikovih spojin in nitrifikacijo. Za izpolnitev zahtev po terciarnem čiščenju smo pripravili projekt izgradnje druge faze Centralne čistilne naprave Ljubljana. Ta obsega povečanje zmogljivosti s sedanjih 360.000 PE na 555.000 PE in nadgradnjo s terciarnim čiščenjem.

Poleg zagotavljanja ustreznega čiščenja odpadne vode bo velik poudarek na obdelavi blata. Doseči želimo namreč čim večjo energetske samozadostnost in pridobiti čim večjo količino bioplina za izrabo na čistilni napravi ter končni produkt, uporaben kot alternativno trdno gorivo.

Delovanje centralne čistilne naprave spremljamo z on-line-meritvami vseh relevantnih parametrov. Tehnološki postopek vodimo skrbno in profesionalno, kar je razvidno tudi iz rezultatov. V našem akreditiranem laboratoriju dnevno potekajo meritve vseh potrebnih kazalnikov. S sedanjim procesom dosegamo okrog 50% učinek čiščenja dušikovih in fosforjevih spojin. Nove zahtevane parametre bomo dosegli po dokončani izvedbi projekta, predvidoma ob koncu leta 2018 ali v začetku leta 2019.

Tabela 18: Količina odpadnih vod po kakovosti in destinaciji izpustov⁶⁵

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
Raba hladilne vode							
- neonesnažena							
	2011	1.000 m ³	1.170	34	1.243	10	2.457
	2012	1.000 m ³	1.109	18	1.138	5	2.270
	2013	1.000 m ³	1.129	35	1.156	5	2.325
	2014	1.000 m ³	1.212	75	1.278	8	2.573
	2015	1.000 m ³	1.137	33	1.307	9	2.486
Iztok			v vodotok	v kanalizacijo	v vodotok	v kanalizacijo	
				čiščenje na ČN			
Raba tehnološke vode - onesnažena							
	2011	1.000 m ³	163	381	259	25	828
	2012	1.000 m ³	163	434	271	30	898
	2013	1.000 m ³	187	442	296	34	959
	2014	1.000 m ³	168	494	279	34	975
	2015	1.000 m ³	177	536	320	33	1.067
Iztok			v kanalizacijo	v kanalizacijo	v kanalizacijo	v kanalizacijo	
			čiščenje na ČN	čiščenje na ČN	čiščenje na ČN		

⁶⁵ EMAS glavni kazalnik, kazalnik GRI G4-EN22

2.7.2 Fosforjeve in dušikove spojine, kemijska potreba po kisiku

Vir emisij dušikovih spojin je zlasti fermentacijska proizvodnja. Njihov največji delež odpade na Mengeš, tudi na račun proizvodnje izdelka 5-NOK, sledita mu Lendava in Ljubljana. Na Prevaljah je količina emisij dušikovih spojin zanemarljiva. Skupna količina teh emisij je v letu 2015 narasla za skoraj 100 % na račun Lendave in Mengša.

Tudi fosforjevih spojin nastane največ v Mengšu, zaradi ostankov anorganskih snovi. Letne količine fosforjevih in dušikovih spojin se navajajo po čiščenju v čistilni napravi, zato so v veliki meri odvisne od učinkovitosti čiščenja odpadnih voda.

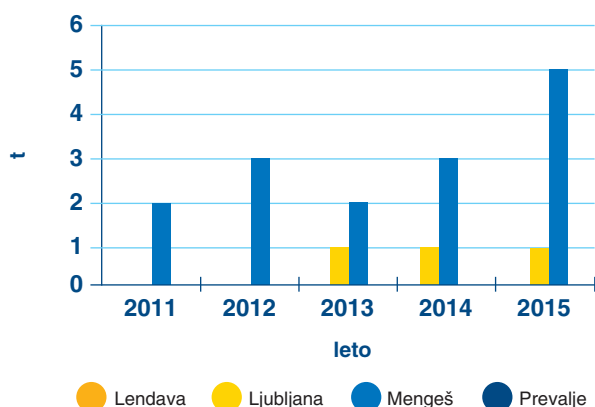
Kemijska potreba po kisiku je pomemben kazalnik onesnaženosti z organskimi nečistočami, saj odraža količino kisika,

ki je potrebna za kemijsko oksidacijo organskega onesnaženja v odpadni vodi. Obremenitvene meritve kemijske potrebe po kisiku se izvajajo na iztoku hladilnih odpadnih vod v kanalizacijo. V letu 2015 opažamo povečanje parametra kemijske potrebe po kisiku (18 %) na račun lokacije Mengeš in Lendava. Prevalje in Ljubljana skupaj prispevata 3 % celotne onesnaženosti odpadnih vod z organskimi nečistočami.

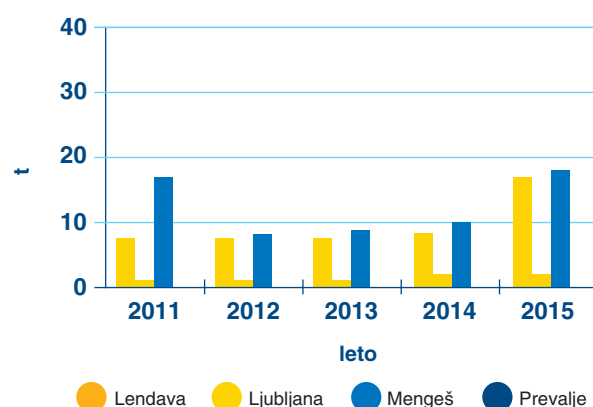
Skupne fosforjeve in dušikove spojine v odpadnih vodah ter kemijska potreba po kisiku predstavljajo parametre za izračun okoljske dajatve. Največji, več kot 80% delež obremenitve predstavlja kemijska potreba po kisiku, fosforjeve in dušikove spojine pa približno 10 %.

Odpadne vode in vsebnost vseh treh parametrov redno nadzirajo pooblaščen izvajalci monitoringa, ki izvajajo nadzor od tri- do šestkrat letno, odvisno od količine odpadnih vod na lokaciji.

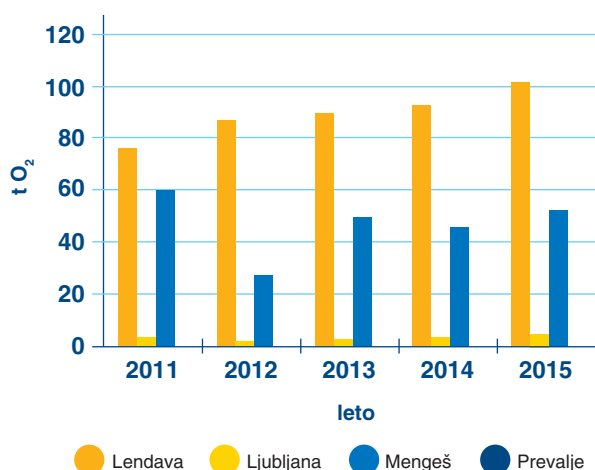
Graf 11: Emisije fosfornih spojin v odpadni vodi⁶⁶

Graf 12: Emisije dušikovih spojin v odpadni vodi⁶⁷

Graf 13: Kemijska potreba po kisiku (v t O₂)⁶⁸

Ekotoksikološke podatke učinkovin redno pregledujemo, jih ovrednotimo in ustrezno ukrepamo.

Še pred zahtevami slovenske zakonodaje in evropskih direktiv smo začeli proučevati vplive farmacevtskih učinkovin v vodi, kar nam omogoča poglobljeno poznavanje kemijskih snovi. Iz naše dejavnosti lahko preidejo v odpadne vode, od tod pa iz čistilnih naprav v površinske vode.

Oceno okoljskih tveganj določamo na osnovi eksperimentalnih in modeliranih podatkih o farmacevtskih učinkovinah, kot so fizikalno-kemijski podatki, podatki o usodi in obnašanju snovi v okolju ter podatki o strupenosti v vodnem okolju. Ugotovljeno je bilo, da delež farmacevtskih učinkovin v vodah le v manjši meri prihaja iz farmacevtske proizvodnje, temveč pretežno od končnih uporabnikov farmacevtskih izdelkov.⁶⁹

2.8 Drugi okoljski vplivi

2.8.1 Vonj

Obremenitev z vonjem v Sloveniji sicer ne obravnava nobena okoljska zakonodaja, kljub temu biofiltre nameščamo na vseh mestih, kjer bi se lahko pojavil vonj iz industrijske dejavnosti in postal moteč za ljudi, ki živijo v neposredni bližini. Taka mesta so npr. nad izravnalnimi bazeni odpadnih vod.

Nadzor nad njihovim optimalnim delovanjem in kontrolo obremenjenosti odpadnega zraka izvaja Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano iz Maribora.

2.8.2 Prst

Tla so kot sestavni del okolja osnovni vir za pridelavo hrane in biomase ter ključna v procesih čiščenja voda, kroženja organske snovi in vezave atmosferskega ogljika. Vplivi na prst so običajno nepovratni, zato veliko pozornosti namenjamo preprečevanju njenega onesnaženja. Med najpomembnejšimi možnimi viri onesnaženja prsti sta skladiščenje nevarnih snovi in transport, dosledno upoštevanje zahteve

na teh področjih je zato ključnega pomena. Redno preverjamo tesnjenje kanalizacijskih sistemov, zlasti tistih s tehnološko odpadno vodo. To je posebej pomembno na lokacijah v Mengšu in Ljubljani, ki ležita na vodovarstvenem območju. Preventivne ukrepe izvajamo tudi v proizvodnih procesih in pri graditvi objektov.

V slovenski pravni red so bile konec leta 2013 prenesene določbe iz evropske direktive o industrijskem onesnaževanju (IED) iz leta 2010. Ta med drugim zahteva obratovalni monitoring onesnaževanja tal, in sicer vsaj enkrat na 10 let, ter sanacijo in povrnitev v prvotno stanje v primeru ugotovljenega vpliva na kakovost tal po prenehanju obratovanja industrijskega obrata. Pogoji in merila za izdelavo poročila na osnovi monitoringa so bili sprejeti julija 2015, še vedno pa ni izšla Uredba o stanju tal, kjer bodo med drugim določeni standardi kakovosti okolja in merila obremenjenosti okolja za razvrstitev v razrede oz. stopnje.

V Leku, članu skupine Sandoz, doslej sanacijski ukrepi zaradi onesnaženja prsti niso bili potrebni.

Tabela 19: Raba tal po lokacijah⁷⁰

	Mengeš	Lendava	Ljubljana	Prevalje	Lek
Površina celotne lokacije s parkirišči v m ²	138.062	140.662	121.015	18.527	418.266
Površina proizvodne lokacije/proizvod v m ² /t	289	511	41	12	87

2.8.3 Hrup

V Leku, članu skupine Sandoz, je bistveni vir hrupa proizvodna dejavnost, zlasti delovanje fermentorjev, kompresorskih postaj in prezračevalnih ter hladilnih naprav. K temu, zlasti na ljubljanski lokaciji, prispeva tudi bližina precej prometnih cest.

Morebitne prekomerne obremenitve okolja s hrupom preprečujemo ter nadziramo z rednimi meritvami in analizami. Na nobeni od naših lokacij ne presegamo dovoljenih vrednosti v dnevnem, večernem in nočnem času. Izjema je bila v letu 2015 lokacija Prevalje, kjer je bil v okviru izvajanja rednega obratovalnega monitoringa presežen hrup v nočnem času. V letu 2015 se je izkazalo, da RTO (regeneracijska termična oksidacija) ni edini vir hrupa, saj so bile meritve hrupa kljub sanaciji RTO spet presežene. Tako smo ponovno izvedli meritve z namenom identifikacije in rangiranja prispevkov posameznih virov hrupa na lokaciji, elaborat pa nadgradili s študijo in analizami konkretnih protihrupnih ukrepov na oziroma ob posameznih hrupnih virih. Na podlagi programa sanacijskih ukrepov, ki jih je pripravil Zavod za varstvo pri delu, naj bi bila sanacijska dela končana do sredine leta 2016.

V letu 2015 smo prejeli tri pritožbe zaradi hrupa. Skupaj z ukrepi so opisani v poglavju 1.4.3.1.

2.8.4 Biodiverziteta⁷¹

Svojo zavezo varovanju okolja v Leku, članu skupine Sandoz, dokazujemo tudi z doslednim izpolnjevanjem zakonskih zahtev ter proaktivnimi ukrepi pri ravnanju z odpadki in tehnološkimi odpadnimi vodami. S tem poskušamo zmanjšati morebitne vplive na kakovost okolja in na biodiverzitetu v okolici svojih lokacij.

Objekti naših lokacij se sicer nahajajo na območju industrijskih con, kjer ni naravovarstveno pomembnih habitatnih tipov ali zavarovanih rastlinskih vrst.

2.8.5 Svetlobno onesnaževanje

Obvladovanje svetlobnega onesnaževanja nam, zaradi različnih zakonskih določb z različnih področij, predstavlja velik izziv. Obstoječa zakonska uredba o svetlobnem onesnaževanju namreč zahteva zmanjševanje osvetljenosti zunanjih proizvodnih površin in parkirišč, medtem ko izpolnjevanje minimalnih pogojev delovnih standardov narekuje zadostno osvetljenost. Ob tem izsledki študij ugotavljajo dobro počutje ljudi pri toplejših barvnih tonih zunanje razsvetljave.

S pomočjo strokovnjakov smo za svoje lokacije izdelali celovite študije. Zunanjo razsvetljavo smo uredili z uporabo naprednejše tehnike, hkrati pa njeno delovanje zmanjšali v času, ko so delovne potrebe manjše.

⁷⁰ EMAS glavni kazalnik | ⁷¹ Kazalnik GRI G4-EN12, G4-DMA

2.9 Varnost

2.9.1 Varstvo pred požarom

V Leku, članu skupine Sandoz, vsako leto na vseh štirih lokacijah izvedemo evakuacijske vaje s področja požarne varnosti. Zavedanje pomembnosti evakuacijskih vaj med zaposlenimi je na zelo visoki ravni. Po evakuacijskih vajah sledijo praktični prikazi gašenja z gasilniki, v letu 2015 smo na lokaciji Mengeš izvedli še prikaz temeljnih postopkov oživljanja z uporabo avtomatskega zunanega defibrilatorja in prikaz alarmov.

V Mengešu dan odprtih vrat gasilskega doma PIGD Lek

V oktobru je na lokaciji Mengeš med Tednom kakovosti in varnosti potekal Dan odprtih vrat gasilskega doma. Zaposlenim smo predstavili prostore, gasilsko opremo in rokovanje z njo. Izpostavili smo promocijo internega klica v sili na številko 01 721 73 06. Ogledali so si filme o evakuaciji in delovanju sprinkler sistema, preizkusili temeljni postopek oživljanja z uporabo AED ter sistem alarmiranja in gašenja s simulatorjem gašenja. Dogodek je vključeval predavanje o procesni varnosti, pomenu varnega skladiščenja kemikalij in požarni varnosti na lokaciji.

V goste smo povabili gasilske enote, ki posredujejo na lokaciji Mengeš, ter predstavnike lokalnih skupnosti Mengeš in Domžale.

Na nobeni izmed štirih lokacij ni bilo večjih intervencij s področja varstva pred požarom. Prišlo je do nekaj manjših smojenj v energetskih prostorih. Odkrili smo jih s sistemom avtomatskega javljanja požara, sanirali pa so jih poklicni gasilci, ki izvajajo požarno varovanje.

Prostovoljni gasilci PIG Lek in PIGD Lek Lendava so se usposabljali na rednih operativnih vajah na posamezni lokaciji. V juniju je potekala enodnevna praktična vaja v Izobraževalnem centru za zaščito in reševanje Ig. Vaje se je udeležilo 24 prostovoljnih gasilcev.

Dan odprtih vrat gasilskega doma PIGD Lek

2.9.2 Biološka varnost

Med biološke dejavnike oziroma gensko spremenjene organizme (GSO) uvrščamo biološki material (celične linije, mikroorganizme, male sesalce), ki ga uporabljamo v laboratorijih ali v proizvodnji. V Leku, članu skupine Sandoz, ročujemo le z biološkimi dejavniki, uvrščenimi v 1. in 2. varnostni razred z zanemarljivim oz. majhnim tveganjem razširitve v okolico (glej tudi Slovar pomembnih izrazov).

V proizvodnji ravnamo izključno z biološkimi dejavniki iz 1. varnostnega razreda. Zanje imamo izdelane ustrezne ocene tveganja, pri katerih upoštevamo tveganje, ki ga biološki material predstavlja za delavca, in zadrževalne ukrepe, s katerimi zmanjšujemo tveganja ter potencialno izpostavljenost delavcev.

V letu 2015 smo na lokaciji Mengeš enega od obstoječih zaprtih sistemov za delo z GSO 1. varnostnega razreda registrirali kot zaprti sistem 2. varnostnega razreda. Namen dela v zaprtim sistemu je testiranje biološke aktivnosti bioloških zdravil za humano uporabo na laboratorijski ravni.

Za zagotavljanje biološke varnosti imamo na ravni družbe imenovanega pooblaščenca, posamezne pooblaščenke pa

tudi na lokacijah Mengeš, Ljubljana in Lendava. Pooblaščenec za biološko varnost zmanjšuje potencialno tveganje pri ravnanju z biološkimi dejavniki ter zagotavlja skladnost s slovensko zakonodajo in Novartisovimi smernicami. Določene so tudi osebe, odgovorne za zagotavljanje varnosti dela z GSO.

Ob tem imamo v družbi tudi desetčlanski Odbor za biološko varnost, ki pregleduje seznam bioloških dejavnikov družbe, preverja pravilnost njihove uvrstitve v varnostne razrede in s tem pravilnost zadrževalnih ukrepov ter skladno z oceno tveganja potrjuje določene projekte.

Biološka zdravila postajajo nepogrešljiv del sodobnega zdravljenja, zaradi zahtevnih raziskav in dolgotrajnega razvoja so tudi zelo draga. V svetovnem merilu je pri ponudbi podobnih bioloških zdravil Sandoz pionir, s svojim delovanjem pa stremi k večji cenovni dostopnosti teh zdravil. Po kakovosti, varnosti in učinkovitosti so podobna biološka zdravila primerljiva z referenčnimi izdelki. Vsa Sandozova podobna biološka zdravila so na voljo tudi bolnikom v Sloveniji.

2.9.3 Zagotavljanje varnosti pri skladiščenju in distribuciji

2.9.3.1 Skladiščenje

Z nevarnimi kemikalijami in njihovim skladiščenjem ravnamo v skladu z zakonskimi zahtevami in Novartisovimi smernicami. Vsa naša skladišča nevarnih tekočin so prijavljena na resorno ministrstvo, za posamezne lokacije imamo izdelane tudi načrte ravnanja z nevarnimi tekočinami.

Z ustreznimi zadrževalnimi sistemi za preprežanje preprečujemo iztekanje nevarnih tekočin v okolje iz zunanjih nadzemnih skladišč tekočin v rezervoarjih. Ti rezervoarji so opremljeni tako, da je vsak trenutek mogoče ugotoviti morebitno iztekanje.

Kemikalije v proizvodnji, skladiščenju in na področju ravnanja z odpadki razvrščamo in označujemo po sistemu GHS (Globally Harmonized System).

2.9.3.2 Distribucija⁷²

V letu 2015 smo z Lekovih lokacij odposlali 7.442 pošiljk končnih izdelkov in učinkovin v 97 držav. Masa distribuiranega blaga je v primerjavi s predhodnim letom narasla in dosegla 23.327 ton (21.218 ton v letu 2014). Pri prevozu nevarnega in nenevarnega blaga ni bilo nesreč.

Tudi v tem letu smo izvajali kvalifikacije transportnih poti za vse tipe prevoza (cestni, letalski, pomorski) v obeh kritičnih obdobjih (zima, poletje) in na transportnih poteh, izbranih na podlagi analize tveganja. S tem smo zagotovili skladnost z DDP (Dobro distribucijsko prakso). Na osnovi rezultatov DDP smo vzpostavili sistem nadzora pošiljk ter termozasčite za letalske pošiljke.

Pri načrtovanju mednarodnega cestnega transporta smo nadaljevali koncept poslovnega modela "Control Tower" v organizaciji DHL Belgija.

Pri letalskem transportu smo uspešno nadgrajevali sodelovanje s partnerjem, družbo DHL Global Forwarding, ki je Lekov edini izvajalec tovrstnih storitev. V ospredju sta bila

postavitev skupnega postopka za izvajanje aktivnosti in osredotočenje na kakovostno izvedbo transportne storitve po smernicah DDP.

Nadaljeval se je trend pospešenega prehoda z letalskega na pomorski in cestni transport, s čimer znižujemo stroške in zagotavljamo višjo kakovost storitev z vidika DDP. V letu 2015 smo s pomorskim transportom nadomestili letalskega za večjo količino blaga in tako ustvarili prihranke (razmerje 74 % v pomorskem transportu – 26 % v letalskem transportu).

2.9.4 Kemijska varnost

S številnimi ukrepi zagotavljamo ustrezno varno delo s kemikalijami v laboratorijih in v proizvodnji farmacevtskih učinkovin ter končnih izdelkov.

Zaposlene v skladu z zakonodajnimi zahtevami s področja ravnanja s kemikalijami in z Novartisovimi smernicami obveščamo o nevarnih lastnostih kemikalij. Z upoštevanjem vrste tehnologije v proizvodnji in postopkov uporabe kemikalij v laboratorijih ocenjujemo tveganja ter določamo tehnične in organizacijske ukrepe za njihovo varno uporabo. Vpeljani so sistem zbiranja podatkov o prometu s kemikalijami, ki so predmet zakonodajnega poročanja, sistem priprave dosjejev za registracije strateških surovin in intermediatov po uredbi o registraciji, evalvaciji, avtorizaciji in omejevanju kemikalij (REACH) ter sistem označevanja GHS (Globally Harmonised System) za potrebe proizvodnje in kupcev naših farmacevtskih učinkovin.

Z vidika toksikologije in farmakologije določamo mejne vrednosti izpostavljenosti za farmacevtske učinkovine in strateške intermediete. Z opredelitvijo mejnih vrednosti izpostavljenosti in po izvedenih meritvah v delovnem okolju določimo ustrezne tehnične in organizacijske ukrepe, ki omogočajo varno delo v proizvodnji in v laboratorijih.

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Organiziranost, kadri in izobraževanje na področju zdravja, varnosti in okolja

Služba ZVO

Službo ZVO sestavljajo predstavniki vodstva za zdravje, varnost in okolje (direktor) in pooblaščen osebe za posamezna strokovna področja. Te so po pooblastilih uprave odgovorne za skladnost strokovnega področja z zakonodajo Republike Slovenije in s standardi Novartisa/Sandoza, za zastopanje Leka na strokovnem področju, vodenje inšpekcij, izvedbo občasnih internih presoj in spremljanje realizacije korektivnih ukrepov, za svetovanje ter strokovno pomoč pri izvajanju preventivnih ukrepov na lokacijah in za obveščanje vodstva o prepoznanim tveganju.

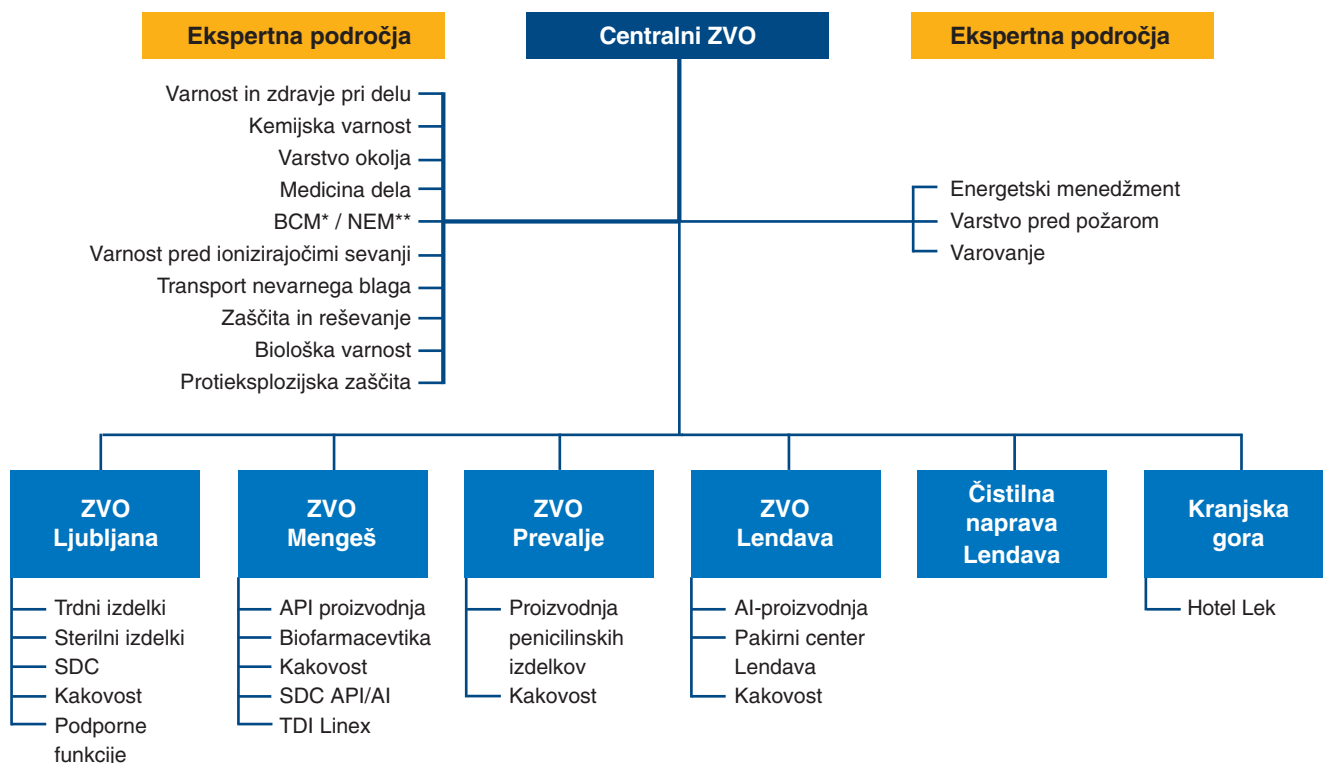
Oddelek ZVO

Sistem ZVO je uveljavljen na vseh štirih lokacijah družbe Lek v Sloveniji. Vloge, odgovornosti in pooblastila na področju ZVO so določene po organizacijski strukturi in funkcijski organiziranosti. Na lokacijah, kjer deluje več različnih enot, poteka delovanje po načelu gostitelj – gost, kar omogoča enotne standarde ZVO na celotni lokaciji. Enako načelo velja za naše pogodbene partnerje. Gostitelj je največja enota z ustrezno organizacijo ZVO. Na lokaciji postavlja interne standarde, ki veljajo tudi za goste.

⁷² POR OI 22, Kazalnik GRI G4-EN30, G4-DMA

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Slika 1: Shematski prikaz organiziranosti ZVO

* BCM: zagotavljanje trajnostnega poslovanja (Business Continuity Management)

** NEM: ravnanje v izrednih razmerah (Novartis Emergency Management)

Usposobljenost vseh zaposlenih za obvladovanje vidikov ZVO pri delu zagotavljamo z izobraževanjem. Oddelek ZVO letno načrtuje izobraževanja v sodelovanju z vodji in pripravlja vsebine za katalog izobraževanj v treh sklopih: uvajanje, kontinuirano izobraževanje in izobraževanje za napredovanje.

Spodbujamo tudi neposredno povezovanje zaposlenih v različnih vlogah, funkcijah in enotah, ki presega formalno organiziranost ZVO.

Del ekipe sodelavcev v službi ZVO

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Ocena vplivov na okolje in obvladovanje tveganj na področju ZVO

Lek, član skupine Sandoz, ima skladno z zakonskimi zahtevami na vseh svojih lokacijah pridobljena okoljevarstvena dovoljenja za obratovanje (glej Skladnost z zakonodajo in s standardi).

Načrtovanje vsakega posega s predvidenimi vplivi na okolje obsega tudi predhodno oceno vplivov in sprejemljivosti obremenitev. Pri tem so upoštevani uzakonjena okoljska izhodišča, podatki iz javnih virov, monitoringov in študij pooblaščenih ustanov, pa tudi obstoječe stanje in obremenjenost okolja, predvidene emisije iz načrtovane dejavnosti in veljavni okoljevarstveni predpisi. Vplivi posameznega posega so ocenjeni po okoljskih dejavnikih, ločeno za čas gradnje in obratovanja. Če so prepoznani vplivi na okolje, so predlagani omilitveni ukrepi.

Po določilih Uredbe o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic (Uradni list RS, št. 22/2016) se Lek, član skupine Sandoz, z izjemo obrata v Mengšu, uvršča med nepomembne vire tveganja.

Za proizvodni obrat v Mengšu, ki sodi predvsem zaradi prisotnosti vnetljivih snovi na lokaciji med vire manjšega tveganja za okolje, smo prepoznali dejansko in pričakovano navzočnost nevarnih snovi. Z načrtovanimi ukrepi ob nepredvidljivih dogodkih, katerih posledica so lahko večje emisije, požar ali eksplozija, in z ukrepi za odzivanje smo storili vse potrebno za preprečitev večjih nesreč. V začetku leta 2015 smo pridobili okoljevarstveno dovoljenje za obrat manjšega tveganja.

Okoljskih incidentov v letu 2015 v družbi Lek, članici skupine Sandoz, ni bilo.

Varnostna politika

Lekova varnostna politika je sestavni del politike poslovanja, ki ima vzpostavljen sistem obvladovanja večjih nesreč z nevarnimi snovmi z namenom preprečevanja morebitnih nepredvidenih dogodkov ter pravočasnega in učinkovitega ukrepanja ob nesrečah. **Varnostna politika** obrata Mengeš, ki se glede na vrsto in količino nevarnih snovi uvršča med obrate manjšega tveganja za okolje, nas zavezuje, da bomo storili vse potrebno, da ne bi prišlo do večje nesreče z nevarnimi snovmi.

Varnostna politika je dostopna na naslednji povezavi: http://www.lek.si/media/witlof/attachments/2016/06/23/12/36/05/Varnostna_politika.pdf.

Ukrepi za preprečevanje in zmanjševanje tveganj

Za ocenjevanje tveganj uporabljamo različne metode. Izbira najustrežnejše je odvisna od njene primernosti za področje ocenjevanja in usposobljenosti sodelavcev.

Izdelujemo ocene tveganj za:

- nabor tveganj lokacij (Risk Portfolio),
- oceno tveganja delovnih mest (Workplace Health Risk Assessment – WHRA),
- investicijske projekte: s prednostno uporabo metode ocenjevanja tveganj Zurich Hazard Analysis (ZHA)

ali metode Hazard and Operability Study (HAZOP Study) v fazi kvalifikacij projekta,

- objekte in proizvodne linije: Zurich Hazard Analysis (ZHA) ali procesne ocene tveganja Process Risk Assessment (PRORA),
- uvajanje novih izdelkov in proizvodne procese: procesna ocena tveganja (PRORA),
- ocenjevanje tveganj, povezanih s kakovostjo izdelkov: prednostna uporaba metode FMEA.

Nabor tveganj vodstvu služi za pregled nad večjimi tveganji na področju ZVO in stopnjo njihovega obvladovanja na posameznih lokacijah, v posameznih državah, poslovnih skupinah in celotni korporaciji.

Razvoj in priprava nabora tveganj potekata v treh stopnjah:

- ocena tveganj in priprava nabora tveganj za posamezne lokacije,
- priprava nabora tveganj za Lek d.d. (Slovenija) in Sandoz,
- letni pregled nabora tveganj za poslovne skupine na ravni korporacije.

V letu 2015 smo izvedli vse zahtevane aktivnosti na področju upravljanja tveganj, skladno z Novartisovimi smernicami na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Pozorno smo prepoznavali tveganja na področju ZVO pri izvajanju svoje dejavnosti in procesov. Na tej osnovi smo izvajali ukrepe za omejevanje tveganj na najmanjšo možno mero, kot so izogibanje potencialnim nevarnostim, zmanjševanje nevarnosti, omejevanje možnosti izpostavljanja nevarnostim in ukrepi za ublažitev negativnih posledic nevarnega dogodka v primeru, da bi do tega prišlo.

Vidiki ZVO in sistem spremljanja dosežkov

Skladno z Novartisovimi smernicami smo okoljske vidike razširili na t. i. vidike ZVO. Za posamezno ekspertno področje jih izdelamo po predlogu pooblaščenice osebe, za vsako lokacijo posebej. Poleg okoljskih tako upoštevamo tudi vidike s področja zdravja in varnosti pri delu, kemijske varnosti, varstva pred požarom, eksplozijske varnosti, biološke varnosti in drugo.

Standardni nabor vidikov za posamezno ekspertno področje opredeli vodja ekspertnega področja. Odgovorna oseba ZVO na lokaciji jih ovrednoti glede na analize pomanjkljivosti (analize gap), presoje (interne, Novartisove), inšpekcije, pritožbe, nevarne pojave in skoraj dogodke. Vidiki so ovrednoteni ob upoštevanju kriterijev skladnosti z zakonodajo, ekonomiko poslovanja in ugledom družbe ter po metodologiji tveganj.

Na osnovi ugotovitev iz registra vidikov se opredelijo korektivni ukrepi, cilji in programi dela. Revizije registra vidikov ZVO se odvijajo najmanj enkrat letno ali ob njihovih bistvenih spremembah zaradi sprememb notranjega ali zunanega okolja. Služijo kot podlaga za izdelavo nabora tveganj (Risk Portfolio), pripravo načrtov, programov dela in aktivnosti ter postavitev osebnih ciljev odgovornih oseb.

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Pri delu spoštujemo zakonske in druge zahteve, kar dokazujemo z uspešno izvedenimi notranjimi in zunanjimi presojami, inšpekcijskimi pregledi, monitoringom na področju vod, zraka, hrupa in z veljavnimi okoljevarstvenimi dovoljenji.

V letu 2015 so bile izvedene zunanje presoje skladnosti s standardoma ISO 14001:2004, BS OHSAS 18001:2007 ter presoja po uredbi EMAS.

Izvedli smo notranje presoje službe ZVO, ki so načrtovane na letni ravni. Sočasno smo opravili tudi notranje presoje po standardih ISO 14001:2004 in OHSAS 18001:2007. Notranje Novartisove in Sandozove presoje so obsežnejše in zajemajo vsa področja ZVO na delu lokacije in na vseh področjih delovanja: varovanje okolja, varnost in zdravje pri delu, kemijsko varnost, varstvo pred požari, biološko varnost, protieksplzijsko zaščito in ravnanje v primeru nesreč (BCM in NEM). Pogostost teh presoj je odvisna od narave proizvodnje, presoje na lokacijah s proizvodnjo učinkovin se izvajajo na vsaki dve ali tri leta, na lokacijah s proizvodnjo farmacevtskih izdelkov pa vsaka tri ali štiri leta. Tudi te presoje vključujejo zahteve standardov ISO 14001:2004, OHSAS 18001:2007 in uredbe EMAS. V letu 2015 smo imeli Novartisovo presojo ZVO v Ljubljani. Rezultati notranjih presoj v letu 2015 so pokazali na visoko usklajenost našega delovanja z zahtevami zakonodaje in notranjih ter zunanjih standardov na vseh področjih. Korektivne ukrepe smo izvajali sproti.

Ovrednotenje okoljske uspešnosti glede na naše splošne in posamezne cilje je del postopka vodstvenega pregleda.

V letu 2015 smo izpolnili temeljno zahtevo sistema EMAS po preverjanju izpolnjevanja določil Uredbe. Od okoljskega preveritelja smo pridobili izjavo, da delujemo v skladu z veljavnimi zakonskimi zahtevami v zvezi z okoljem ter da podatki in informacije iz okoljske izjave podajajo zanesljivo, verodostojno in pravilno sliko o vseh dejavnostih na vseh Lekovih lokacijah. Skladno z Novartisovo in Sandozovo politiko smo zavezani k stalnemu izboljševanju okoljske uspešnosti, pri čemer upoštevamo programe v lokalnem in nacionalnem okolju.

Metodologija poročanja

V Leku, članu skupine Sandoz, uporabljamo metodologijo poročanja, ki nam omogoča spremljanje absolutnih kazalnikov in trendov za posamezne kritične vidike varstva okolja ter varnosti in zdravja pri delu.

Podatke s področja ZVO zbiramo, vpisujemo, preverjamo in potrjujemo znotraj enotnega Novartisovega sistema poročanja Data Management System (DMS), kar zagotavlja njihovo transparentnost in primerljivost. Pogostost poročanja je odvisna od pomembnosti podatka, lahko je mesečno, četrtno ali letno. Zbrani podatki so podlaga za zakonsko zahtevano poročanje ministrstvu in drugim zainteresiranim deležnikom, enkrat letno pa so predmet pregleda sistema okoljskega ravnanja po standardu ISO 14001:2004 s strani najvišjega vodstva organizacije.

3. DELO

Kontrola kakovosti na lokaciji Ljubljana

3.1 Kadrovska politika⁷³

V središče našega celotnega poslovanja postavljamo ljudi ("Vse se vrti okoli ljudi"), naša kadrovska politika pa poudarja tri načela: "Sodelovanje. Razvoj. Odličnost." Prednostna naloga kadrovske politike Leka, člana skupine Sandoz, je oblikovanje procesov in orodij ter sistemov s področja kadrovanja.

Razvoju talentov in načrtovanju nasledstev, nagrajevanju dosežkov, ustreznemu organizacijskemu razvoju in izobraževanju namenjamo veliko pozornosti. Pri tem nenehno skrbimo, da so vsi procesi izvedeni profesionalno in skladni s standardi.

Kadrovska politika tako podpira temeljne poslovne usmeritve, naravnane k visoki stopnji inovativnosti, rasti in izboljševanju produktivnosti.

Ob tem gradimo delovno okolje, ki ponuja strokovne in osebne izzive ter omogoča ustvarjalno in dinamično delo. Zaposlenim ponujamo tudi edinstveno priložnost v slovenskem prostoru za delo v mednarodnih razvojnih in raziskovalnih ekipah na področju farmacije.

⁷³ GRI G4-DMA

3.2 Zaposlovanje

3.2.1 Število zaposlenih po načinu zaposlitve in pogodbi o zaposlitvi⁷⁴

Ob koncu leta 2015 je delež žensk med zaposlenimi znašal 45 % in je ostal na enaki ravni kot leto prej. Zaposlitev za nedoločen čas s polnim delovnim časom je ob koncu leta imelo 93 % zaposlenih (2014: 91 %), 7 % pa za določen čas (2014: 6,7 %). S skrajšanim delovnim časom je delalo 2 % vseh zaposlenih, kar je približno enak delež kot leto prej (2014: 2,3 %).

3.2.2 Delež zaposlenih po kolektivni pogodbi⁷⁵

Delež zaposlenih po kolektivni pogodbi ostaja na ravni preteklih let in dosega 99 %.

3.2.3 Obveznosti iz pokojninskega načrta⁷⁶

Že vse od leta 2001 svojim zaposlenim nudimo dodatno pokojninsko zavarovanje (II. pokojninski steber), in sicer v maksimalnem znesku. V kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje je bila tedaj vključena večina zaposlenih, ob

koncu leta 2015 pa je njihov delež znašal 87,12 % (85,57 % v 2014). Osnova za izračun premije je 5,844 % bruto plače.

3.2.4 Proces zaposlovanja in delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu⁷⁷

V Leku, članu skupine Sandoz, se o zaposlovanju odločamo le na osnovi elementov, povezanih z zaposlitvijo, s čimer uresničujemo načela raznolikosti, enakih možnosti in poštenega ravnanja. Osnovna plača zaposlenega je odvisna od stopnje izobrazbe in drugih elementov, povezanih z delovnim mestom, ter ni odvisna od spola ali lokacije. Pri zaposlovanju delavcev iz drugih držav sledimo ustaljeni korporacijski praksi in priporočilom Evropske unije.⁷⁸ Delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu (sestavljajo ga direktorji enot in člani uprave) znaša 88 % in je nekoliko nižji kot v predhodnem letu (91 %).

3.2.5 Starševski dopust⁷⁹

Do starševskega varstva je upravičen vsak zaposleni, ki izpolnjuje pogoje po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. V letu 2015 je bilo število zaposlenih, ki so izkoristili starševski dopust, naslednje:

	Moški	Ženske	Skupaj
Število zaposlenih, ki so izkoristili starševski dopust	118	123	241
Število zaposlenih, ki so se po starševskem dopustu vrnili na delovno mesto	118	120	238
Delež zaposlenih, ki so se po starševskem dopustu vrnili na delovno mesto	100 %	97,6 %	98,8 %

⁷⁴ Razkritje GRI G4-10 | ⁷⁵ Razkritje GRI G4-11 | ⁷⁶ Kazalnik GRI G4-EC3 | ⁷⁷ Kazalnik GRI G4-EC6 | ⁷⁸ Kazalnik GRI G4-LA13 | ⁷⁹ Kazalnik GRI G4-LA3

3.3 Zdravje in varnost pri delu

3.3.1 Pogostost izostankov zaposlenih zaradi nezgod pri delu⁸⁰

Že vrsto let podrobno spremljamo pogostost delovnih nezgod zaposlenih. Vrednotimo jo s kazalnikom LTIR (Lost Time Injury and Illness Rate: število nezgod sodelavcev, katerih posledica je odsotnost z dela oz. bolniški stalež/200.000 opravljenih ur) in TRCR (Total Recordable Case Rate: število vseh težjih in lažjih nezgod sodelavcev/200.000 opravljenih ur).

V letu 2015 so bili sodelavci v bolniškem staležu zaradi poškodbe pri delu v štirih primerih. Kazalnik LTIR je tako znašal 0,12 (0,22 v letu 2014). Nihče od poškodovanih sodelavcev zaradi poškodbe ne bo imel posledic na zdravju, v celotnem letu tako nismo zaznali resnejše poškodbe pri delu.

Kazalnik TRCR je v preteklem letu dosegel 0,39 (0,42 v letu 2014). V 13 evidentiranih primerih nismo zaznali težje nezgode. Vse smo raziskali in izvedli učinkovite korektivne ukrepe za preprečitev podobnih dogodkov.

Spremljanje nezgod pri delu⁸¹

Spremljamo tudi nevarne pojave in skoraj dogodke. V enotah s povečanim tveganjem smo uveljavili sistem vodstvenih varnostnih obhodov in varnostnih sestankov. V primeru lažjih nezgod zaposlenim predlagamo sistem alternativnih del, za katere se posameznik odloči samostojno.

Med primarnimi vzroki poškodb so udarci predmeta in ob predmet, sledijo zdrsi, spotiki in padci. Vsako nezgodo raziščemo z analizo TapRooT.

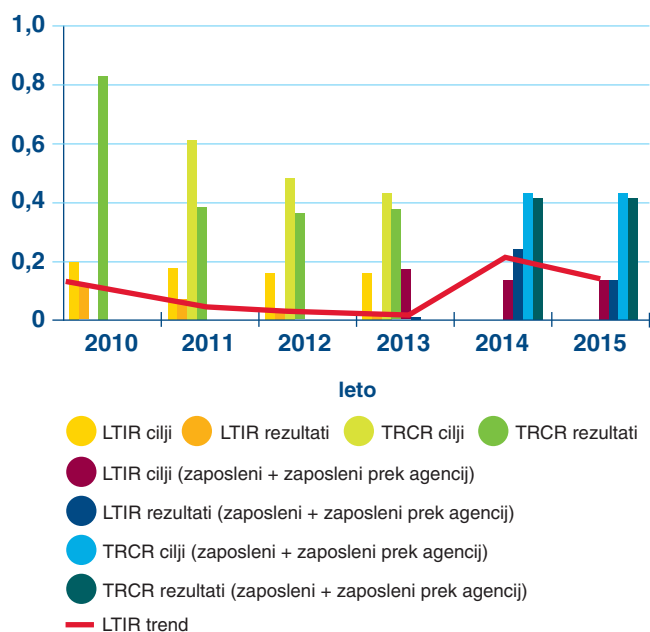
Tabela 20: Kazalnik LTIR (Lost Time Injury and Illness Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	0,52	0,00	0,00	0,00	0,05
2012	0,48	0,00	0,00	0,00	0,05
2013	0,00	0,00	0,17	0,00	0,04
2014	0,00	0,22	0,26	0,49	0,22
2015	0,31	0,10	0,00	0,43	0,12

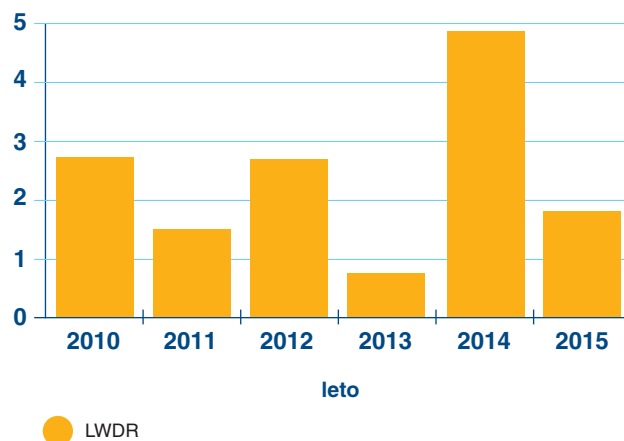
Tabela 21: Kazalnik TRCR (Total Recordable Case Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2011	1,04	0,16	0,39	1,49	0,39
2012	0,97	0,14	0,74	0,00	0,35
2013	0,00	0,42	0,52	0,00	0,38
2014	0,69	0,43	0,26	0,49	0,42
2015	0,61	0,31	0,36	0,87	0,39

Graf 14: Letni pregled števila delovnih nezgod LTIR in TRCR za obdobje 2010–2015

Graf 15: Vrednost kazalnika LWDR (Lost Time Work-Day Rate) za Lek 2010–2015

Indeks pogostosti

Indeks pogostosti IP za nezgode, pri katerih je bil evidentiran bolniški stalež, je dosegel vrednost 0,6.

Izračunan je po naslednji enačbi:

$$IP = \frac{\text{št. poškodb pri delu} \times 1.000.000}{\text{št. opravljenih ur}}$$

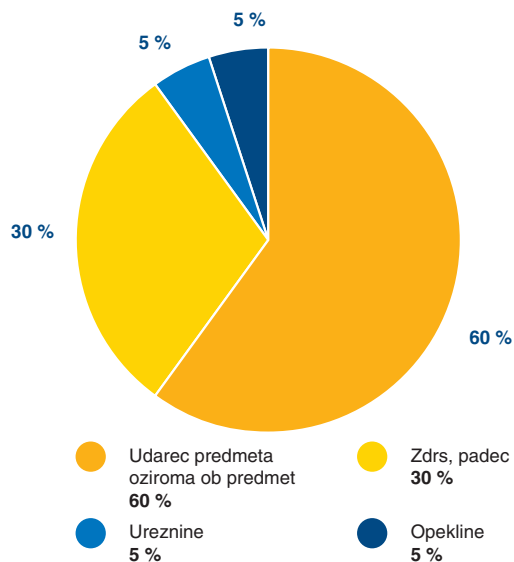
Stopnja izgubljenih delovnih dni (LWDR – Lost Time Work-Day Rate) opredeljuje bolniški stalež zaposlenih in posledico delovnih nezgod.

Formula za izračun kazalnika: $LWDR = \frac{\text{število izgubljenih dni} \times 200.000}{\text{število opravljenih ur}}$

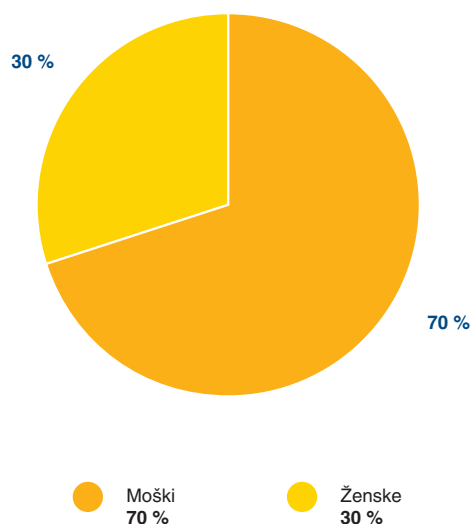
Kazalnik LWDR je v letu 2015 dosegel vrednost 1,9. Njegova vrednost se je v primerjavi z letom prej znižala (4,9 v letu 2014) in je, kot že omenjeno, posledica 4 primerov delovnih nezgod, ki so zahtevale bolniško odsotnost z dela.

Z razumevanjem lažjih nezgod pri delu lahko vzpostavimo učinkovite preventivne aktivnosti, s katerimi preprečujemo nezgode v svojem delovnem okolju, zato pri njihovem spremljanju evidentiramo tudi primere, pri katerih je bila nudena prva pomoč in se je sodelavec takoj vrnil v delovno okolje. Primerov prve pomoči je na letni ravni veliko (> 30), kar je mogoče pripisati doslednemu sistemu poročanja o lažjih nezgodah in prav tako uresničevanju naših smernic za krepitev varnostne kulture. K tem sodijo aktivnosti vseh sodelavcev za zmanjševanje tveganj za nastanek nezgod in drugih incidentov, izvajanje varnostnih obhodov, varnostnih sestankov in aktivno sodelovanje izvajalca medicine dela pri vseh nezgodah v delovnem okolju.

Graf 16: Razvrstitev vzrokov nastanka nezgod (LTIR in TRCR) za leto 2015

Graf 17: Razvrstitev delovnih nezgod (LTIR, TRCR) glede na spol

Nadgradili smo varnostno kulturo

Robert Hribar, direktor službe ZVO

K izboljšani varnostni kulturi je močno prispevala uspešna izvedba programa STOP, ki pa kljub svoji obsežnosti ni predstavljal vseh naših dejavnosti. S posebnim programom »pSIF« smo se osredotočili na potencialna tveganja za resne poškodbe. Pri aktivnostih s povečanimi tveganji, kot so delo na višini, zaprti prostori, nepredvidena vzdrževanja, smo pripravili podrobne ocene tveganj.

Na področju tehnične varnosti smo podrobno ocenili tveganja po metodologiji HAZOP in vpeljali sistem "Zakleni in Označi", s katerim zagotovimo brezenergijsko stanje naprav v primeru vzdrževalnih posegov. Izvajanje t. i. okoljskih obhodov smo uvedli tudi na področju varovanja okolja.

Vloga vodij je ključna

Miroslav Gorza, odgovorna oseba za varnost in zdravje pri delu

Kako so naravnani cilji varnosti in zdravja pri delu?

Namen preprečevanja poklicnih bolezni, odpravljanja tveganj in vzrokov poškodb pri delu je, da delavec aktivno dobo preživi zdrav in nepoškodovan. Vsaka najmanjša poškodba je preveč. Pri dolgoletnem spremljanju števila poškodb ugotavljamo, da le-to upada. V preteklem letu nismo zaznali resnejše poškodbe, zaradi katere bi sodelavec občutil kakršnekoli posledice na svojem zdravju. Z različnimi ocenami tveganj zaznavamo povečana tveganja na različnih delovnih mestih, kar pa je za naše delovne procese običajno. Dokazujemo, da z ustrezno varnostno kulturo obvladujemo tveganja in lahko izvajamo delovne operacije brez nezdod.

Ali nameravate v letu 2016 nadaljevati usposabljanje STOP-vodij?

Vsi, ki se kakorkoli ukvarjamo z varnostjo in zdravjem pri delu, se zavedamo, da je področje interdisciplinarno in je doseganje visoke stopnje varnosti povezano z veliko različnega znanja in veščin. Program STOP je pripomogel, da smo sodelujoči pridobili dodatne veščine za izvajanje varnostnih obhodov z opazovanjem delovnih operacij. Vsako uspešno preventivno aktivnost je smiselno obdržati ali jo postopoma nadgraditi, zato si bomo prizadevali, da so vsi vodje usposobljeni po tem programu. Prav vodje so ključni za izvajanje varnostnih obhodov in lahko z njimi veliko pripomorejo k varnostni kulturi v svoji delovni sredini.

3.3.2 Absentizem⁸²

Delež bolniške odsotnosti je v letu 2015 znašal 4,33 % in se je v primerjavi z letom prej nekoliko zvišal (2014: 3,80 %). Pri moških je delež znašal 3,47 %, pri ženskah pa 5,38 %. Za izračun, ki temelji na podlagi ur odsotnosti, število delovnih ur odsotnih zaposlenih delimo s fondom ur enote.

3.3.3 Pogostost izostankov z dela zunanjih izvajalcev zaradi poškodb pri delu

V letu 2015 smo evidentirali 5 primerov nezgod zunanjih pogodbenih izvajalcev, kar je za polovico manj kot preteklo leto (2014: 10 primerov).

Zunanji izvajalci izvajajo gradbiščno-vzdrževalna dela, poškodbe pa so posledica nezadostnih ukrepov varovanja pred

padcem z višine in nepredvidnosti pri delu z orodjem. Njihovo ravnanje in preventivno delovanje poskušamo izboljšati z rednimi varnostnimi obhodi, usposabljanjem in ozaveščanjem.

3.3.4 Število nesreč s smrtnim izidom⁸³

Nesreč s smrtnim izidom med zaposlenimi in zunanjimi izvajalci ni bilo.

3.3.5 Pogostost (stopnja) poklicnih bolezni⁸⁴

Pri odkrivanju poklicnih bolezni, ocenjevanju tveganj in ugotavljanju obremenitev sodelujemo s pogodbenimi izvajalci medicine dela. V Leku do sedaj ni bilo prepoznanih in potrjenih poklicnih bolezni.

Sistemi za zdravje, varnost in okolje

Za izboljšanje varnostne kulture in promocijo zdravja

H krepitvi varnostne kulture pomembno prispeva delo **vodstvenega odbora varnosti in zdravja pri delu** (t. i. Safety Board). Ta redno spremlja aktualne dogodke in sprejema pobude za preventivne aktivnosti. Podpora najvišjega vodstva zagotavlja dovzetnost za tovrstne pobude in potrjuje celovito vpletenost organizacije v zmanjševanje nezgod. Izboljšanje varnostne kulture se odraža v stalnem zmanjševanju števila nezgod pri delu.

V letu 2015 smo nadaljevali širjenje informacij o varnosti in zdravju pri delu. Analize raziskav nezgod in skoraj dogodkov smo podprli s seznanjenjem z vzroki in ukrepi za preprečevanje nezgod v podobnih delovnih okoljih. V enotah s povečanim tveganjem smo nadaljevali vodstvene varnostne obhode in varnostne sestanke.

Poleg običajnih preventivnih aktivnosti smo še večjo pozornost namenili varnostnim obhodom, saj menimo, da so ti eden najpomembnejših ukrepov za izboljšanje varnostne kulture in preprečevanje incidentov. Z njimi vplivamo na vedenje zaposlenih in s tem preprečujemo nevarna vedenja in stanja, ki lahko privedejo do incidentov ali poškodb. Od sodelavcev pričakujemo, da bodo skrbeli za svoje sodelavce in jih opozarjali na nepravilnosti.

Od februarja do konca leta smo s spletno anketo evidentirali več kot 2.700 varnostnih obhodov na vseh lokacijah. Pri 123 obhodih je bilo ugotovljeno, da bi lahko v podobnem primeru in drugačnih okoliščinah prišlo do resnih incidentov ali poškodb zaposlenih. S primernimi ukrepi smo uredili nepravilnosti in omogočili varno nadaljevanje dela brez vplivov na zaposlene ali okolico.

Varnostne obhode spremljamo s spletno anketo na intranetu.

Za izvajanje varnostnih obhodov smo implementirali **tudi program STOP** (Safety Training Observation Program, licenčni program podjetja duPont). Z njim smo izoblikovali 34 STOP-vodij, ki so za izvajanje varnostnih obhodov z opazovanjem usposobili še več kot 300 vodij na različnih ravneh.

Pripomočki za izvajanje varnostnih obhodov po programu STOP na intranetu

3.3.6 Program promocije zdravja⁸⁵

Obveznosti delodajalca glede zagotavljanja zdravja pri delu, promocije zdravja na delovnem mestu in njenega načrtovanja opredeljuje Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1). Ta od delodajalca zahteva razvoj celovite preventivne politike, h kateri sodijo tudi programi promocije zdravja na delovnem mestu.

S programom promocije zdravja smo sodelavce ponovno spodbujali k aktivnejšemu in bolj zdravemu življenjskemu slogu. Omogočili smo jim preventivno aktivno okrevanje s programi za ohranjanje zdravja, vodeno vadbo in vključitvijo v programe cepljenja, npr. proti sezonski gripi in klopnemu meningoencefalitisu.

Stalnice na področju varnosti, zdravja in okolja so vsakoletne aktivnosti, ki so postale naš standard:

- redna periodična izobraževanja na področju varnosti in zdravja pri delu ter varstva pred požarom za zaposlene;
- redna izobraževanja o vzpostavitvi in ohranjanju varnostne kulture (Behaviour Based Safety – BBS) za novo zaposlene in vodje;

V Leku, članu skupine Sandoz, je promocija zdravja proces, ki zaposlenim omogoča nadzor nad svojim zdravjem ter pomeni skupno prizadevanje delavcev in družbe za izboljšanje zdravja in dobrega počutja.

- delavnice z raznovrstnih področij varnosti in zdravja pri delu, kot so industrijska higiena, raziskave neugod, procesnih tveganj;
- ciljna izobraževanja v posameznih organizacijskih enotah o varnosti in zdravju pri delu, varnostni kulturi, kemijski varnosti, varstvu pred požarom in NEM (Novartis Emergency Management) kot integralnem delu BCM (Business Continuity Management);
- taktične gasilske vaje, skladne s portfeljem tveganj, za preverjanje odzivnosti in opremljenosti ekip za zaščito in reševanje ter ravnanja v primeru nepredvidljivih dogodkov;
- evakuacijske vaje s praktičnimi poskusi gašenja;
- redno letno usposabljanje iz prve pomoči.

Novartisov program "Živim zdravo" je naravnani k skupnim ciljem krepitve zdravja zaposlenih v družbi in je oblikovan na podlagi ocene tveganj posameznih delovnih mest, poročil obdobjnih zdravniških pregledov in individualnih

zdravniških spričeval izvajalcev medicine dela. Njegov namen je spodbujati zdrav način življenja, izmenjavati znanje in izkušnje ter preprečevati poškodbe in bolezni, ki bi lahko vplivale na osebno in poklicno življenje zaposlenih.

Štirje stebri programa "Živim zdravo"

Gibaj

za povečevanje telesne dejavnosti.

Izberi

za primerno in zdravo prehranjevanje doma in na delovnem mestu.

Izmeri

za poznavanje najpomembnejših kazalnikov zdravja.

Obvladuj

za podporo zaposlenim pri obvladovanju stresa.

Ponovno smo se razgibavali pod vodstvom Petre Majdič.

V sklopu programa Živim zdravo smo si med drugim merili krvni tlak.

Aktivnosti v Tednu zdravja se je udeležilo približno 1.900 zaposlenih na vseh lokacijah. Združili smo jih z družinskim dnevom in zdrav življenjski slog promovirali tudi v okviru družine.

⁸⁵ GRI G4-DMA

Vodena vadba je potekala tudi izven naših pisarn.

Gostili smo predstavnice društva Europe Donne in spoznavali, kako prepoznati raka dojke.

Programi/pobude v tednu zdravja	Ljubljana	Mengeš	Lendava	Prevalje	Skupaj
Meritve kazalnikov zdravja	71	58	31	40	200
Gibanje s Petro Majdič	238	167	100	30	535
Obdelovanje zemlje za samooskrbo					49
Zdravi obroki v jedilnici					420
Stres in izgorelost	150	92	5	18	265
Družinski dan	100	60	31	50	241
Prva pomoč	114	12	15	23	164
Europa Donna/predavanje	32	11	2	4	49
Skupaj					1.923

3.4 Usposabljanje in izobraževanje

3.4.1 Povprečno letno število ur izobraževanja na zaposlenega po kategorijah zaposlenih⁸⁶

Obseg izobraževanja že vrsto let povečujemo. V primerjavi z letom prej se je tako povprečno število ur izobraževanja na zaposlenega v letu 2015 povzpelo za skoraj 10 %. Zaposleni so se povprečno izobraževali 5,84 dneva v letu, skupaj z obveznim izobraževanjem na delovnem mestu pa 8,93 dneva.

Tabela 22: Povprečno število ur izobraževanja/zaposlenega

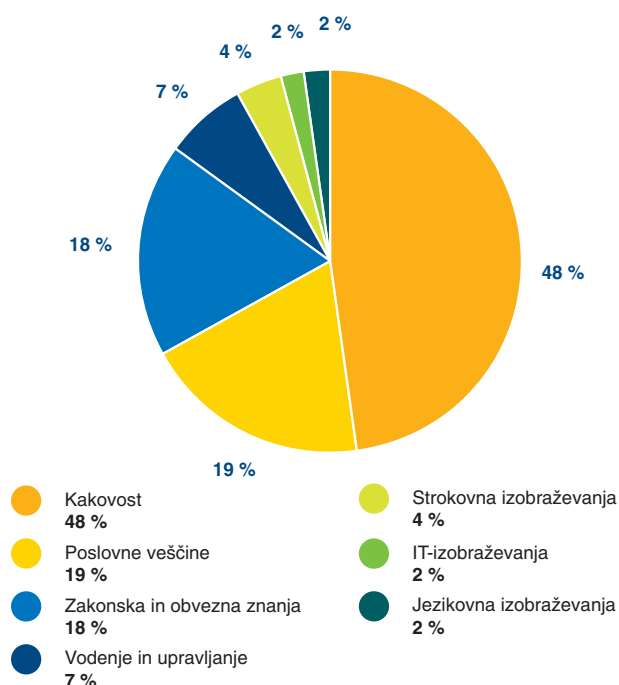
Leto	Število ur/zaposlenega
2011	40,07
2012	54,32
2013	56,36
2014	61,68
2015	71,44

Zaposlenim omogočamo, da ob delu nadgrajujejo stopnjo formalne izobrazbe. Skupno se je v tem letu ob delu izobraževalo 4,08 % zaposlenih, kar je približno na enaki ravni kot leto prej. V dodiplomskem izobraževanju je bilo ob podpori podjetja udeleženih 67 zaposlenih, v podiplomskem pa 70, največ na področjih biotehnologije, biomedicine in kemije.

3.4.2 Izobraževanje po izobraževalnih področjih

Po obsegu izobraževalnih ur smo se največ izobraževali na naslednjih treh področjih: poslovne veščine (25 %), kakovost (23 %) ter jezikovna izobraževanja (19 %). Največ zaposlenih se je udeležilo izobraževanj s področja kakovosti (48 %), izobraževanj iz poslovnih veščin (19 %) in zakonskih ter obveznih izobraževanj (18 %).

Graf 19: Udeleženci izobraževanj v letu 2015 po izobraževalnih področjih

⁸⁶ Kazalnik GRI G4-LA9

4. IZDELKI⁸⁷

Laboratorij za razvoj farmacevtskih izdelkov

Strokovno javnost v Sloveniji o lastnostih in delovanju zdravil obveščamo na podlagi povzetka značilnosti zdravila, ki ga odobri JAZMP. Končne kupce obveščamo z navodili za uporabo. V navodilih odprto in transparentno sporočamo pomembne informacije o varnosti in učinkovitosti zdravil ter odmerjanju in administrativne informacije. Enako velja tudi za zdravila brez recepta. Informacije o farmacevtskih izdelkih⁸⁸ so sicer predpisane z Zakonom o zdravilih.

Uporabnike o zdravilih obveščamo tudi v skladu z Novartisovo politiko promocijskih praks. Ta je v več primerih restriktivnejša od slovenske zakonodaje. Vse informacije, ki jih posredujemo, so tako podprte z razumnimi znanstvenimi dokazi. Še zlasti to velja za informacije, povezane z varnostjo, kot so kontraindikacije, opozorila, navzkrižno delovanje zdravil ipd. Uporabnikom je na voljo tudi brezplačno informativno gradivo v lekarnah in zdravstvenih ustanovah ter strokovni nasveti na naših spletnih straneh www.lek.si.

Ključne terapevtske skupine zdravil, ki jih razvijamo, proizvajamo in tržimo, so naštetje v poglavju 1.2.2.

Spoštovanje predpisov o informacijah o izdelkih⁸⁹

V letu 2015 inšpekcijski organ pri JAZMP zoper Lek, člana skupine Sandoz, ni uvedel nobenega prekrškovnega postopka.

Prakse merjenja zadovoljstva uporabnikov⁹⁰

Za ugotovitev zadovoljstva strokovne javnosti smo organizirali vrsto strokovnih srečanj. Na podlagi povratnih informacij

udeležencev se je ponovno izkazalo, da Lek, član skupine Sandoz, uživa visok ugled med strokovno javnostjo in da je ta zadovoljna z našim naborom zdravil. V letu 2015 smo opravili raziskavo med mladimi zdravniki, ki nas uvrščajo med najuglednejša farmacevtska podjetja.

Spoštovanje pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami in sponzorstvi⁹¹

Pri oglaševanju zdravil, promocijskih in drugih nepromocijskih aktivnostih, ki vključujejo tudi sodelovanje z zdravstvenimi delavci, zdravstvenimi organizacijami, bolniki in skupinami bolnikov, se ravnamo po Zakonu o zdravilih, Pravilniku o oglaševanju zdravil ter po naših notranjih pravilih, ki jih uokvirja Politika SP3 – Politika oglaševanja zdravil. Spoštovanje predpisov zagotavljamo s stalnim ozaveščanjem sodelavcev, z izobraževanji ter z vnaprejšnjim pregledom in odobritvijo vseh omenjenih aktivnosti.

V letu 2015 nismo imeli nobenega primera nespoštovanja pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami ali sponzorstvi. JAZMP ni uvedla nobenega postopka zaradi oglaševanja zdravila, ki bi predstavljalo kršitev področnih predpisov. Sponzorstev, povezanih s promocijo zdravil, ni bilo. Pri korporativnih pokroviteljstvih ni bilo primerov nespoštovanja predpisov.

⁸⁷ GRI G4-DMA | ⁸⁸ Kazalnik GRI G4-PR3 | ⁸⁹ Kazalnik GRI G4-PR4 | ⁹⁰ Kazalnik GRI G4-PR5 | ⁹¹ Kazalnik GRI G4-PR7

5. ČLOVEKOVE PRAVICE IN VARSTVO KONKURENCE⁹²

Na mednarodni dan invalidov smo v Ljubljani gostili predstavnike Društva študentov invalidov Slovenije, ki so za naše sodelavce pripravili izkustvene delavnice "Izkušnja spreminja" in jih za trenutek postavili v vlogo slepe, slabovidne, gluhe, naglušne ter gibalno ovirane osebe.

Delovanje Leka, člana skupine Sandoz, temelji na močni zavezanosti k etičnemu poslovanju. Pri tem nas vodi osnovno načelo, spodbujanje kulture integritete. Novartisov Kodeks ravnanja smo že v letu 2003 prevzeli v interno regulativo in je ključen akt, ki opredeljuje načela našega etičnega in odgovornega odločanja. Ureja našo odgovornost do družbe in okolja ter skladnost našega dela z zakonodajo in dobro poslovno prakso. Predstavlja tudi temelj za zaupanje naših ključnih deležnikov. Lek, član skupine Sandoz, je v letu 2014 s podpisom **Slovenskih smernic korporativne integritete** pristopil v krog **Ambasadorjev korporativne integritete**.

V letu 2015 smo še okrepili prizadevanja za etično in odgovorno poslovanje in delovanje vseh naših sodelavcev. Vpeljali smo **globalno Novartisovo pobudo**, s katero bomo nadgrajevali kulturo integritete in vrednote trdno vgradili v način svojega delovanja.

Zaposlene smo še naprej **redno in sprotno izobraževali** na področju skladnosti delovanja. Za vse smo organizirali

elektronsko izobraževanje na vseh ključnih področjih skladnosti (Kodeks ravnanja, Nasprotje interesov, Prijava neželenih učinkov zdravil, Preprečevanje podkupovanja) in pri tem izpostavili področja sprememb.

Izobraževanje je uspešno zaključilo 99 % sodelavcev. Izvedli smo tudi vrsto usmerjenih izobraževanj, s področij varstva osebnih podatkov, strokovnih praks pri oglaševanju zdravil in interakciji s strokovno javnostjo ter s področja poštene konkurence. Vsa izobraževanja so del rednega programa uvajanja za vse novozaposlene v naši družbi. S tem poskrbimo za osvežitev poznavanja enostavnih in vsakomur razumljivih načel skladnega ravnanja.

Preprečevanje korupcije in zagotavljanje skladnosti z zakonodajo ter notranjimi predpisi urejajo Novartisova globalna politika in naši interni akti. Standarde skladnosti, ki veljajo za Novartisove zaposlene in njegove družbe, uveljavljamo tudi v razmerjih s tretjimi strankami.

⁹² Razkritje GRI G4-56, Kazalnik GRI G4-DMA

Kodeks ravnanja je skupaj s politikami in smernicami družbe vodilo vsem zaposlenim, saj ima lahko vsaka njegova kršitev močan vpliv na ugled družbe.⁹³ Izrecno prepoveduje vse oblike diskriminacije zaposlenih glede na osebnostne lastnosti, k čemur sodijo državljanstvo, spol, starost, narodnost, vera, spolna usmerjenost ali invalidnost.

S poštenim, enakopravnim in spoštljivim ravnanjem z zaposlenimi gradimo vključujoče delovno okolje. K temu pomembno prispevata tudi naši pobudi **"Raznolikost in vključenost"** ter **"Novartisova pobuda za vključevanje žensk"**. S tem podpiramo vključevanje ljudi različnih profilov, ki se med seboj razlikujejo v načinu razmišljanja in vodenja, spolu, rasi, religiji, spolni usmerjenosti, letih, izkušnjah itd. Ekipe raznolikih sodelavcev so bolj kreativne in uspešnejše pri spopadanju z izzivi, saj prispevajo poglede iz različnih zornih kotov. Delo v takšnem okolju je veliko bolj stimula-

tivno, zanimivo in živahno. Raznolikost in posebnosti naših zaposlenih kot posameznikov so bogastvo in prednost naše družbe ter vir ustvarjalnosti naših ekip. Povezujejo nas z našimi bolniki in kupci ter so po našem prepričanju pogoj za medsebojno razumevanje in uspešno poslovanje.

V družbi Lek, članu skupine Sandoz, zavračamo vse oblike otroškega, prisilnega ali obveznega dela.

V Sloveniji v letu 2015 nismo obravnavali nobenega primera diskriminacije ali kakršnegakoli zahtevka za odpravo tovrstnih kršitev.⁹⁴

Družba prav tako ni bila vključena v noben postopek zaradi omejevanja konkurence oziroma kršitve zakonodaje.⁹⁵

6. DOBAVITELJI⁹⁶

Gradnja visokoregalnega skladišča v Lendavi

6.1 Nabavna politika

Nabavo blaga in storitev sistematično nadzorujemo v vseh vidikih, ki bi lahko vplivali na etične in poslovne interese podjetja ter njegov finančni rezultat. Zaposleni so zavezani postopkom, ki so opredeljeni s Sandozovimi smernicami, mednarodnimi sporazumi in lokalnimi predpisi, v vseh fazah nabavnega postopka. Ob tem sodelavcem skupine Sandoz ni dovoljeno izkoriščati poslovnih odnosov med skupino Sandoz in dobavitelji v zasebne namene.

6.1.1 Sistem nabave

Vloge in odgovornosti v nabavnih aktivnostih (od opredelitve potreb uporabnika, izbora dobaviteljev in sklepanja pogodb do naročila) so natančno opredeljene. Za implementacijo in spoštovanje smernic, zakonodaje in internih postopkov za nabavne procese je celovito odgovoren vodja nabave. Sodelavce pa so s smernicami, dolžnostmi in odgovornostmi v nabavnem procesu in njihovo razumevanje dolžni seznanjati njihovi vodje. Strateška nabava je ločena organizacijska enota, ki je specializirana za posredno in neposredno nabavo.

Tudi v letu 2015 smo dosegli rast vrednosti Direktne nabave. Ta je bila v največji meri posledica povečanega obsega poslovanja proizvodnih enot. Interna optimizacija poslovanja se je odrazila v nižji skupni vrednosti nabave. Dobavne pogoje farmacevtske industrije so tudi v tem letu zaostrovali nepredvidljiva gibanja na surovinskih trgih ter dvigovanje industrijskih standardov, kar je še dodatno zoževalo nabor dobaviteljev. Za doseganje konkurenčnejših cen in zanesljivejših dobav smo še povečali aktivno obvladovanje tveganj in se povezovali z globalno Sandozovo in Novartisovo nabavno funkcijo.

Naši največji nabavni trgi Direktne nabave so bili Slovenija, Nemčija, Švica, Kitajska, Indija, Avstrija in Italija.

Na področju Posredne nabave so bili največji trgi Slovenija, Italija, Nemčija, Avstrija, Švica in Kanada.

⁹⁶ Razkritji GRI G4-12, G4-13

6.1.2 Postopki presoje dobaviteljev⁹⁷

Osnova naše presoje dobaviteljev so določila standardov kakovosti ter Sandozovih in Novartisovih smernic. Med kriteriji za presojo so: cena, kakovost, rok dobave, zanesljivost, skladnost z regulatornimi predpisi in smernicami Sandoza ter družbeno odgovorna naravnost dobavitelja. Kriterije izbora dokumentiramo.

V postopkih izbora imajo prednost pogodbeni izvajalci z enakimi družbenimi in okoljskimi vrednotami. Zagotavljati morajo izvajanje pogodb v skladu z veljavnimi zakoni in

predpisi s področja zdravja, varnosti in okolja, poštenih delovnih praks ter nezakonite diskriminacije. Prednost imajo tudi izvajalci, ki spoštujejo človekove pravice, med katerimi so svoboda združevanja in kolektivnih pravic, zavračanje prisilnega ter otroškega dela.

Nabavni postopek že v osnovi narekuje pridobitev pisnih in primerljivih ponudb različnih dobaviteljev, ki jih oceni nabavnik. To velja za nove nabavne projekte in za redne nabave nad določeno letno vrednostjo.

6.2 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev⁹⁸

Merila za izbor dobaviteljev so vnaprej določena in za vse enaka, prednost imajo tako najboljši po kakovosti, ceni in storitvi. V nabavnih kategorijah, kjer ima ključno konkurenčno prednost rok dobave, ob ustrezni ceni in kakovosti, razvijamo tesne odnose in sodelujemo pretežno z lokalnimi dobavitelji.

V sestavi direktne nabave po posameznih državah Slovenija ohranja največji delež. V letu 2015 je obseg dobave s slovenskega trga tako znašal 51 milijonov USD ali 17 % vseh stroškov nabave (2014: 16 %).

Na domačem trgu kupujemo predvsem blago domače proizvodnje. V največji meri nabavljamo ovojnino in surovine slovenske kemijske proizvodnje ter blago domačih distributerjev.

Tudi v sestavi posredne nabave po posameznih državah največji delež ohranja Slovenija, in sicer 78 % (245 milijonov USD).

⁹⁷ GRI G4-DMA, kazalnika G4-HR5, G4-HR6 | ⁹⁸ GRI G4-DMA, kazalnik G4-EC9

7. VSEBINSKO KAZALO PO SMRENICAH POROČANJA GRI G4

Splošna standardna razkritja

Razkritje	Meje poročanja	Poglavje/stran
Strategija in analiza		
G4-1 Izjava najvišjega nosilca odločanja v organizaciji o pomenu trajnostnega razvoja za organizacijo in strategiji obravnavanja trajnostnega razvoja organizacije.	Lek d.d.	Stran 4
Profil organizacije		
G4-3 Ime organizacije.	Lek d.d.	1/6
G4-4 Primarne blagovne znamke, izdelki in storitve.	Lek d.d. in vse Lekove lokacije	1.2/13, 1.2.2/17, 1.2.3/17
G4-5 Sedež organizacije.	Lek d.d.	1/6, 1.2/13
G4-7 Lastništvo in pravna oblika.	Lek d.d.	1/6, 1.2/13
G4-8 Trgi (geografska in sektorska razdelitev ter razdelitev po tipih odjemalcev).	Lek d.d.	1.2.1/17
G4-9 Velikost organizacije (število zaposlenih, število dejavnosti, prihodki od prodaje, obveznosti/kapital, število produktov ali storitev).	Vse Lekove lokacije	1.1.1/7
G4-10 Zaposleni po vrsti zaposlitve, vrsti pogodbe, regiji in spolu.	Lek d.d.	3.2.1/65
G4-11 Delež vseh zaposlenih po kolektivni pogodbi.	Lek d.d.	3.2.2/65
G4-12 Opis oskrbne verige organizacije.	Lek d.d.	6/76
G4-13 Pomembnejše spremembe v obdobju poročanja v zvezi z velikostjo organizacije, strukturo, lastništvom in oskrbno verigo.	Lek d.d.	1.2.3/17, 1.3.1/26, 6/76
G4-14 Pojasnilo, če in kako organizacija uporablja previdnostno načelo.	Lek d.d., lokalna skupnost, bolniki in kupci	1.4.4/35, 2/37, 2.1/39
G4-15 Zunanje listine, načela in druge ekonomske, okoljske in družbene pobude, katerih podpisnica in podpornica je organizacija.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.4.4/35
G4-16 Članstvo v organizacijah.	Lek d.d.	1.4.4/35
Opredelitev bistvenih vidikov in mej		
G4-17 Seznam subjektov, vključenih v konsolidirane računovodske izkaze.	Lek d.d. in vse Lekove lokacije	1.3.1/26
G4-18 Pojasniti proces definiranja vsebine poročila in zamejitev vidikov.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.3/25
G4-19 Seznam vseh bistvenih vidikov, prepoznanih v procesu določanja vsebine poročila.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.3/25
G4-20 Zamejitve bistvenih vidikov znotraj organizacije.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.3/25
G4-21 Zamejitve bistvenih vidikov zunaj organizacije.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.3/25
G4-22 Učinki sprememb podatkov iz predhodnih poročil in razlogi za te spremembe.	Lek d.d.	1.3.1/26
G4-23 Pomembnejše spremembe v primerjavi s predhodnimi obdobji poročanja v zvezi z zamejitvijo obsega in vidikov.	Lek d.d.	1.3.1/26
Vključevanje deležnikov		
G4-24 Seznam skupin deležnikov, s katerimi organizacija sodeluje.	Lek d.d.	1.4.3/28, 1.4.3.1/29
G4-25 Izhodišča za prepoznavanje in izbor deležnikov, s katerimi organizacija sodeluje oz. jih vključuje.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.4.3/28
G4-26 Pristopi pri vključevanju deležnikov, vključno s pogostostjo sodelovanja po skupinah deležnikov.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.4.3.1/29
G4-27 Ključne teme in vprašanja, izpostavljena v procesu sodelovanja z deležniki, in kako se je organizacija nanje odzivala, vključno s svojim poročanjem.	Lek d.d., Lekovi deležniki	1.4.3.1/29

Razkritje		Meje poročanja	Poglavje/stran
Podatki o poročilu			
G4-28	Obdobje poročanja (koledarsko, fiskalno leto).	Lek d.d. in vse Lekove lokacije	1.3/25, 1.3.1/26
G4-29	Datum zadnjega predhodnega poročila.	Lek d.d. in vse Lekove lokacije	1.3/25, 1.3.1/26
G4-30	Cikel poročanja (letno, dvoletno).	Lek d.d. in vse Lekove lokacije	1.3/25, 1.3.1/26
G4-31	Kontaktne podatke za vprašanja v zvezi s poročilom.	Lek d.d.	1/6
G4-32	Kazalo po smernicah GRI.	Lek d.d.	Stran 78
G4-33	Zunanja preveritev poročanja po smernicah GRI.	Lek d.d.	1.3/25
Upravljanje			
G4-34	Upravljavna struktura organizacije, vključno s komisijami najvišjega organa upravljanja.	Lek d.d.	1.4.1/26
Etika in integriteta			
G4-56	Opis vrednot, načel standardov in načel ravnanja, kot so kodeksi ravnanja in etični kodeksi.	Lek d.d.	1.4.4/35, 5/74

Specifična standardna razkritja

Bistveni vidiki	Upravljalški pristopi (DMA) in kazalniki		Meje poročanja	Poglavje/stran	Razlogi za opustitev vsebin
EKONOMSKI VPLIVI	DMA			3.1/65, 6.1.2/77 6.2/77	
Ekonomska uspešnost	G4-EC1	Neposredna ustvarjena in distribuirana ekonomska vrednost.	Vse Lekove lokacije, lastniki, zaposleni	1.1.1/7	
	G4-EC3	Obveznosti iz pokojninskega načrta.	Vse Lekove lokacije, zaposleni	3.2.3/65	
	G4-EC4	Pomembnejše prejete državne pomoči.	Vse Lekove lokacije	1.1.1/7	
Prisotnost na trgu	G4-EC6	Delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	3.2.4/65	
Nabavna praksa	G4-EC9	Delež sredstev za nabavo, uporabljenih za lokalne dobavitelje na pomembnejših proizvodnih lokacijah.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost, dobavitelji	6.2/77	
OKOLJE	DMA			2/37-38, 2.1/39, 2.1.3/40, 2.2.4/43, 2.4.1/47, 2.5.1/48, 2.7/53, 2.7.1/54, 2.7.2/57, 2.8.4/58, 2.9.3.2/60, 6.1.2/77	
Materiali	G4-EN1	Porabljeni material po teži in volumnu.	Vse Lekove lokacije	2.2.2/42	
Energija	G4-EN3	Poraba energije v organizaciji.	Vse Lekove lokacije	2.3.1/44	
	G4-EN5	Energetska intenzivnost (poraba energije na enoto proizvoda).	Vse Lekove lokacije	1.1.3/10, 2.2.5/44	
	G4-EN6	Zmanjševanje porabe energije.	Vse Lekove lokacije	2.3.3/46	
Voda	G4-EN8	Poraba vode po virih.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.4.1/47, 2.4.2/47	
	G4-EN10	Delež in skupna količina reciklirane ter ponovno uporabljene vode.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.4.3/48	

Bistveni vidiki	Upravljalški pristopi (DMA) in kazalniki		Meje poročanja	Poglavje/ stran	Razlogi za opustitev vsebin
Biodiverziteta	G4-EN12	Opis pomembnejših vplivov dejavnosti, izdelkov in storitev na biodiverziteto v zaščiteneh območjih ter območjih z visoko biodiverzitetno vrednostjo zunaj zaščiteneh območij.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.8.4/58	
Emisije v zrak	G4-EN15	Količina neposrednih emisij toplogrednih plinov (GHG1).	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6.5/52	
	G4-EN16	Količina posrednih emisij toplogrednih plinov (GHG2).	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6.5/52	
	G4-EN19	Zmanjševanje emisij toplogrednih plinov.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.3.3/46	
	G4-EN21	NO _x , SO _x in druge pomembnejše zračne emisije po vrsti in teži.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.6/51, 2.6.3/51, 2.6.4/52	
Odpadne vode in odpadki	G4-EN22	Celotna količina odpadnih voda po kakovosti in destinaciji izpustov.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.7.1/56	
	G4-EN23	Skupna teža odpadkov po vrstah in načinu odstranjevanja.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	2.5.1/48, 2.5.2/49, 2.5.3/58	
Izdelki in storitve	G4-EN27	Omejevanje okoljskih vplivov izdelkov in storitev	Lek d.d., bolniki, kupci	2.7.2/57	
Skladnost	G4-EN29	Vrednost glob zaradi neskladnosti z okoljsko zakonodajo.	Vse Lekove lokacije	2.1/39	
Transport	G4-EN30	Pomembnejši okoljski vplivi pri transportu izdelkov in drugih dobrin in materialov za dejavnost organizacije in prevoz zaposlenih.	Lek d.d., dobavitelji	2.1.5/41 2.9.3.2/60	
Splošno	G4-EN31	Znesek investicij v zunaj zaščiteneh območjih.	Vse Lekove lokacije	2.1.2/40	
Okoljska preveritev dobaviteljev	G4-EN33	Pomembnejši obstoječi in potencialni negativni okoljski vplivi v oskrbni verigi in sprejeti ukrepi.	Lek d.d., dobavitelji	2.1.5/41	Okoljska odgovornost dobaviteljev je eden od pomembnih kriterijev v procesu pridobivanja ponudb in izboru dobavitelja.
Mehanizmi za reševanje okoljskih pritožb	G4-EN34	Število prejetih in rešenih pritožb v zvezi z okoljskimi vplivi.	Lek d.d., lokacije Ljubljana, Mengeš in Prevalje, lokalna skupnost	1.4.3.1/31, 2.1/39	
DRUŽBENI VIDIKI					
Delovne prakse in dostojno delo	DMA			1.4.2/27, 3.1/64, 3.3.6/70, 5/74 6.1.2/77	
Zaposlovanje	G4-LA1	Število in stopnja novozaposlenih in fluktuacija zaposlenih.	Vse Lekove lokacije, zaposleni	1.1.1/7	
	G4-LA3	Vrnitev na delo in stopnja zadržanja zaposlenih po koriščenju starševskega dopusta, po spolu.	Lek d.d., zaposleni	3.2.5/65	

Bistveni vidiki	Upravljalški pristopi (DMA) in kazalniki		Meje poročanja	Poglavje/ stran	Razlogi za opustitev vsebin
Varnost in zdravje pri delu	G4-LA6	Stopnja poškodb pri delu.	Vse Lekove lokacije, zaposleni	1.1.3/10, 3.3.1/66, 3.3.2/69, 3.3.4/69	
	G4-LA7	Zaposleni z visoko stopnjo tveganja za poklicne bolezni.	Lek d.d., zaposleni	3.3.5/69	
Usposabljanje in izobraževanje	G4-LA9	Povprečno število ur izobraževanja na leto na zaposlenega po spolu in kategoriji zaposlenih.	Lek d.d., zaposleni	3.4.1/72	Evidence izobraževanj po spolu in po kategorijah zaposlenih še ne vodimo.
Enakovredno plačilo za ženske in moške	G4-LA13	Stopnja osnovne plače žensk v primerjavi z moškimi po kategorijah zaposlenih, po pomembnejših lokacijah in dejavnostih.	Lek d.d., zaposleni	3.2.4/65	
Preveritev dobaviteljev za delovne prakse	G4-LA15	Pomembnejši obstoječi in potencialni negativni vplivi v zvezi z delovnimi praksami v oskrbni verigi in sprejeti ukrepi.	Lek d.d., dobavitelji	2.1.5/41	Dobavitelji se s podpisom pogodbenega dogovora zaveže k spoštovanju vseh zakonov in predpisov, povezanih s poštenimi delovnimi praksami.
Človekove pravice	DMA			5/74, 6.1.2/77	
Investicije	G4-HR2	Število ur izobraževanja zaposlenih o politiki človekovih pravic in postopkih v zvezi z njihovimi vidiki, pomembnimi za dejavnost podjetja, ter delež zaposlenih, vključenih v takšno izobraževanje.	Lek d.d., zaposleni, lokalna skupnost	5/75	
Nediskriminacija	G4-HR3	Število primerov diskriminacije in ukrepi za njeno odpravo.	Lek d.d., zaposleni	5/75	
Otroško delo	G4-HR5	Dejavnosti in dobavitelji, pri katerih obstaja možnost ali je bilo prepoznano tveganje za kršitve s področja otroškega dela.	Lek d.d., dobavitelji	6.1.2/77	
Prisilno delo	G4-HR6	Dejavnosti in dobavitelji, pri katerih obstaja možnost ali je bilo prepoznano tveganje za kršitve s področja prisilnega dela.	Lek d.d., dobavitelji	6.1.2/77	

Bistveni vidiki	Upravljalški pristopi (DMA) in kazalniki		Meje poročanja	Poglavje/ stran	Razlogi za opustitev vsebin
Družba	DMA			5/74	
Lokalne skupnosti	G4-SO1	Delež aktivnosti, pri katerih je bila vključena lokalna skupnost oz. so bili preverjeni določeni vplivi in narejeni razvojni programi.	Vse Lekove lokacije, lokalna skupnost	1.4.3.1/31	Zajem podatkov nam za zdaj ne omogoča izračuna deleža, poročamo pa o številu aktivnosti.
Varstvo konkurence	G4-SO7	Število pravnih postopkov s področja varstva konkurence preprečevanja monopolov in monopolnih praks ter izidi zaključenih postopkov v letu poročanja.	Lek d.d., lokalna skupnost	5/75	
Odgovornost za izdelke	DMA			4/73	
Označevanje izdelkov in storitev	G4-PR3	Vrste predpisanih informacij o izdelkih in storitvah.	Lek d.d., regulatorji	4/73	
	G4-PR4	Število primerov neskladnosti z zakonodajo in prostovoljnimi kodeksi s področja označevanja izdelkov in informiranja kupcev o izdelkih in storitvah.	Lek d.d., regulatorji, bolniki, zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev, kupci	4/73	
	G4-PR5	Rezultati meritev zadovoljstva uporabnikov.	Lek d.d., strokovna združenja, bolniki	4/73	
Tržno komuniciranje	G4-PR7	Število primerov neskladnosti z zakonodajo in s prostovoljnimi kodeksi, ki se nanašajo na vplive na tržno komuniciranje.	Lek d.d., regulatorji, bolniki, zdravstveni delavci in ponudniki zdravstvenih storitev, kupci	4/73	

8. SLOVAR POMEMBNIH IZRAZOV

EMAS (ECO – Management and Audit Scheme, sistem EU za okoljsko ravnanje in presojo)

Shema EMAS je namenjena spodbujanju primernejšega ravnanja z okoljem in obveščanju javnosti o vplivih dejavnosti organizacij na okolje. Standard ISO 14001 nadgrajuje v smeri večje odprtosti, odkritosti in periodičnega objavljanja preverjenih okoljskih informacij. Okoljska izjava predstavlja osrednji način seznanjanja javnosti z rezultati nenehnega izboljševanja učinkov ravnanja z okoljem in je hkrati priložnost za rast ugleda organizacije pri kupcih, dobaviteljih, pogodbenikih, okolici in zaposlenih.

GRI (Global Reporting Initiative)

Mednarodne smernice GRI so med vodilnimi za poročanje o korporativni odgovornosti podjetij in trajnostnem razvoju. Zahtevajo načrtovanje in poročanje po merljivih kazalnikih ekonomskega, družbenega in okoljskega vpliva organizacije. Poročevalci se glede na obseg razkritij in merljivih kazalnikov razvrstijo v dve stopnji ("core" in "apprehensive"). Smernice GRI zagotavljajo visoko stopnjo primerljivosti, transparentnosti in konsistentnosti nefinančnih poročil ter povečujejo zaupanje deležnikov v poročila o korporativni odgovornosti in trajnostnem razvoju.

POR (Program odgovornega ravnanja/Responsible Care), mednarodno prostovoljno pobudo kemijske industrije, nastalo leta 1981 v Kanadi, je prevzela kemijska industrija po vsem svetu. Pobuda spodbuja odgovorno ravnanje do zaposlenih in okolja v najširšem pomenu besede: upoštevanje dobrih praks, običajno skozi sisteme vodenja, zlasti na področju varnosti in zdravja pri delu, varovanja okolja ter skrbnega in varnega ravnanja z izdelki kemijske industrije. Cilj pobude je stalno izboljševanje dosežkov na omenjenih področjih, merljivo s 16 kazalniki. Trije kazalniki odražajo dosežke na področju varnosti in zdravja pri delu, preostali ravnanje z okoljem, vključno z varčno rabo energije.

Generiki so nasledniki zdravil, ki jim je pretekla patentna zaščita. Generično zdravilo je zdravilo, ki ima enako kakovostno in količinsko sestavo, učinkovine in farmacevtsko obliko kot referenčno zdravilo in katerega bioekvivalenca z referenčnim izdelkom je dokazana z ustreznimi študijami biološke uporabnosti.⁹⁹

Učinkovina je snov, ki je nosilec delovanja zdravila.

Antibiotiki so naravni produkt mikroorganizmov ali polsintezni derivat, ki zavira razmnoževanje drugih mikroorganizmov ali jih uničuje in se uporablja za zdravljenje bakterijskih okužb.¹⁰⁰ Sodobna znanost pozna več tisoč snovi z antibiotskim učinkom. V praksi je v središču nekaj dučastov molekul, ki so se popolnoma izkazale v vsakdanji medicini. Nekatere bakterije proizvajajo betalaktamaze in so zato odporne proti določenim oblikam antibiotikov. Klavulanska kislina je inhibitor betalaktamaze. V kombinaciji s kalijevim klavulanatom, ki preprečuje odpornost bakterij na delovanje amoksicilina, je antibiotik učinkovit pri zdravljenju bakterijskih okužb.

Biološko zdravilo je zdravilo, v katerem je učinkovina biološka snov ali snov, pridobljena s postopkom, ki vključuje biološke sisteme. Biološka snov je tista, ki je pridobljena iz ali z uporabo biološkega vira in za določitev kakovosti potrebuje kombinacijo fizikalno-kemijskega in biološkega preskušanja, skupaj s postopkom proizvodnje in njegovim nadzorom. To so na primer zdravila, proizvedena z biološkim ali biotehnološkim postopkom, vključno s celičnimi kulturami in podobno. V človeškem organizmu skušajo popraviti proces, ki je povzročil bolezen. Uporabljajo se za zdravljenje do sedaj neozdravljivih bolezni in bolniku prinašajo višjo kakovost življenja. Omogočajo učinkovitejše zdravljenje raka, aidsa, slabokrvnosti, revmatskih, srčno-žilnih in še nekaterih drugih bolezni. V preteklih letih so ta zdravila rešila in podaljšala življenja ter izboljšala kakovost življenja težkim, pogosto kroničnim bolnikom.

Podobna biološka zdravila so izdelki, ki so biološko podobni izdelkom, za katere je že izdano dovoljenje za promet. Razvita so kot kopije originalnih bioloških zdravil, ko tem poteče patentna zaščita. So enako kakovostna, varna in učinkovita kot originalna zdravila, vendar so zaradi ugodnejše cene dosegljiva širšemu krogu pacientov. Kemično gre za proteine ali glikoproteine. Koncept biološke podobnosti, kot ga določa evropski zakon o zdravilih, zahteva najvišjo raven strokovnosti v znanosti, tehnologiji in logistiki.

Biotehnologija združuje vse tehnološke aplikacije, ki uporabljajo biološke sisteme, žive organizme ali njihove derivate z namenom ustvariti ali prilagoditi produkte ali procese za specifično uporabo. Pri tehnološkem izkoriščanju biokultur povezuje mikrobiologijo, biokemijo in inženirske znanosti.

Rekombinantna tehnologija DNK se pogosto imenuje tudi gensko kloniranje ali genski inženiring. Informacija, potrebna za sintezo določenega proteina v človeku (zapis za želeni protein ali gen), se iz človekovega organizma prenese v drug organizem, največkrat v bakterijo, izolirane celice sesalcev ali kvasovke. Na podlagi sprejete informacije te nove celice izdelujejo večje količine proteinov ali glikoproteinov.

Biološki dejavniki so mikroorganizmi, celične kulture in človeški endoparaziti, ki lahko povzročijo okužbo, alergijo ali zastrupitev.

- Biološki dejavnik/gensko spremenjeni organizem iz 1. varnostnega razreda je tisti, za katerega je verjetnost, da povzroči bolezen pri ljudeh, minimalna, tvegano, da se razširi v okolico, pa zanemarljivo.
- Biološki dejavnik/gensko spremenjeni organizem iz 2. varnostnega razreda je dejavnik, ki lahko povzroči bolezen pri ljudeh in je lahko nevaren za delavce; tveganje, da se razširi v okolico, je majhno, v večini primerov pa je na voljo učinkovita preventiva ali zdravljenje.

GSO (gensko spremenjeni organizem) je organizem, v katerega genski material je z uporabo sodobnih metod biotehnologije vnesen točno določen gen za točno določeno lastnost iz drugega organizma. GSO so lahko mikroorganizmi (bakterije, glive, virusi), rastline in živali.

⁹⁹ Vir: Zakon o zdravilih – ZZdr-1 (Uradni list RS, št. 31/06 s 24. 3. 2006) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravilih – ZZdr-1A (Uradni list RS, št. 45/08 z 9. 5. 2008).

¹⁰⁰ Vir: Humar M., Šmid-Korbar J., Obreza A. Farmacevtski terminološki slovar. Ljubljana 2011.

Biofarmacevтика je najsodobnejša in najhitreje rastoča veja farmacije. Svetovni trg bioloških zdravil raste dvakrat hitreje kot celoten trg zdravil. Biološka zdravila so zaradi zahtevnih raziskav in razvoja zelo draga. Podobna biološka zdravila pa so cenovno ugodnejša in tako dostopna širšemu krogu pacientov. V Leku smo lasten razvoj v genski tehnologiji začeli že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in ustvarili trden temelj za proizvodnjo rekombinantnih proteinov oz. biofarmaceutikov za humano uporabo.

Direktivo IPPC (Integrated Pollution Prevention and Control) o celovitem preprečevanju in nadzorovanju industrijskega onesnaževanja prenaša v slovenski pravni red Uredba o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega. Evropska unija je direktivo združila s šestimi drugimi, ki so urejale to področje, v enotno **direktivo IED (Industrial Emissions Directive)**.

Novartisov Dan sodelovanja z lokalno skupnostjo

Številni zaposleni v Leku, članu skupine Sandoz, s svojim prostovoljstvom bogatijo življenje v lokalnih skupnostih. V ospredju so medgeneracijsko sodelovanje, pomoč pri vključevanju socialno občutljivih skupin v družbo in skrb za naravno okolje. Skupaj s šolami in vzgojnimi zavodi približujejo svoje strokovno znanje in poklice otrokom ter mladostnikom in širijo njihovo vedoželjnost.

Osrednji pobudi, s katerima v Leku, članu skupine Sandoz, krepimo vezi v našem okolju, sta Novartisov dan sodelovanja z lokalno skupnostjo in Dan odprtih vrat. Dnevi dragocenega druženja so bili tudi v letu 2015 zelo obiskani, kar kaže na veliko zanimanje za delovanje naših lokacij, zlasti za zaposlitvene možnosti, in na željo in pripravljenost zaposlenih, da prispevajo k dobrobiti lokalnih skupnosti. Več na straneh 32 in 33.

Pridružili smo se čistilni akciji Očistimo Kočevsko

S stanovalci Doma starejših občanov Ljubljana Vič-Rudnik-enota Bokalce smo se sprehodili skozi živalski vrt.

Uživali smo v ustvarjalnem druženju z uporabniki Centra Janeza Levca v Ljubljani.

Urejali smo letovišči Zveze prijateljev mladine Slovenije v Pacugu in Piranu.

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d.d.
Verovškova 57
1526 Ljubljana, Slovenija